

КИЇВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

*матеріали Міжнародної науково-практичної конференції
м. Київ, 15 квітня 2021 року*

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

УДК 347.51(063)
А38

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
24 квітня 2021 року, протокол № 4*

Редакційна колегія:

А. М. Бойко, А. Б. Гриняк, Л. В. Єфіменко, О. О. Кот, Н. С. Кузнецова,
І. В. Назаров, В. В. Носік, О. М. Пижов, М. Д. Пленюк,
М. М. Хоменко (відп. ред.).

Відповідальний редактор: М. М. Хоменко

Академічна відповідальність: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15 квітня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. 140 с.

ISBN 978-966-992-501-5

15 квітня 2021 року у Київському регіональному центрі НАПрН України проведено Міжнародну науково-практичну конференцію, в якій прийняли участь науковці, викладачі, аспіранти, та працівники з практичним досвідом роботи.

До збірника увійшли тези доповідей і повідомлень учених, викладачів, практикуючих юристів, представників юридичних клінік тощо.

Видання адресоване науковим та науково-педагогічним працівникам закладів вищої освіти і наукових установ, аспірантам, докторантам та всім, хто цікавиться актуальними питаннями академічної відповідальності.

УДК 347.51(063)

ЗМІСТ

Академічна відповідальність за необ'єктивне оцінювання в юридичній освіті: постановка проблеми Бондаренко-Зелінська Н. Л.	6
Академічна відповідальність: роздуми щодо умов та суб'єктів Великанова М. М.	9
Методологія сучасної правничої освіти Вереща Р. В.	12
Академічна відповідальність суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері запобігання і протидії корупції в Україні Гвоздецький В. Д.	16
Академічна відповідальність викладача при організації та проведенні підсумкового контролю знань студентів Гриняк А. Б.	21
До питання про нормативне регулювання академічної доброчесності в Україні Гулак О. В.	25
Правове регулювання академічної доброчесності та особливості її забезпечення Гуржій А. В., Вакулук В. Ю.	27
Заходи, спрямовані на запобігання академічної відповідальності Гусар О. А.	29
Юридична відповідальність та академічна відповідальність: співвідношення понять Давидова Н. О.	31
Теоретико-прикладні засади академічної доброчесності та антиплагіаризму в Німеччині Діордіца І. В.	36
Деякі аспекти академічної відповідальності закладів вищої освіти, в тому числі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання Долинська М. С.	38
Найуразливіші сторони законодавчої техніки проекту Закону України «Про академічну доброчесність» Сфіменко Л. В.	42

Обман як підстава академічної відповідальності Катеринчук К. В.	50
Види експертизи академічного плагіату в дисертаціях Кірін Р. С.	53
Академічне правопорушення: постановка проблеми Костюченко О. Є.	57
Академічна добросесність de lege lata et de lege ferenda Кот О. О.	61
Якісні і кількісні методи визначення порушень академічної добросесності в цивільному праві: джерела проблеми Кохановська О. В.	63
Самоплагіат як юридична фікція Красицька Л. В.	67
Понятійно-правове мислення у Давній Греції: догматичний платонізм Кучеренко Д. С.	70
Окремі аспекти передумов академічної відповідальності Кучма О. Л.	73
Інспірація чи імітація: до питання плагіату в мистецтві Левкович Н. Я.	75
Політична відповідальність державної влади Лікарчук Д. С.	78
Чинники якості професіоналізму державних службовців Лікарчук Н. В.	80
Деякі аспекти «академічної свободи» та «академічної відповідальності» у сфері освіти в Україні Макода В. Є.	82
Самоплагіат та академічна відповідальність: окремі аспекти Менджул М. В.	86
Окремі аспекти необхідності дотримання вимог академічної добросесності Митрофанов І. І.	89
Фальсифікація даних у наукових роботах як підстава академічної відповідальності Міловська Н. В.	93

Позбавлення права брати участь у роботі спеціалізованих рад: академічна відповідальність чи адміністративне покарання?	
Носік В. В.	97
Окремі питання дієвих механізмів виявлення академічного плагіату	
Озерський І. В.	100
До питання про підстави академічної відповідальності	
Писаренко Н. Б.	103
До питання про правове регулювання академічної відповідальності	
Пленюк М. Д.	105
До питання про академічну доброчесність	
Похиленко І. С.	108
Щодо якості юридичної освіти в Україні	
Рудей В. С.	112
Самоплагіат та обман: проблематика співвідношення	
Рябченко Ю. Ю.	114
Академічна доброчесність та відповідальність в сфері наукової і науково-технічної діяльності	
Смерницький Д. В.	116
Запобігання порушенням академічної доброчесності у наукових публікаціях студентів (досвід економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова)	
Смітюх А. В.	119
Академічна відповідальність здобувачів освіти в НАУ	
Сопілко І. М.	122
Сучасні проблеми інституту нотаріату в Україні	
Суслова В. І.	125
Модернізація змісту юридичної освіти – необхідна умова підвищення рівня конкурентноспроможності випускників правничих шкіл	
Хлистік М. А.	128
Юридичний абсурд як категорія у науково-освітньому праві України (на прикладі законодавчого поняття – «самоплагіат»)	
Цимбалюк В. С.	131
Нагальні питання юридичної відповідальності за порушення вимог академічної доброчесності у науковій діяльності	
Шумило М. Є.	135

АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕОБ'ЄКТИВНЕ ОЦІНЮВАННЯ В ЮРИДИЧНІЙ ОСВІТІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Бондаренко-Зелінська Н. Л.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Підвищення якості освіти у всі часи залишається актуальною проблемою будь-якого суспільства, оскільки остання визначає не тільки динаміку індивідуального зростання окремо взятої особистості, а й розвиток суспільства в цілому. Тому пошук шляхів удосконалення освітнього процесу триває безперервно.

В сучасних умовах перехід до високотехнологічного інформаційного суспільства визначили потребу у черговому оновленні стандартів освіти, розширенні її функцій, розробці нових методик викладання, посиленні мотивації учасників освітнього процесу. А карантинно-обмежувальні заходи, вжиття яких спричинила світова пандемія COVID-19, надали додатковий стимул новаціям, спрямованим на діджиталізацію освітнього процесу.

Серед усіх викликів сучасності привертає увагу такий аспект забезпечення якості освіти як дотримання академічної доброчесності.

Офіційну дефініцію «академічна доброчесність» сформульовано в ст. 42 Закону України «Про освіту» [1], із змісту якої вбачається, що остання являє собою сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими повинні керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності за допомогою яких забезпечується довіра до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

До основних правил дотримання академічної доброчесності визначених Законом можна віднести:

– дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права, в т.ч. щодо посилання на джерела інформації у разі використання не власних ідей, розробок, тверджень, відомостей;

– надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність;

– самостійне виконання здобувачами освіти навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей);

– контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти та об'єктивне оцінювання результатів навчання педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками.

І на перший погляд, загальна діджиталізація освітнього процесу здатна значно спростити перевірку дотримання більшості вимог академічної доброчесності за рахунок використання численних комп'ютерних програм та інших можливостей цифрових технологій, що дозволяють виявляти академічний плагіат, самоплагіат, фальсифікацію, списування, фабрикацію, необ'єктивне оцінювання.

Утім, при більш детальному погляді на цю проблему стає очевидним, що не усі аспекти академічної доброчесності можна забезпечити шляхом оцифрування та ІТ – опрацювання інформації.

Зокрема, не вирішеною залишається проблематика адекватної академічної відповідальності, без якої марно сподіватися на превенцію порушень академічної доброчесності.

В межах цієї доповіді хотілося в детальніше зупинитись на питанні академічної відповідальності за необ'єктивне оцінювання, яке не конкретизовано в чинній редакції Закону України «Про освіту».

З однієї сторони цифрові технології, дозволяють багато в чому об'єктивувати процес оцінювання, а з іншої – не усі етапи перевірки знань здобувачів освіти можна оцифрувати. Наприклад, на сучасному етапі розвитку технологій надзвичайно складно за допомогою комп'ютерної програми оцінити інноваційність чи креативність наукових (творчих) результатів чи переконливість аргументів, використаних здобувачем для обґрунтування нової ідеї. Тому, в багатьох випадках оцінювання залишається прерогативою людини.

В той же час, як вірно вказується дослідниками, існує пряма залежність між об'єктивністю оцінок та особистісними характеристиками викладача, такими як: досвід, стиль керівництва навчальним процесом, високий рівень самодостатності, незалежність, самостійність при прийнятті рішень, відсутність підвищеної тривожності й напруженості, проникливість, ощадливість, рівень стереотипізації [2, с. 88]. За таких умов процес оцінювання завжди залишається частково суб'єктивним. А отже, виникає питання як визначити чи має місце порушення як необ'єктивне оцінювання і яка ступінь провини викладача повинна визначати необхідність застосування до останнього санкцій академічної відповідальності. І найголовніше, якими можуть бути такі санкції.

В доктрині з цього приводу відсутня конкретна точка зору. Деякі дослідники зазначають, що проблема об'єктивного оцінювання в рамках сформованої системи навчальної діяльності (навчання) нерозв'язна і не має простих та надійних засобів, які забезпечують об'єктивне оцінювання [3]. В такому випадку про яку відповідальність може йти мова?

Інші науковці вказують на ознаки, наявність яких, повинні визначати оцінювання як об'єктивне, як от: критерії й способи оцінювання та призначення балів завчасно викладаються у вільний доступ; спосіб оцінювання дає можливість студентам отримати фідбек, зворотній зв'язок; оцінювання консистентне чесне щодо всіх студентів і відповідно до чітко визначених процедур; існує формальна процедура оскарження рішень з боку студентів ВНЗ оцінює випадки розгляду скарг та апеляцій студентів. При цьому вони самі визнають, що ці ознаки не працюють без усвідомленого активного ставлення до оцінювання [4, с. 2]. Якщо здобувач не здатен до рефлексії освітнього процесу, а, у випадку виявлення, не оскаржить результат необ'єктивного оцінювання, усі вищевказані ознаки залишаться номінальними.

Також процес визначення необ'єктивності оцінювання як підстава академічної відповідальності ускладняється відсутністю єдиного, чітко визначеного предмету оцінювання. Для різних дисциплін і викладачів ключові критерії оцінювання різні. Ними можуть виступати: ґрунтовність засвоєння матеріалу, повнота та аргументованість відповіді здобувача; спектр використаних методик пізнавального процесу; самостійність суджень та креативність; якість оволодіння практичними навичками тощо. А для різноманітних авторських курсів та тренінгів нестандартні критерії оцінювання є поширеною практикою.

Непоодинокими в викладацькій практиці є й випадки коли здобувачі закривають очі на надмірну вимогливість конкретного викладача, зважаючи на його досвід та цінність матеріалу, що він дає в процесі викладання.

Навіть індивідуальний підхід до кожного окремого здобувача може бути виправданий в кожному конкретному випадку (наприклад, обдарованому, здібному здобувачу, який надзвичайно швидко виконує стандартні завдання навіть корисно запропонувати більш складні задачі для підтримання мотивації до навчання).

Інакше кажучи, процес оцінювання завжди містить суб'єктивний елемент і це нормально. Й виділяти якусь єдину універсальну санкцію за необ'єктивне оцінювання наразі швидше зашкодить освітньому процесу, ніж навпаки.

На нашу думку, зважаючи на невід'ємну суб'єктивну складову процесу оцінювання, у випадках, коли конкретний здобувач вважає несправедливою позицію викладача в його оцінці знань, мова повинна йти про індивідуальний підхід до вирішення кожної конкретної ситуації.

Щодо потенційних санкцій, що можуть бути застосовані у випадку підтвердження факту необ'єктивного оцінювання, то на нашу думку потребують додаткового дослідження перспективи застосування таких заходів як осуд академічної громадськості, попередження, усунення від викладання у конкретного здобувача чи в окремо взятій академічній групі чи певної дисципліни.

Підсумовуючи слід констатувати, що проблематиці об'єктивності оцінювання як складової академічної доброчесності в сфері юридичної освіти в юридичній доктрині приділяється невиважено мало уваги. Такі її аспекти, як суб'єкти, критерії та процедура оцінювання, можливість оскарження результатів оцінювання та відповідальність за необ'єктивне оцінювання потребують подальшого комплексного дослідження.

Література:

1. Про освіту: Закону України № 2145-VIII від 05.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

2. Лисак Г. О. Шляхи підвищення об'єктивності контролю та оцінювання навчально-пізнавальної діяльності студентів ВНЗ з іноземної мови. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2013. № 29. С. 87-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2013_29_27

3. Пісарев В., Пісарєва В. Об'єктивне оцінювання – фундаментальна задача освіти URL:<http://osvita.ua/school/method/6590/>

4. Слободянюк О. М., Залобівська О. Б. Об'єктивне оцінювання як фактор підтримки академічної доброчесності в закладах вищої освіти (на прикладі ВНТУ). Матеріали V-тої Міжнародної науково-практичної конференції «ЗНАННЯ. ОСВІТА. ОСВІЧЕНІСЬ» в умовах трансформації цивілізаційних процесів (1-2 жовтня 2020 року, м. Вінниця) 2020 URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/allvntu/znanosv2020/schedConf/presentations?searchInitial=%D0%97&track=>

АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: РОЗДУМИ ЩОДО УМОВ ТА СУБ'ЄКТІВ

Великанова М. М.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем
взаємодії держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру НАПрН України
м. Київ, Україна*

Реформування та розвиток системи освіти має базуватися на підвищенні рівня довіри до результатів навчання, у тому числі й творчих наукових досягнень. Тому на перший план у забезпеченні якості освіти виходить категорія академічної свободи та доброчесності, з приводу якої досить активно точаться дискусії серед науковців та освітян. Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту» академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу

під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Дотримання академічної доброчесності передбачає: посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; об'єктивне оцінювання результатів навчання. Натомість, порушення академічної доброчесності має наслідком притягнення до академічної відповідальності.

Питання академічної відповідальності не є на сьогодні однозначним. Частинами 5-6 ст. 42 Закону України «Про освіту» визначені види академічної відповідальності за порушення академічної доброчесності для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів освіти, здобувачів освіти. Як зазначає Яна Тицька, аналіз змісту цієї статті дає можливість констатувати відсутність визначення поняття [1, с. 193]. Втім, такий підхід навряд чи можна назвати виправданим з огляду на таке.

Виходячи із аналізу положень Закону України «Про освіту», академічну відповідальність законодавець моделює як окремий вид юридичної відповідальності, що має свої підвиди. Тобто, маємо новий вид юридичної відповідальності поряд із кримінальною, адміністративною, майнвою, дисциплінарною. Відтак, як і притягнення до будь-якого виду юридичної відповідальності, для притягнення до академічної відповідальності мають бути у наявності сукупність певних умов. Наприклад, підставою для притягнення до кримінальної відповідальності є склад злочину, для майнвої – протиправне діяння, шкода, причинний зв'язок між діянням і шкодою, вина. Що ж має бути умовами академічної відповідальності? Припустимо, до умов академічної відповідальності можуть бути віднесені:

– діяння (академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання, вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання);

– шкідливий результат – порушення академічної доброчесності, тобто завдання шкоди відносинам з освітнього процесу, що призвело

до втрати довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень;

– причинний зв'язок між діями та шкідливим результатом, який має бути прямим та безпосереднім;

– вина, у значенні психологічної та/або поведінкової концепції.

Але, у такому разі поза увагою залишається проблема суб'єкта відповідальності. Так, виходячи із аналізу ст. 42, ч. 2, 3 Закону України «Про освіту», дотримання академічної доброчесності покладається на педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників та здобувачів освіти. Проте, у ч. 1 цієї статті, де наводиться визначення поняття «академічна доброчесність», мова йде про учасників освітнього процесу, до яких відповідно до ст. 52 цього Закону відносяться здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти. Відтак, незрозумілим залишається питання чи можуть бути притягнені до академічної відповідальності такі учасники освітнього процесу, як батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти. І якщо так, то які їх дії мають розглядатися як такі, що порушують академічну доброчесність? Адже, як зазначалося, академічна відповідальність у Законі розкривається через перелік видів «академічних стягнень», які, у свою чергу, визначені лише для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів освіти та здобувачів освіти.

Неоднозначною виглядає і ситуація із санкціями, передбаченими за порушення академічної доброчесності. Згідно з ч. 5-6 ст. 42 Закону України «Про освіту» такими санкціями є:

1) для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів освіти – відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання; позбавлення присудженого наукового (освітньо-творчого) ступеня чи присвоєного вченого звання; відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади;

2) для здобувачів освіти – повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); позбавлення академічної стипендії; позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання.

Окрім того, що знову таки не встановлені санкції для інших учасників освітнього процесу, так ще й не визначено суб'єкта їх

застосування – це має бути заклад освіти, суд чи інший орган державної влади? Якщо таким суб'єктом має бути орган державної влади, то відповідно до ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Тож як мінімум виникає потреба на законодавчому рівні визначити такий орган та закріпити його повноваження щодо притягнення до академічної відповідальності.

Таким чином, доводиться констатувати, що загалом прогресивна ідея академічної доброчесності та нагальна потреба підвищення довіри до результатів навчання, у тому числі й творчих наукових досягнень, потребує ще активної наукової дискусії та вдосконалення нормативного регулювання. Підтримка академічної доброчесності має поєднувати заохочення та покарання з наданням переваги першому. При цьому притягнення до академічної відповідальності повинно базуватися на обґрунтованих, зрозумілих та прозорих процедурах за наявності необхідних умов.

Література:

1. Тицька Яна. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 192-195.

МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНОЇ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ

Вереша Р. В.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Актуалізація сучасних науковознавчих проблем вищої правничої освіти в Україні нерозривно пов'язана із реформуванням вищої освіти взагалі та правової реформи зокрема. Тож не дивно, що подальший розвиток державності, утвердження парламентаризму, що відповідає власній історії і дійсності, вдосконалення права, законодавства і практики їх застосування тісно пов'язуються із модифікацією вищої правничої освіти за притаманними їй процесами інтеграції та диференціації системи правничих знань.

У процесі соціально-економічних перетворень, утвердження державності України та прискорення кодифікації чинного законодавства важливого значення набуває реформа правничої освіти.

Латинське значення «Reforme» – змінювати, перетворювати, вдосконалювати¹ у сучасний період набуло дещо нового змісту, особливо в контексті реформування відносин у сфері правничої освіти в Україні.

Правнича освіта має декілька зрізів як на рівні повної загальноосвітньої так і загальноосвітньої школи, тому реалізація новацій чинного законодавства про освіту залежить від професійного розуміння характеру форм та змісту освітньо-правової реформи. Чи вона повинна зводитися до простої заміни або перестановки відповідних юридичних дисциплін, або розглядатися як вдосконалення форм та методів оволодіння правничими знаннями, наповнення змісту освітнього процесу на рівні сучасних вимог державотворення і правового забезпечення всієї гами людської діяльності. Такі підходи обумовлюють усвідомлення і сприйняття правничої освіти як елемента державної політики, становлять неодмінну складову соціального прогресу, утвердження верховенства права і закону, прав людини і громадянина, впровадження цивілізованих форм суверенітету, територіальної цілісності й національної безпеки України.

У зв'язку з цим принципового значення набуває питання про те, чи може реформа правничої освіти розглядатися як процес багатопланових, функціональних, логічних і послідовних еволюційних змін у правовому світогляді і доктринальних вимогах чинних законів і підзаконних актів, чи повинна розглядатися як черговий революційний «стрибок» у нову сферу освітянських правовідносин, зумовлених необхідністю докорінних змін і перетворень у цій важливій сфері? Однак за таких умов всі учасники реформаційних відносин у сфері правничої освіти повинні бути готовими кардинально та миттєво змінити стан своєї освітянської правосуб'єктності та механізму її реалізації у нових політичних, соціально-економічних, світоглядних умовах і правовому полі.

Реформування, тобто перетворення, зміна, поліпшення вимагає визнання конструктивності чи неконструктивності сучасного стану розвитку вищої правничої освіти і на цьому терені обґрунтування пропозицій її вдосконалення.

Не можу поділити думку, висловлену серед фахівців, згідно з якою сучасна вища правнича освіта знаходиться в занедбаному стані, є кризовою або визнається непридатною, аморфною чи неефективною. Це голосливе твердження, що не має під собою наукового та реального практичного підґрунтя.

Правнича освіта в Україні, зокрема вища, має славні історико-правові традиції, відзначається сучасним конструктивізмом у значній частині вищих правничих освітніх закладів і має позитивну перспективу для утвердження в сучасних умовах життєдіяльності суспільства. Вона відзначається також багатою історико-правовою спадщиною, як з точки зору існуючого фундаментального і

прикладного доробку, а також характеризується життєдайними і багатими традиціями власного правничо-освітнього досвіду.

Вельми показовим у цьому аспекті є діяльність Академії адвокатури України з її 25-річною історією підготовки та перепідготовки фахівців-юристів – високопрофесійних, компетентних, що працювали і сьогодні реалізують свої професійні таланти задля утвердження національної державності, розвитку системи українського права, захисту природних і набутих конституційних прав, відстоюють інтереси нашої держави та юридичних осіб, сприяють поширенню добра, справедливості і правди.

Сьогодні маємо чинне законодавство про освіту, зокрема правничу, її організаційне, науково-технічне, економічне, методологічне, освітньо-методичне та власне державно-правове підґрунтя щодо здійснення правничої освіти на різних рівнях, починаючи від дошкільного виховання й освіти та завершуючи різними формами післядипломної освіти.

Проте реалії сьогодення висувають нові вимоги щодо підготовки фахівців у сфері права, які обумовлені процесами кардинальних соціально- економічних перетворень, формуванням засад соціально орієнтованої держави, створенням рівних правових можливостей діяльності у різних сферах суспільних відносин з підпорядкуванням принципу верховенства права та пріоритетності прав людини і громадянина.

За таких умов формуються реальні засади для реформування перш за все правничої освіти як елемента національної правової реформи та освіти в цілому.

При цьому варто взяти до уваги і деякі вади попередніх років, що накопичилися у сфері правничої освіти і перешкоджають її прискореному розвитку: зайва формалізація здійснення освітнього процесу; відомча казуїстичність та зарегламентованість освітньо-методичної документації; імперативність вимог одного із суб'єктів освітнього процесу; організаційні нашарування та безперервні організаційно-адміністративні і структурні перетворення; монополізація не завжди виправданої державної правничої освіти, до певної міри наявність відчуженості двох гармонійно пов'язаних суб'єктів освітніх відносин у системі «викладач-студент», що створює можливості для прояву елементів зверхності, адміністрування, невиправданої організаційної підпорядкованості тощо. Негативно вплинуло на ефективність та якість правничої підготовки зниження вікового цензу для абітурієнтів і студентів. Тому на студентській лаві перебуває значна частина неповнолітніх осіб, які фізіологічно та соціально не досягли свого громадянського повноліття, які не здатні без наявного життєвого досвіду об'єктивно, зважено, професійно та повноцінно оцінювати складні соціальні та державно-правові явища, які навіть після завершення навчання не мають правових підстав для заняття посад, що вимагають відповідного вікового цензу.

Слід зазначити, що негативно впливає на реформування правничої освіти відсутність ефективних засобів стимулювання професорсько-викладацького складу в більшості закладів державної освіти як невід'ємної умови і мотивації сумлінної та продуктивної праці, інколи допускається зайва політизація освітнього процесу.

Варто згадати, що не досягла своєї мети запроваджена в освіті формалізована атестація, гоніння за абсолютно позитивними та високими кількісними показниками, цифроманія у виконанні зобов'язань, формальність оцінки знань та праці професорсько-викладацького складу й інші нашарування в організації правничої освіти.

Більшість із цих вад очевидно суперечили демократизму і гуманізму освітянських правничих відносин, які і відзначалися у попередній підготовці фахівців у цій сфері, особливо в XIX столітті, про що свідчать історико-правові документи.

Треба зазначити, що розширення мережі вищих закладів освіти, що готують правників, призвело до появи ще одної досить «оригінальної» форми освіти – «епізодичної» (фрагментарної), поряд із традиційно визнаними – системною, безперервною, аудиторною (кабінетною) та клінічною (практичною) або їх поєднанням з метою реалізації принципу універсалізму і диференціації, як неодмінної умови поглиблення професійних знань і навичок студентів у відповідній сфері правничих знань, правоохоронної та правозахисної діяльності.

«Епізодична» (фрагментарна) форма організації і здійснення правничої освіти має багато недоліків, оскільки надмірно інтенсифікує працю студентів, призводить до поверхневого огляду важливого масиву освітнього матеріалу, значних та невинуватих фінансових витрат вищих закладів освіти, порушення загальновизнаного режиму праці і навчання та, як наслідок, неповноцінної освіти фахівців, які не користуються попитом на ринку праці та інших форм працевлаштування.

За такого підходу ігноруються активно виправдані методи освітнього процесу, зокрема праксеологічний, науково-прогностичний, проблемно-постановочний, практично-пошуковий, науково-пошуковий та інші активні методи правничої освіти.

Тож не випадково, що настав час для очищення відзначених негативних нашарувань, приведення національної правничої освіти у відповідність із соціальними потребами та можливостями громадян України, інтересами суспільства і держави із урахуванням власного історичного досвіду та позитивних традицій правничої освіти інших держав, які спроможні гармонізуватися в Україні.

АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ЗАХОДИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Гвоздецький В. Д.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правових природоохоронних дисциплін
Навчально-наукового інституту права
Національного університету водного господарства
та природокористування
м. Рівне, Україна*

Проблема академічної відповідальності як і проблема запобігання і протидії корупції в Україні, на наш погляд, на сьогоднішній день є однією з найбільш актуальних.

Для нашої країни, проблема запобігання і протидії корупції набула особливої ваги. За інформацією Міжнародної організації Transparency International, за індексом сприйняття корупції населенням Україна посідала: у 2005 році – 107 місце з-поміж 158 країн світу, у 2011 році – 152 місце з-поміж 183 країн світу, у 2012 та 2013 роках – 144 місце з-поміж 177 країн світу, у 2014 році та у 2015 році – 142 місце відповідно, у 2020 році – 117 місце з-поміж 180 країн світу. [15].

У країнах, де корупція набуває значного поширення і суттєво впливає на академічну відповідальність, вона із соціальної аномалії (патології) поступово перетворюється на правило, стає звичним способом розв'язання життєвих проблем, нормою функціонування влади та способом життя значної частини членів суспільства. Тобто корупція набуває статусу інституціональної загрози національній безпеці України.

Що ж стосується ситуації, яка склалася на сьогодні, коли на долю України випали тяжкі випробування, проблеми академічної відповідальності набувають доленосного значення.

До прийняття нового антикорупційного законодавства (2014 року), не було чіткого законодавчого визначення хто повинен протидіяти корупції в Україні [2-6].

Особливістю корупційних правопорушень є те, що вони вчинюються переважно особами, які самі створюють закони та нормативні акти і покликані намагатися примушувати інших до їх неухильного дотримання.

Незважаючи на заходи, які вживаються в Україні щодо протидії корупції, її масштаби збільшуються з року в рік. Зараз можемо з певністю констатувати, що немає жодної сфери суспільного життя, де не панувала би корупція. Тому актуальним і важливим є питання, хто має проводити заходи щодо протидії корупції і які повинні бути ці заходи.

Чинне законодавство визначило суб'єктів, які повинні здійснювати заходи протидії корупції. Відносини, що виникають у сфері запобігання корупції регулюються Конституцією України, міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII та іншими законами, а також прийнятими на їх виконання іншими нормативно-правовими актами [1-8].

Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

Вказаним Законом України визначені спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, це – органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [2].

Крім того, нове антикорупційне законодавство України передбачає обмеження щодо суб'єктів відповідальності за корупційні правопорушення, проведення попереджувальних заходів з метою запобігання і протидії корупції, що є дещо новим для вітчизняного законодавства. До таких заходів належать: обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, обмеження щодо використання службового становища, обмеження щодо одержання подарунків, обмеження щодо роботи близьких осіб; обмеження щодо осіб, які звільнилися з посад або припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування [2].

Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII у Розділі II передбачено утворення Національного агентства з питань запобігання корупції як центрального органу виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику [2].

Національне агентство з питань запобігання корупції є відповідальним перед Верховною Радою України і підконтрольним їй та підзвітним Кабінету Міністрів України. Воно утворюється Кабінетом Міністрів України.

Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII визначено основи організації та діяльності Національного антикорупційного бюро України, як спеціального суб'єкта протидії корупції [4].

Національне антикорупційне бюро України утворюється Президентом України відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року та інших законів України, є державним правоохоронним органом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та

розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

Завданням Національного антикорупційного бюро України є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII Національна поліція визначена як спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції. [2,7].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2019 року № 867 «Про утворення територіального органу Національної поліції», створено Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України – міжрегіональний територіальний орган у складі кримінальної поліції Національної поліції України, який бере участь у реалізації державної політики з питань боротьби з корупцією і організованою злочинністю. У своїй діяльності Департамент стратегічних розслідувань керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язкове виконання яких надана Верховною Радою України, законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами та Положенням про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України [10].

Наказом Голови Національної поліції України від 23.10.2019 року № 1077 затверджено «Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України». Відповідно вимог Положення про Департамент стратегічних розслідувань, одним із основних його завдань є цитую: «Протидія корупції серед посадових осіб, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», вжиття заходів з метою виявлення корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних з корупцією, та їх припинення відповідно до законодавства України» [11].

З метою продовження державної антикорупційної політики Верховна Рада України 5 листопада 2020 року підтримала в першому читанні законопроект № 4135 «Про засади державної антикорупційної політики на 2020-2024 роки», ухваливши за основу Антикорупційну стратегію на майбутніх п'ять років [12].

Антикорупційна стратегія на 2020-2024 роки складається з 4 розділів: перший розділ присвячений концепції формування антикорупційної політики у 2020-2024 роках та механізму її реалізації. Решта розділів (підвищення ефективності системи запобігання і протидії корупції; запобігання корупції у пріоритетних сферах;

забезпечення невідворотності відповідальності за корупцію) цього документу містять опис певних проблем та очікувані стратегічні результати, яких слід досягти для їх розв'язання. В цьому проекті, зазначено, що оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування передбачає усунення дублювання повноважень різними органами, тимчасове припинення реалізації малоефективних повноважень, які характеризуються високим рівнем корупційних ризиків. Антикорупційна стратегія також передбачає цифрову трансформацію реалізації повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, прозорість діяльності та відкритість даних, необхідність забезпечення невідворотності юридичної відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення [12].

Метою Антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки є досягнення суттєвого прогресу у запобіганні та протидії корупції, що сприятиме забезпеченню злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування [12, п. 1.2.].

Однак, як слушно зауважує Н.А. Орловська, було б доцільним все ж визначити головні напрями розвитку всієї антикорупційної політики України із врахуванням новітніх методів соціального управління і технологій штучного інтелекту [13, с. 207].

Верховна Рада України 28 січня 2021 року ухвалила Закон «Про Бюро економічної безпеки», який передбачає, що Бюро економічної безпеки є центральним органом виконавчої влади, на який покладається протидія правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Законом визначаються завдання та повноваження цього органу, контроль за його діяльністю, правовий статус, обов'язки та відповідальність працівників, а також основи співпраці Бюро з іншими установами, підприємствами, організаціями [8].

Ми вважаємо, що ухвалення Закону України «Про Бюро економічної безпеки» посилить ефективність правоохоронних органів у сфері формування та використання фінансових ресурсів держави та її економічної безпеки. Це має зменшити тіньовий бізнес в Україні та збільшити надходження податків та зборів, оптимізувати структури правоохоронних органів, матеріально-технічну базу та скоротити загальну кількість працівників, що протидіють злочинності у сфері фінансів.

Законом України «Про запобігання корупції» органи прокуратури визначені як спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції. До 20 листопада 2017 року вони здійснювали координацію діяльності правоохоронних органів у межах наданих повноважень, визначених Конституцією і законами України [1, 2, 5].

Державне бюро розслідувань і Служба безпеки України Законом України «Про запобігання корупції» не визначені як спеціально уповноважені суб'єкти у сфері протидії корупції, але вони проводять досудове розслідування кримінальних проваджень за фактами корупційних злочинів.

Антикорупційне законодавство передбачає, що посадові і службові особи органів державної влади та місцевого самоврядування, юридичних осіб, їх структурних підрозділів у разі виявлення корупційного правопорушення чи одержання інформації про вчинення такого правопорушення працівниками відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб, їх структурних підрозділів зобов'язані у межах своїх повноважень ужити заходів щодо припинення такого правопорушення та негайно письмово повідомити про його вчинення спеціально уповноважений суб'єкт у сфері протидії корупції [2].

Література:

1. Конституція України: станом на 1 вересня 2016 р. / Верховна Рада України. Харків: Право. 2016. 82с.

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/show/1315> (дата звернення 02.04.2021).

3. Про засади державної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/show/1315> (дата звернення 02.04.2021).

4. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10. 2014 року № 1698-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/show/1315> (дата звернення 02.04.2021).

5. Про Прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/show/1315> (дата звернення 02.04.2021).

6. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 року № 1682-VII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/show/1315> (дата звернення 02.04.2021).

7. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580 – VIII. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/show/1315> (дата звернення 02.04.2021).

8. Закон України «Про Бюро економічної безпеки» від 22 березня 2021 року № 1150-IX, URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/show/1315> (дата звернення 02.04.2021).

9. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 року № 877, URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/show/1315> (дата звернення 02.04.2021).

10. Про утворення територіального органу Національної поліції: Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2019 року № 867. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/show/1315> (дата звернення 02.04.2021).

11. Про затвердження Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України: Наказ Національної поліції України від 23.10.2019 року № 1077,

12. Про засади державної антикорупційної політики на 2020-2024 роки: Законопроект від 5 листопада 2020 року № 4135. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>. (дата звернення 02.04.2021).

13. Орловська Н.А. Концептуальні аспекти Антикорупційної стратегії на 2020–2024 роки: традиції чи новації. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9–10 груд. 2020 р.): у 2 ч. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. Ч. 1. С. 204–207.

14. Гвоздецький В.Д. Адміністративно-правові та організаційні засади запобігання і протидії корупції в Україні: дис... д-ра юр. наук: 12.00.07. Київ, ДНДІ МВС України. 2015. 583с.

15. Індекс сприйняття корупції. Джерело: Transparency International/<https://www.radiosvoboda.org>. (дата звернення 02.04.2021).

АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННІ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Гриняк А. Б.

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України
в. о. заступника директора з наукової роботи
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Підсумковий контроль знань студентів забезпечує перевірку рівня засвоєння останніми знань, сформованості вмінь і навичок. З цією метою використовують методи усного, письмового, текстового, графічного, програмованого контролю, практичної перевірки, самоконтролю, а також методи самооцінки. Разом із тим роль екзаменатора в цьому процесі є надважливою, звідси і рівень відповідальності останнього відіграє важливу роль. Недарма предметом академічної відповідальності може бути не лише дослідницька, а й викладацька діяльність, значну нішу в якій займає система контролю знань студента. У зв'язку з цим в юридичній літературі пропонується розрізняти зовнішню і внутрішню відповідальність, де зовнішня академічна відповідальність реалізується у взаємодії певного суб'єкта з його соціальним оточенням та означає здатність задовольняти потреби зацікавлених сторін, тобто суспільства, держави, ринку праці тощо. Натомість внутрішня відповідальність зачіпає різні сторони діяльності здобувачів освіти, викладачів, адміністрації. За таких умов ідеться передусім про так звану позитивну соціальну відповідальність, тобто

про належне, сумлінне ставлення до виконання своїх академічних обов'язків, що ґрунтується на високому рівні правосвідомості й розумінні високого покликання освітян і науковців [1, с. 72]. Зазначене підтверджується й положеннями Закону України «Про освіту», де передбачено конкретні види академічних стягнень за порушення академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними чи науковими працівниками закладів освіти, що застосовуються до наведених осіб у випадку допуску ними не лише академічного плагіату, самоплагіату тощо, але й обману, хабарництва чи необ'єктивного оцінювання знань [2, с. 193].

Таким чином підсумковий контроль знань студентів є однією зі сфер можливих видів порушень як підстав притягнення до академічної відповідальності. Недарма з цього приводу наголошується, що в системі начального процесу вищої школи важливе місце посідає контроль знань, тобто організація зворотного зв'язку як засобу управління навчально-виховним процесом [3, с. 153]. Контроль навчальних досягнень студентів-правників виступає важливим показником кількісних та якісних параметрів технології навчання, дозволяє виявити ефективність навчального процесу. Тому досить важливим є розроблення таких методів контролю знань студентів, які забезпечували б належне відображення ступеня засвоєння навчального контенту та нівелювали б будь-які можливості для порушення академічної доброчесності як з боку студента, так і екзаменатора.

Разом із тим не доцільно все це доводити до автоматичного розв'язку студентом завдань, казусів, тестів тощо та їх перевірки автоматизованою програмою. Як видається, в ході оцінювання студентів важливим елементом є встановлення зворотного зв'язку, тобто не просте підсумкове оцінювання, коли студент лише отримує оцінку, що виступає показником його рівня знань, але й коментарі викладача щодо проведеної роботи із вказівками, що зроблено недостатньо добре і як можливо усунути наявні недоліки. Такий підхід має назву формативного або формувального, тобто такого, що сприяє розвитку студента та формуванню в нього заявлених в освітній програмі компетентностей [4].

Загалом доцільно виділити основні завдання контролю знань студентів, що вивчають дисципліни приватноправового сегменту: 1) виявлення обсягу та глибини отриманих знань; 2) діагностика основних труднощів у процесі засвоєння необхідного навчального матеріалу; 3) перевірка ефективності методів, прийомів і форм навчання; 4) встановлення рівня знань, умінь і навичок студентів та рівень готовності до сприйняття нового матеріалу.

Слід зауважити, що на різних етапах навчального процесу застосовуються різні види контролю знань, умінь та навичок студентів при вивченні приватноправових дисциплін: 1) міжсесійний, до якого

входять попередній, поточний, рубіжний, тематичний контроль;
2) підсумковий контроль.

На відміну від міжсесійного підсумковий контроль передбачає перевірку знань, умінь та навичок студентів за значно довший період навчання: за семестр або за рік після його закінчення. Підсумковий контроль враховує результати поточного, тематичного видів контролю. Особлива форма такого контролю – заліки і екзамени. Підсумковий контроль завершує процес навчання, ним охоплюється вже вивчена частина (розділ) навчальної дисципліни.

Іспити є підсумковим етапом вивчення усієї дисципліни або її частини і мають за мету перевірку знань студентів з теорії і виявлення навичок застосування отриманих знань при вирішенні практичних завдань, а також навиків самостійної роботи з навчальною і науковою літературою.

При будь-якій формі іспиту екзаменатору, який веде бесіду зі студентом, треба керуватись деякими правилами, порушення яких може призвести до академічної нечесності. Наприклад, такими правилами є:

1) не доцільність оголошення питань студенту один за одним, оскільки це позбавляє останнього можливості зосередитись, а іноді і можливості міркувати;

2) не доцільність надто відвертого висловлювання свого обурення з приводу неправильної відповіді, адже це може передчасно збентежити студента, що значно знизить якість відповідей на наступні запитання;

3) не доцільність виявлення перед студентом своїх вагань з приводу оцінки його відповіді і зміни вже прийнятого рішення.

Потрібно заздалегідь психологічно готувати студентів до екзаменів, навіювати їм, що потрібно мобілізувати усі свої внутрішні сили, взяти себе в руки і змусити інтенсивно працювати свій мозок. Необхідно мотивувати оцінку, щоб студент був переконаний у її справедливості і йшов з іспиту без образи на екзаменатора [3, с. 167–168].

Підсумовуючи варто зазначити, що сьогодні в сферу відповідальності викладача входить й визначення наперед обумовленого способу та порядку проведення екзамену шляхом визначення технічних і комунікативних можливостей учасників освітнього процесу (MS Teams, ZOOM, Google Meet, Skype та ін.). Крім цього потрібно враховувати й можливості студентів при організації проведення іспиту шляхом наявності надійного інтернет-зв'язку, у випадку усних відповідей – телефон або комп'ютер з мікрофоном, можливість встановити на комп'ютер необхідне програмне забезпечення, тощо.

Максимальна тривалість іспиту має бути однаковою для всіх студентів. Якщо екзаменаційне завдання містить творчі питання, кейси, максимальна тривалість екзамену може бути збільшена. В сучасних умовах «онлайн» навчання складання екзамену піддано впливу

об'єктивних обставин непереборної сили (відсутність інтернет зв'язку, слабкість сигналу тощо), що також повинно наперед враховуватись екзаменатором. Як варіант, викладач прогнозує такі випадки та продумує варіанти виходу із такої ситуації на консультаціях зі студентами. Наприклад, в такому випадку здобувач освіти повинен негайно повідомити екзаменатора про ці обставини за допомогою визначеного каналу зв'язку (телефон, месенджер тощо) з обов'язковою фото– або відеофіксацією стану виконання завдань та об'єктивних факторів, що перешкоджають його завершенню. За цих обставин можливість та час перескладання екзамену повинна бути визначена екзаменатором та деканом в індивідуальному порядку.

Здобувачі освіти, які допущені до складання екзамену, але з об'єктивних причин не можуть взяти в ньому участь із використанням визначених закладом освіти технічних засобів, мають надати екзаменаторові підтверджуючі матеріали до початку екзамену. У такому випадку екзаменатором може бути обраний альтернативний варіант складання екзамену, який би забезпечував ідентифікацію особи студента, дотримання академічної доброчесності та можливість перевірки результатів його навчання. Одним з таких варіантів може бути написання студентом екзаменаційного завдання від руки, його фотографування (сканування) та надсилання екзаменаторові засобами електронного зв'язку.

Таким чином з метою забезпечення належної якості підсумкового контролю в сучасних умовах важливо запобігати та протидіяти поширенню насамперед причин, що породжують підстави для сумнівів у об'єктивності екзаменатора. Адміністрації навчальних закладів потрібно думати не стільки про покарання (стягнення), скільки про формування умов, які б не потребували вдаватися до академічної нечесності. Потрібно мінімізувати вплив освітянської бюрократії на формування процедур забезпечення та перевірки якості вищої освіти.

Література:

1. Маслова Н. Г. Академічна свобода та академічна відповідальність. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2017. Випуск 43. Том 1. С. 72.

2. Тицька Я. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 11. С. 193.

3. Головка Н. І. Методика викладання правознавства: навч. посіб. К. : ДП «Видавничий дім «Персонал», 2017. С. 153, 167–168.

4. Вступне слово до Проекту Тьюнінг – гармонізація освітніх структур у Європі. Внесок університетів у Болонський процес. URL: http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_Brochure_Ukrainian_version.pdf (дата звернення 30.03.2021).

ДО ПИТАННЯ ПРО НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В УКРАЇНІ

Гулак О. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна*

Академічний тлумачний словник української мови «академічну доброчесність» визначає як «високу моральну чистоту та чесність» [1, с. 326]. Таким чином, сутнісний аспект цієї категорії пов'язаний з дотриманням моральних норм, що ґрунтуються на порядності, взаємоповазі один до одного та справедливості, зокрема, в академічному середовищі та відповідній діяльності.

Донедавна, в освітньому та академічному середовищі в нашій державі, «академічна доброчесність» розглядалась переважно як морально-етична категорія та відносно нова – в освітньому процесі. Через доволі часті випадки нехтування такою етичною «нормою» й масштабного та систематичного порушення відповідних стандартів морально-етичного характеру, категорія «академічної доброчесності» набула правової визначеності та нормативного характеру. Зокрема, законодавче закріплення й становлення «академічної доброчесності» у якості правової категорії опосередковане прийняттям Закону України «Про освіту» № 2145 від 05.09.2017 р. [2].

Відтак, лише у 2017 році нормативні вимоги стандартів дотримання академічної доброчесності знайшли своє відображення, зокрема, у статті 42 Закону України «Про освіту». До цього часу етично-моральні стандарти «академічної доброчесності» не мали жодного нормативного закріплення на найвищому державному рівні, застосовуючись разом з тим, при перевірці результатів, зокрема, дисертаційних досліджень. Втім, саме цей аспект містить у собі певні юридичні колізії і після законодавчого закріплення стандартів академічної доброчесності.

Не зважаючи на представлення норм щодо дотримання академічної доброчесності в Україні в низці нормативно-правових актів, що мають найвищу юридичну силу: законів України «Про освіту», «Про авторське право і суміжні права» [3], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [4] та «Про науково-технічну інформацію» [5], ціла низка правових прогалин та невизначеності має місце в них та нормативно-правових актах нижчого рівня, що часто нівелює можливість ефективного захисту результатів власної інтелектуальної праці від зазіхань та банального неправомірного привласнення іншими суб'єктами.

На виконання норм Законів України «Про вищу освіту» й «Про освіту» у питаннях «стандартів академічної доброчесності», Міністерством освіти і науки України у 2018 році прийнято «Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо)». Втім означений Лист Міністерства освіти і науки України № 1/11-8681 має роз'яснення щодо лише одного виду порушення «академічної доброчесності» – *академічного плагіату*. Разом з тим, цей нормативно-правовий акт розроблено задля застосування «членами експертних рад Міністерства освіти і науки України з питань проведення експертизи дисертацій, спеціалізованими вченими радами із захисту дисертацій в закладах вищої освіти і наукових установах та іншими суб'єктами, які здійснюють заходи із запобігання академічному плагіату і його виявлення в наукових роботах». Втім, до переліку таких наукових робіт, зазначені Рекомендації Міністерства освіти і науки України відносять лише: «автореферати, дисертації, монографії, наукові доповіді та статті». А термін «тощо», що використовується після означеного переліку щодо інших наукових робіт може мати довільну трактовку й потребує конкретизації [6].

Література:

1. Словник української мови: в 11 т. Академічний тлумачний словник / АН УРСР. Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наук. думка, 1970-1980. Т. 2, 1971. 550 с.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. № 3792. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3792-12#Text>
4. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. № 848. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/848-19#Text>
5. Про науково-технічну інформацію: Закон України від 25.06.1993 р. № 3322. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3322-12#Text>
6. Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах (авторефератах, дисертаціях, монографіях, наукових доповідях, статтях тощо): Лист МОН України від 15.08.2018 р. № 1/11-8681. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v8681729-18#Text>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Гуржій А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права*

Вакулюк В. Ю.

*студентка III курсу факультету міжнародної торгівлі та права
Київського національного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

У сучасних умовах реформування законодавства освіти проблема забезпечення академічної доброчесності набуває стратегічного значення. Такі поняття як академічна доброчесність, плагіат, дублікати публікацій, а також шляхи подолання проблем, спричинених недотриманням принципів академічної доброчесності, все частіше стають об'єктом дослідження як на наукових конференціях, так і у періодичних виданнях. Подібна тенденція зацікавленості до вивчення та обговорення цих питань є наслідком розвитку інформаційних технологій, науки та швидкого обміну науковими знанням.

Уперше на законодавчому рівні поняття «академічна доброчесність» закріплено Законом України «Про освіту» від 05.09.2017 р., оскільки в положеннях Закону України «Про освіту», що втратив чинність, редакції 1991 року, таке поняття було відсутнім [2]. Так, відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту», академічною доброчесністю вважається сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1]. У процесі дослідження ролі академічної доброчесності в системі забезпечення якості освіти науковцями визначено ряд ознак, притаманних цьому поняттю, до яких входить комплексний характер – поєднання моральних та правових засад; спеціальний суб'єкт – учасники освітнього процесу (здобувачі освіти, науково-педагогічні працівники тощо); чітко визначена сфера застосування – процес здійснення наукової діяльності, навчання, викладання; особлива мета – забезпечення довіри до результатів роботи [3, с. 14].

Окрім роз'яснення понять дотримання академічної доброчесності як науково-педагогічними працівниками, так і здобувачами освіти, особливістю законодавчого закріплення є встановлення законодавцем детального переліку порушень академічної доброчесності, зокрема це академічний плагіат; самоплагіат; фабрикація, фальсифікація;

списування; хабарництво; необ'єктивне оцінювання; надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами або процедурами проходження такого оцінювання; вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання [1].

Відносні нововведення до Закону передбачають заходи, застосування яких сприяє дотриманню академічної доброчесності. Такі заходи згруповано в залежності від суб'єктів, тож можна порівняти дії науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти. Обов'язковим як для наукових працівників, так і для здобувачів є посилення на джерела інформації, у разі якщо в роботі використано ідеї, твердження інших науковців, дотримання норм законодавства про авторське право та суміжні права, а також надання достовірної інформації про результати власної діяльності (наукової, творчої тощо). Окрім цього науковим співробітникам варто уважно контролювати дотримання академічної доброчесності та об'єктивно оцінювати результати навчання здобувачів, які, у свою чергу, зобов'язуються самостійно виконувати завдання підсумкового та поточного контролю та інші навчальні завдання.

Варто зауважити, що Законом введено ще одну новелу у вигляді нового виду відповідальності – академічної, яку теж згруповано за суб'єктами. Для закладів освіти форми та види академічної відповідальності визначаються спеціальними законами, зокрема Законом України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту» тощо. Наслідками притягнення наукових працівників до подібного виду відповідальності є відмова у присудженні або позбавлення присудженого наукового ступеня, вченого звання, кваліфікаційної категорії, а також позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади. Для здобувачів освіти наслідками є повторне проходження оцінювання, зокрема контрольних робіт, іспитів, заліків або відповідного компонента освітньої програми, відрухування із закладу освіти, позбавлення академічної стипендії та позбавлення наданих закладом освіти пільг з навчання.

Станом на сьогодні Національним агентством із забезпечення якості освіти створено проект «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти», який реалізується Американськими Радами з міжнародної освіти та має на меті об'єднати професійну спільноту освітян для обміну досвідом та співпраці задля інституціоналізації принципів академічної доброчесності в системі середньої та вищої освіти України [4].

Підбиваючи підсумки, можна позитивно оцінити наявність законодавчого підґрунтя щодо визначення поняття академічної доброчесності та загальних принципів її застосування. Дане поняття

характеризується безліччю ознак, які надають змогу учасникам освітнього процесу дотримуватися основних засад та визначених законом правил академічної доброчесності.

Література:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII – втратив чинність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
3. Недогібченко Є. Г. Академічна доброчесність: складові елементи. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2017. № 6. С. 13-21
4. Про проект «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти» (Academic Integrity and Quality Initiative – Academic IQ) URL: <https://academiq.org.ua/pro-proekt/>

ЗАХОДИ, СПРЯМОВАНІ НА ЗАПОБІГАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Гусар О. А.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного і адміністративного права
Юридичного факультету Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Форми та види академічної відповідальності учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності [1].

Науковий дискус щодо академічної доброчесності фактично протиставляється академічній нечесності (academic misconduct, dishonesty), яка виявляється у: фабрикації даних (fabrication), фальсифікації даних (falsification); хабарництво в академічній сфері (bribery) академічний саботаж (sabotage); професорській нечесності (professorial misconduct), зловживанні окремими представниками професорсько-викладацького складу своїми службовими обов'язками з метою примусу і тиску на колеґ чи студентів; академічне шахрайство (cheating) [2, ст. 42].

З появою нових технологій, що полегшують копіювання чужих робіт, підміну результатів експериментальних та емпіричних

досліджень, можливість легкого редагування графічних, відео- та аудіо-матеріалів та відсутністю внутрішньої демотивації викладачів на фоні низьких заробітних плат породжують таке явище як академічна нечесність.

Однак, сучасна вузівська практика в Україні засвідчує, що заклади вищої освіти, не завжди дотримуються такого імперативу у своїй діяльності, допускаючи академічну нечесність або ігноруючи академічні проступки з боку студентів, викладачів чи представників адміністрації. Академічна нечесність великою мірою нівелює саму цінність освіти, сприяє фальсифікації вищої школи й тим самим зменшенню її внеску у суспільно-економічний розвиток.

Для запобігання проявам академічної нечесності в рамках діяльності вишу необхідно проводити заходи, які будуть запобігати академічній відповідальності. До них можна включити: матеріали, присвячені популяризації принципів академічної доброчесності серед осіб, що здобувають вищу освіту (банери, інфографіка, роздаткові матеріали тощо); інформаційно-консультативне супроводження співробітників кафедри та здобувачів вищої освіти через створення відповідних ресурсів на сайті бібліотеки, друк буклетів; програми підвищення кваліфікації науково-педагогічних і педагогічних працівників, проведення семінарів, циклів лекцій із здобувачами вищої освіти щодо академічної відповідальності за порушення вимог академічної доброчесності; лекції основних стейкхолдерів вищої освіти (відомих випускників, роботодавців, експертів тощо) з тематики переваг чесного навчання та реалізації наукових досліджень, експертна оцінка та (або) технічна перевірка (за допомогою спеціалізованих програмних засобів) щодо ознак академічного плагіату в дослідженнях, підготовлених до захисту тощо; перевірка курсових та кваліфікаційних робіт на предмет академічного плагіату; моніторинг та опитування щодо випадків порушення академічної доброчесності здобувачами вищої освіти і співробітниками закладу вищої освіти; оприлюднення періодичних відкритих звітів щодо рівня дотримання принципів академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин; проведення наукових досліджень за тематикою академічної доброчесності.

Нормативні документи, які приймають заклади вищої освіти повинні чітко регламентувати: види академічної відповідальності за конкретні порушення академічної доброчесності; процедури встановлення і доведення фактів порушень академічної доброчесності; процедури прийняття рішень про академічну відповідальність учасників освітнього процесу, а також органи, що приймають такі рішення; процедури апеляції для осіб, яких звинувачують у порушенні академічної доброчесності [1].

Література:

1. Щодо рекомендацій щодо академічної доброчесності для закладів вищої освіти: Лист Міністерства освіти і науки України, 23.10.2018 № 1/9-650 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text>

2. Закон України «Про освіту». Стаття 42 «Академічна доброчесність». URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page3>

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Давидова Н. О.

*доктор юридичних наук, доцент
м. Київ, Україна*

Відповідно до загальноприйнятих правил законодавчої техніки під час підготовки нових базових нормативно-правових актів використовується спеціальна термінологія, яка застосовується у відповідній сфері. Визначення академічної доброчесності, академічного плагіату дається в декількох нормативно-правових актах, а визначення академічної відповідальності відсутнє, що викликає потребу у з'ясуванні змісту цього поняття та пошук його співвідношення з юридичною відповідальністю.

Відповідно до Листа Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018 р. № 1/9-650 академічна відповідальність не є різновидом юридичної відповідальності і не заважає притягненню осіб чи закладів (установ) до юридичної (кримінальної, адміністративної, цивільної чи дисциплінарної) відповідальності у випадках, передбачених законами. Академічна відповідальність є багатозначним поняттям, зокрема видом соціальної, корпоративної, морально-етичної, юридичної відповідальності, різновид державного примусу. На думку Н.Г. Маслової, негативний аспект академічної відповідальності члена академічної спільноти включає три рівні: 1) відповідальність перед самим собою (має моральний характер); 2) відповідальність перед іншими суб'єктами академічної спільноти (може мати моральний, корпоративний або правовий характер); 3) відповідальність перед державою і суспільством (має суто правовий характер) [1, с. 76]. Лише правовий інструментарій не можна вважати дієвим у випадку боротьби з плагіатом. Більш ефективним є громадський осуд, оскільки проблема плагіату є проблемою моралі, етики та належного виховання. Значимість морально-етичних норм є похідною від самосвідомості кожної фізичної особи, її рівня загальної та правової культури. Захист

від академічного плагіату наразі відбувається в трьох напрямках: нормативно-правовому (Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність»); локальному (положення про академічний плагіат закладів вищої освіти, вимоги до публікації статей у наукових журналах); етичному (Етичний кодекс вченого України, Ольвійська Декларація Університетів: академічні свободи, університетська автономія, наука і освіта для сталого розвитку).

Існують численні доктринальні підходи до тлумачення поняття «юридична відповідальність» [2]. Пропонуємо взяти за відправну точку наступне визначення: юридична відповідальність – несприятливі наслідки передбачені законом, який відповідний суб'єкт права зазнає внаслідок вчинення правопорушення. Традиційно для української правової системи розрізняють види юридичної відповідальності в залежності від галузі права: конституційну, дисциплінарну, адміністративну, цивільну, кримінальну тощо. Всі наведені види відповідальності можуть мати місце за порушення академічної доброчесності. Академічний плагіат, як особливе порушення, має свої специфічні риси: по-перше, це сфера інтелектуальної, творчої діяльності, в якій він допускається, а саме наукова сфера. По-друге, категорія об'єктів, права на які порушуються. По-третє, це особи, які допускають академічний плагіат. По-четверте, способи вчинення академічного плагіату. По-п'яте, правові наслідки допущення чи виявлення академічного плагіату [3, с. 222].

П. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту» містить вичерпний перелік порушень академічної доброчесності, до яких належить академічний плагіат; самоплагіат; фабрикація; фальсифікація; списування; обман; хабарництво; необ'єктивне оцінювання; надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання; вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання. Викликає подив те, що запропонований законодавцем перелік, сформульовано у вичерпний спосіб, в той час як практиці відомі і інші форми академічної недоброчесності, наприклад, співпраця між двома і більше студентами (або між студентами та сторонніми особами) у поданні роботи як результату роботи одного студента; написання наукових робіт за замовленням тощо.

Ч. 5 та 6 ст. 42 Закону України «Про освіту» диференціює суб'єкта вчинення порушення академічної доброчесності: (1) педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти, (2) здобувачі освіти, закріплюючи список можливих санкцій. Слід назвати два недоліки юридичної техніки цієї норми. *По-перше*, перелік

видів академічної відповідальності в наведених нормах є вичерпним, що не відповідає практиці та потребам освітньої сфери. Наприклад, до неназваних видів можна віднести призначення додаткових контрольних заходів (додаткові індивідуальні завдання, додаткові контрольні роботи, тести тощо); повідомлення батькам чи іншим законним представникам; внесення до реєстру порушників академічної доброчесності з метою публічного осуду.

По-друге, є незрозумілим, за які види порушень академічної доброчесності, який саме вид стягнення може бути застосовано до порушника. Логічним і бажаним є вказувати за який вид порушення, який вид відповідальності настає: норма права повинна бути чіткою та не підлягати подвійному тлумаченню. Слід також наголосити на неможливості на локальному рівні встановлювати юридичну відповідальність здобувачів вищої освіти, що по суті робить наведені норми мертвими. В.А. Рудик та О.А. Хименко навіть пропонують прийняття такого спеціального закону, який би розширив положення ст. 42 Закону України «Про освіту», зокрема, конкретизував підстави академічної відповідальності, межі академічної відповідальності, способи вчинення порушення, види стягнень в залежності від суб'єктів та видів порушення, інші питання з метою створення дієвого механізму забезпечення принципів академічної чесності в освітньому процесі [4, с. 12]. Відсутність чітко прописаних правил та норм призводить до неможливості застосування санкцій на практиці. В якості прикладу можна навести рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 14 серпня 2020 року по справі № 640/10924/20, за фабулою справи якого ОСОБА_1 звернулась з позовом до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти в особі Комітету з питань етики, де просить суд визнати протиправним та скасувати рішення Комітету з питань етики Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти від 12 березня 2020 року за зверненням головного редактора Київського бюро Радіо Свобода ОСОБА_8 щодо можливого порушення академічної доброчесності у тексті дисертаційного дослідження ОСОБА_1 «ІНФОРМАЦІЯ_1» Київ 2009 [5]. Аргументом позивача була відсутність чітких критеріїв, якими керується Комітет з питань етики при встановленні фактів порушення академічної доброчесності. Ч. 9 ст. 19 Закону України «Про вищу освіту» наділяє Комітет з питань етики Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти повноваженням розглядати питання академічного плагіату, але не містить процедури розгляду такого питання. Відсутність врегульованого процесу призводить до неможливості функціонувати Комітету з питань етики у відповідності до ст. 19 Конституції, яка дозволяє діяти органам державної влади лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Адміністративний позов задоволено частково: визнано протиправними дії Національного агентства із забезпечення якості

вищої освіти в особі Комітету з питань етики щодо встановлення порушень академічної доброчесності у формі академічного плагіату у дисертаційному дослідженні. Аналогічний предмет спору та аргументація суду були зроблені в справі № 640/11680/20 [6].

До суб'єктів академічної відповідальності слід також відносити академічні інституції (заклади освіти та інші соціальні інститути, що здійснюють освітньо-наукову діяльність). Для державних закладів освіти – це відповідальність перед Міністерством освіти і науки України, відповідальність приватних закладів – це відповідальність перед засновниками та приватними фізичними і юридичними особами, які їх фінансують та мають очікування отримати висококваліфікованих спеціалістів для подальшого працевлаштування. Серед проблемних питань академічної відповідальності закладів освіти слід назвати те, що бланкетна норма ч. 9 ст. 42 Закону України «Про освіту» (Форми та види академічної відповідальності закладів освіти визначаються спеціальними законами), нажаль, не має практичної реалізації, оскільки згаданих спеціальних законів не існує. В якості санкцій, що можуть бути застосовані до закладу освіти, слід назвати анулювання ліцензій на провадження освітньої діяльності, позбавлення права створювати спеціалізовану вчену за відповідною науковою спеціальністю, звільнення керівника закладу тощо.

У випадку з педагогічними, науково-педагогічними та науково-педагогічними працівниками може виникати конкуренція норм освітнього та трудового законодавства: з одного боку, ці категорії суб'єктів, як наймані працівники освітніх/наукових установ, є суб'єктами трудових відносин і за порушення трудової дисципліни можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності за нормами Кодексу законів України про працю. З іншого боку, ст. 42 Закону України «Про освіту» передбачає свій відмінний набір санкцій. Безпосереднім об'єктом порушення трудової дисципліни можуть бути окремі елементи посадових інструкцій, правил внутрішнього трудового розпорядку, які стосуються оформлення трудового договору, виконання трудових обов'язків, оцінки трудової діяльності, загальних правил поведінки тощо. Підставою для застосування академічної відповідальності на відміну від дисциплінарної відповідальності законодавець вважає порушення освітнього законодавства та принципів академічної доброчесності [7].

Для боротьби з проявами академічної недоброчесності, плагіату, фальсифікації наукових результатів лише дисциплінарної відповідальності виявляється недостатньо. Крім встановлення такої відповідальності плагіатора вважаємо за доцільне запровадити позадоговірну цивільно-правову відповідальність у формі повернення майна, яке зберігалось без належної правової підстави, оскільки отримання щомісячної надбавки до заробітної плати за згодом скасований науковий ступінь чи вчене звання було безпідставним.

Згідно з ч. 1 ст. 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути потерпілому це майно [8, с. 418].

На підставі викладеного можна зробити висновок, що академічна відповідальність може бути юридичною (цивільною, трудовою, адміністративно, кримінальною), соціальною, морально-етичною, корпоративною відповідальністю. Академічна відповідальність має точки перетину з юридичною відповідальністю, але не співпадає з цим поняттям.

Література:

1. Маслова Н. Г. Академічна свобода й академічна відповідальність. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2017. Вип. 43(1). С. 72-76.

2. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія: монографія/ за заг.ред. І. Безклубого. К.: Грамота. 2014. 448 с.

3. Ульянова Г. О. Методологічні проблеми цивільно-правового звхисту прав інтелектуальної власності від плагіату : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 / Галина Олексіївна Ульянова. – Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 433 с.

4. Рудик В.А., Хименко О.А. До проблеми правового регулювання відповідальності за порушення академічної доброчесності. Актуальні проблеми юридичної науки та практик. № 1(3). 2017. С. 7-12.

5. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 14 серпня 2020 року № 640/10924/20. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90979004>.

6. Рішення Окружного адміністративного суду м. Києва від 23 вересня 2020 року № 640/11680/20 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91779017>.

7. Остапенко Л.А., Рудик В.А. Визначення місця академічної відповідальності у загальній системі юридичної відповідальності. Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». № 4 (49). 2018. С. 203-210.

8. Давидова Н. О. Правовий статус учасників відносин у сфері освіти в США і перспективи його імплементації в освітню систему України (цивільно-правовий аспект): Монографія. Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. 532 с.

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ТА АНТИПЛАГІАРИЗМУ В НІМЕЧЧИНІ

Діордіца І. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного та публічного права
Київського національного університету технологій та дизайну
м. Київ, Україна*

У Німеччині питання академічного плагіату, доброчесності та відповідальності досліджувалися починаючи з кінця XIX століття [1]. Однак знаковою дана проблематика стала лише у 2011 році. Саме тоді набув значної суспільної дискусії випадок із виявленням академічної недоброчесності (плагіату) у дисертації Міністра оборони Німеччини Карла-Теодора цу Гуттенберга, якому врешті-решт довелося відмовитися від наукового ступеня та написати заяву про відставку [2]. У цьому ж році здійснювалася низка паралельних ініціатив, наслідком яких стала розробка та впровадження консолідованої методології текстових досліджень під назвою «VroniPlag», зробивши Німеччину однією з найбільш передових європейських країн щодо заходів із протидії такій ганебній практиці.

Термін «плагіаризм» в німецькій мові походить від латинського слова «*plagium*» (крадіжка рабів, в свою чергу, пов'язана з грецькою формою *πλαῦος*, оманливо). У німецькому словнику «*German Duden*» (2009) пропонується більш ширше тлумачення цього поняття, а саме як «неправомірне присвоєння думок, ідей або схожих з ними понять третьої особи в художньому або науковому творі та/або їх подальшої публікації; крадіжка інтелектуальної власності; інтелектуальне шахрайство; підробка» [3].

Термін «плагіаризм» (плагіат) безпосередньо не закріплений у Кримінальному кодексі Німеччини, оскільки правознавці вважають його таким розмовним терміном, що стосується конкретного випадку порушення авторських прав, передбачених ст. 23 Закону про інтелектуальну власність людини (*Urheberrechtsgesetz*), у якій зазначено, що «підготовка чи інші види перетворень твору можуть бути опубліковані або використані тільки з дозволу первинного творця готового або перетвореного твору» [4].

Звертаю увагу, що для того щоб плагіат можна було «приписувати» конкретній особі, остання повинна діяти свідомо, і необхідно обов'язково встановити такий умисел. Однак сам факт того, що думка чи ідея, яка належить третій стороні, відтворюється в письмовій роботі іншої особи, не обов'язково передбачає незаконні авторські дії (плагіат), оскільки можливо це було випадкове відтворення, зроблене несвідомо. З німецької юридичної точки зору, це був би не плагіат, а скоріше явище «подвійного творіння» чи «*Doppelschöpfung*». Відповідно до німецької юридичної термінології це явище означає

наступне: два автори випадково написали одну і ту ж думку чи ідею не знаючи про таке бачення один в одного.

Цікавим є той факт, що в Німеччині із 1997 року функціонує офіс Омбудсмена з питань наукових досліджень, до компетенції якого, зокрема, належить розгляд питань стосовно виявленого плагіату. За аналогією низка університетів в Німеччині створила власні офіси омбудсменів з питань наукових досліджень, що забезпечило можливість піднятися на рівень стандартизації критеріїв для визначення та переслідування недобросовісної академічної поведінки. Натепер, порівнюючи ситуацію в інших країнах ЄС, це величезний прогрес.

Омбудсмени в університетах виконують вирішальну функцію у запобіганні академічній неправомірній поведінці. Вони також пропонують конфіденційне середовище та захист викривачам, які часто є працівниками університету і можуть вагатися висловити підозру стосовно колег чи керівництва; омбудсмени, як правило, надають пораду всім науковцям конфіденційно у випадках виникнення сумнівів.

Нині офіси омбудсмена створені в більшості університетів Німеччини (як на рівні університету, так і на рівнях кафедр). Однак у випадках підозри часто бракує чіткого розподілу відповідальності та стандартизованих процедур. У деяких випадках одні й ті ж особи (радники з питань академічної доброчесності) чи офіси надають поради, здійснюють розслідування та приймають рішення про санкції. Крім того, омбудсмени часто є особами, які виконують ці обов'язки добровільно та без адміністративної підтримки [5].

Не можу оминати ще один сформований результат останніх років із досліджуваної проблематики. Так, будь-який автор значної академічної роботи (наприклад, докторські дисертації) безпосередньо зобов'язаний включити просту декларацію про авторство, запевнивши, що подана робота належить виключно йому і що вся використана зовнішня допомога зазначена у дослідженні. Тому у випадку плагіату чи будь-якої іншої етично неприйнятної події, виявленої згодом, університет може притягнути до дисциплінарної відповідальності за намір ввести в оману і навіть може позбавити автора здобутого ним наукового ступеня та вченого звання [6].

Висновуючи окреслену проблематику, зазначу, що у науковій системі Німеччини є специфічні особливості, які підсилюють обговорені вище фактори та створюють небажані побічні ефекти. До таких віднесу культуру дискусій, яка не завжди є відкритою, та великий тиск на залучення зовнішнього фінансування з конкуруючими темами досліджень. Ситуація навколо дослідників на початковій стадії особливо важка. Короткострокові трудові контракти можуть порушити якість та академічну цілісність їх роботи. Тиск продуктивності та екзистенційна залежність від зовнішнього фінансування можуть слугувати мотивами для недоброчесних вчинків, наприклад, щоб прикрасити чи приховати небажані результати академічних досліджень.

Література:

1. Schwinges, R.C. (Ed.). Examen, Titel, Promotionen. Akade – misches und Staatliches Qualifikationswesen Vom 13. Bis Zum 21. Jahrhundert [Examinations, Titles, Doctorates. Academic and Government Qualifications from the 13th to the 20th Century]. Basilea: Schwabe, 2007. doi: <http://dx.doi.org/10.1093/acprof:osobl/9780199694-044.003.0009>.
2. Teresa Ryan, Bernd Steffensen, Colleen Janeiro. Curing the Cheating Epidemic? A Multi-site International Comparison of Perspectives on Academic Integrity and the Way We «Cure» by Teaching. *American Society for Engineering Education*. 2017. Retrieved from file:///C:/Users/admin/Downloads/curing-the-cheating-epidemic-a-multi-site-international-comparison-of-perspectives-on-academic-integrity-and-the-way-we-cure-by-teaching.pdf.
3. Germán Ruipérez. Plagiarism in Germany. *Association of Accredited Public Policy Advocates to the European Union*. 2019. Retrieved from <http://www.aalep.eu/plagiarism-germany>.
4. Reh binder, M., & Peukert, A. Urheberrecht. Ein Studien – buch [Copyright. A Study Book]. München: Beck, 2015.
5. Recommendations on Academic Integrity. *Wissenschaftsrat*. 2015. Retrieved from https://oeawi.at/wp-content/uploads/2018/09/Recommendation-on-Academic-Integrity_German-Council-of-Science-and-Humanities.pdf.
6. Germán Ruipérez, José-Carlos García-Cabrero. Plagiarism and Academic Integrity in Germany. *Comunicar*, n. 48 v. XXIV, 2016. Retrieved from <http://eprints.rclis.org/29609/1/c4801en.pdf>.

ДЕЯКІ АСПЕКИ АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ, В ТОМУ ЧИСЛІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Долинська М. С.

доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна

Прийняття Верховною Радою України 1 липня 2014 року Закону України «Про вищу освіту» стало вищим щаблем у розвитку якості освіти в державі.

Як зауважувалося нами раніше, українська вища школа, визначаючи основні шляхи своїх реформ, вступила в період практичної оцінки власного менталітету, сформованих традицій в області форм і методів навчання, контролю якості знань, перевірки їх адекватності цілям,

задачам, рівню розвитку загальнонародської, матеріальної і технологічної культури суспільства [1, с. 113].

Відповідно до частини першої статті 1 вищевказаного законодавчого акту «Про вищу освіту» автономія закладу вищої освіти означає самостійність, незалежність та відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених вищевказаним Законом [2].

Як позитивне відзначаємо, що у акті встановлено законодавче поняття закладу вищої освіти – окремого виду установи, що є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей.

Також законодавчим органом держави окреме місце, серед закладів вищої освіти, виділено закладам вищої освіти із специфічними умовами навчання. Так, до закладів вищої освіти із специфічними умовами віднесено: заклад вищої освіти державної форми власності, який здійснює на певних рівнях вищої освіти підготовку курсантів (слухачів, студентів), ад'юнктів для подальшої служби на посадах офіцерського (сержантського, старшинського) або начальницького складу з метою задоволення потреб Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, центральних органів виконавчої влади із спеціальним статусом, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону, центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Таким чином, законодавцем сформульовано «огульне» та «об'ємне» визначення закладів вищої освіти із специфічними умовами.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» засновниками закладу вищої освіти – є органи державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад вищої освіти. Права засновника, також можуть набуватися на підставах, передбачених цивільним законодавством.

Варто зазначити, що постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 року № 304 «Про затвердження Положення про особливості утворення, реорганізації та ліквідації територіально відокремлених структурних підрозділів закладів вищої освіти» [3]

дозволено іноземним закладам вищої освіти відкривати філії в Україні. Зауважуємо, що однією з умов відкриття такої філії є обов'язок іноземного закладу вищої освіти під час подання документів входити до одного з міжнародних рейтингів QS World University Rankings, The Times Higher Education World University Rankings, Academic Ranking of World Universities – World Top 500 Universities, а також посідати при цьому місце не нижче ніж 3000. Не має права на створення на українських теренах вищевказаного відокремленого структурного підрозділу, такий іноземний закладу вищої освіти, який є юридичною особою з іноземними інвестиціями держави-агресора або держави-окупанта або юридичною особою, що зареєстрована на території держави-агресора або держави-окупанта, або юридичною особою, кінцевим бенефіціарним власником (контролером) якої є резидентом держави-агресора або держави-окупанта [3].

У Законі України «Про вищу освіту» окрему увагу приділено поняттю академічна свободи. Законодавцем встановлено, що самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом.

Ми погоджуємося з вченими, що академічна свобода не може убути «всеохоплюючою», оскільки вона здійснюється в правовому полі держави та повинна, в першу чергу враховувати, існуючі певні обмеження, а також не повинна «зловживати» наданою їй свободою. Тому, відповідно академічна свобода є нерозривно пов'язаною з академічною відповідальністю.

Підтвердженням цього виступають закордонні, зокрема європейські акти, які під академічною автономією розуміють «автономію з відповідальністю». Так, згідно з рішеннями та обговореннями в межах Болонського процесу існує істотний зв'язок між автономією вищих навчальних закладів, відповідальність та забезпеченням якості освіти [4, с. 25].

Поняття відповідальності як соціальної категорії є предметом дослідження науковців різних, як філософів, так і психологів, педагогів. Вони часто з цього приводу висловлюють свої власні твердження, які в торкаються у певних випадках «протилежних» тлумачень поняття «відповідальності», тобто розглядаються однобоко.

Ми погоджуємося з думкою Н. Габрусєвої, що загальне поняття відповідальності варто розглядати як формування універсального соціального ідеалу відповідальності на основі конкретних її проявів – до категорій одиничного та загального. Діалектика, як категорій сутності та явища розкривається через призму суперечностей внутрішніх особистісно визначених критеріїв відповідальної поведінки та їх

зовнішньою оцінкою. Співвідношення міри об'єктивної соціальної зумовленості та суб'єктивного відчуття відповідальності за власні вчинки проявляється в категоріях необхідності та випадковості, можливості та дійсності. Зв'язок категорій частина та ціле, зміст та форма розкривається через діалектику колективної та індивідуальної відповідальності тощо [5, с. 413].

Має рацію Н. Маслова, що академічна відповідальність є різновидом соціальної відповідальності і відповідно має, як позитивний, так і негативний аспекти. Автор стверджує, що суб'єктами академічної відповідальності є всі члени академічної спільноти та академічні інституції (університети та інші соціальні інститути, які проводять освітньо-наукову діяльність) [6, с. 75]. На нашу думку, до цього переліку також варто віднести заклади вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Об'єктом академічної відповідальності виступає академічна (науково-педагогічна) діяльність [6, с. 75].

Академічна відповідальність, на нашу думку, є комплексним правовим інститутом.

В залежності від суб'єктів академічної відповідальності, академічну відповідальність варто поділити на три основні підгрупи:

1. відповідальність закладів вищої освіти, в тому числі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання,

2. відповідальність науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, в тому числі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання,

3. відповідальність здобувачів вищої освіти, в тому числі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Академічна відповідальність характеризується багатогранністю та має свої особливості в залежності від суб'єкта відповідальності, в тому числі закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

Характеристичі кожного з вищевказаного суб'єктів академічної відповідальності буде присвячено наступні дослідження.

Література:

1. Долинська М. С. Деякі аспекти контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: юридичні науки.* 2017. №. 884. С. 113-119.

2. Про вищу освіту: Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2014, № 37-38, ст.2004.

3. Про затвердження Положення про особливості утворення, реорганізації та ліквідації територіально відокремлених структурних підрозділів закладів вищої освіти: постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2021 року № 304. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/304-2021-%D0%BF#Text>

4. Шаблин Ю. Е. Принципы академической автономии. *Совет Ректоров*. 2008. № 9. С. 21-26.

5. Габрусева Н.В. Аналіз підходів до розуміння поняття «відповідальність». Історичний аспект. *Молодий вчений*. 2019. № 5 (69). С. 412-416.

6. Маслова Н. Г. Академічна свобода й академічна відповідальність. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2017. Вип. 43. Т. 1. С. 72-76.

НАЙУРАЗЛИВІШІ СТОРОНИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ТЕХНІКИ ПРОЕКТУ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ»

Єфіменко Л. В.

*кандидат юридичних наук, заслужений юрист України
провідний науковий співробітник відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки
та розвитку юридичної освіти
Київського регіонального центру НАПрН України
м. Київ, Україна*

Незаперечним є те, що норми права, які визначають права та обов'язки учасників відносин у сфері академічної доброчесності, а також закріплюють гарантії здійснення цих прав та механізми забезпечення належного виконання таких обов'язків, за своєю правовою природою є різногалузевими. Проте у реальному житті між цими правами та обов'язками існує тісний зв'язок. Завдяки реалізації чи здійсненню одного, відбувається і реалізація чи здійснення іншого, що вказує на їх нерозривну єдність. Завдяки такої єдності досягається правовий ефект, тобто правовий результат.

До одних із визначальних факторів, що впливають на досягнення бажаного правового результату, як у правотворчій, так і у правореалізаційній діяльності даної сфери правового регулювання, відноситься створення якісних за формою та змістом законів, їх систематизація. Це в повній мірі відноситься і до виставленого на сайті Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти проекту Закону України «Про академічну доброчесність»¹ (далі – законопроект).

Загальні зауваги. Як записано у преамбулі законопроекту, він «визначає основні засади забезпечення академічної доброчесності у

¹ Проект Закону України «Про академічну доброчесність». – Режим доступу до ресурсу: <https://naqa.gov.ua/>

сферах освіти та науки». У його статтях визначаються та/або встановлюються: поняття академічної доброчесності та академічного тексту (ст. 1); коло актів законодавства у сфері академічної доброчесності (ст. 2); загальні принципи забезпечення академічної доброчесності (ст. 3); суб'єкти забезпечення академічної доброчесності (ст. 4); основні вимоги академічної доброчесності (ст. ст. 5, 6, 7, 8, 9, 10); засоби забезпечення академічної доброчесності (ст. ст. 11, 12, 13, 14); види порушень академічної доброчесності, санкції за такі порушення, реагування на такі порушення (статті 15 – 36). Прикінцевими положеннями законопроекту передбачені доповнення до ст. 41 Кодексу законів про працю України, якими пропонується встановити додаткову підставу розірвання трудового договору за порушення академічної доброчесності.

Із наведеного випливає, що предметом правового регулювання законопроекту є комплекс відносин, які виникають у сфері академічної доброчесності.

Не оминемо поза увагою, що вказані положення законопроекту є такими, що в певній частині вже врегульовані на законодавчому рівні. Зокрема, це: статті 41, 53, 54 Конституції України; статті 302, 309 ЦК України, а також положення цього Кодексу, що регулюють відносини у сфері права інтелектуальної власності (авторського права); Закони України «Про авторське право і суміжні права»; «Про освіту»; «Про вищу освіту»; «Про професійно-технічну освіту»; «Про позашкільну освіту»; «Про повну загальну середню освіту»; «Про дошкільну освіту»; «Про наукову і науково-технічну діяльність»; стаття 176 Кримінального кодексу України; стаття 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, положення інших законодавчих актів, що містять правила, якими мають керуватися учасники освітньої та наукової діяльності з метою забезпечення довіри до навчання та/або наукових (творчих) досягнень, а також ті, що спрямовані на боротьбу з корупцією у даній сфері.

У зв'язку з цим законопроект має базуватися на принципі правової визначеності, як елементу верховенства права (стаття 8 Конституції України), за змістом якої конкретна сфера суспільних відносин не може бути водночас врегульована однопредметними нормативними правовими актами однакової сили, які за змістом суперечать один одному (абз. 5 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 3 жовтня 1977 року № 4-зп). За таких обставин законопроект, задля уникнення його суперечностей із чинними законами, має бути взаємоузгодженим із ними.

У разі підготовки законопроекту, як такого, який за своїм рівнем, як це вказано в його преамбулі, «визначає основні засади забезпечення академічної доброчесності у сферах освіти та науки», і який є таким, що регулює питання, які вже врегульовані відповідними законами,

необхідним є паралельно з цим підготовка законопроекту про внесення змін до відповідних законодавчих актів.

Наразі, однак, якщо законопроект відтворює, в тому числі і у «інтерпретованій» формі норми інших законів, без зміни їх в по суті, та/ або за неможливості охоплення законопроектом врегулювання всіх питань даної сфери правого регулювання, також необхідним є підготовка проекту закону про внесення змін до чинних законів.

Безумовним є і те, що законопроект має враховувати положення, передбачені Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку, а також іншими зобов'язаннями України, що впливають із міжнародних освітніх та наукових проєктів.

На ці та інші обставини, врахування яких є обов'язковим для створення якісного за формою та змістом закону, вказують і вимоги правил законодавчої техніки² (далі – правила законодавчої техніки). Адже вони, і в цьому проявляється їх сила, є такими, що формуються на основі досягнень юридичної науки і практики законодавчої діяльності, та являють собою допустимі правом вимоги та дозволи для законодавця³.

Постатейні зауваги. У частині першій статті 1 законопроекту дається визначення «академічної доброчесності». Воно у видозміненій редакції відтворює визначення «академічної доброчесності», наведених у п. 1-1 частини першої статті 1 Закону «Про вищу освіту» та частині першій статті 42 «Про освіту». За законопроектом академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил провадження освітньої (освітньо-творчої) та наукової (науково-технічної) діяльності, які є обов'язковими для всіх учасників (суб'єктів) такої діяльності».

Наразі і запропоноване визначення є дещо обмеженим. Для прикладу, ст. 52. Категорія учасників освітнього процесу Закону «Про освіту», ст. 52. Категорії учасників освітнього процесу Закону «Про вищу освіту», ст. 4. Суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» містять вичерпний перелік таких учасників (суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності) та не включають в себе, як органів самоврядування цих закладів, так і органів, що здійснюють

² Правила оформлення проєктів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації) // Видання четверте, виправлене і доповнене. Київ-2014. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0002451-06#Text>

³ Законодавча техніка в Україні: історико-теоретичне дослідження [Текст] / Ж.О. Дзейко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – 360 с. ; відповідні джерела Центру законопроектних студій. – Режим доступу до ресурсу: // <http://lawdrafting.org/about/>

«урядування»⁴. Тому цілком природним є питання дотримання такими органами зазначених у ст.1 законопроекту етичних принципів та правил.

За своїм змістовним наповненням термін академічна доброчесність охоплює як моральну (етичну) так і інституційні складові. За юридичною природою академічна доброчесність також є і засадою державної політики у сфері освіти та освітньої діяльності (ст. 6 Закону «Про освіту»). Тому неврахування у визначенні поняття «академічна доброчесність» юридичного призначення даного явища як засадничого принципу, в тому числі і у сфері правового регулювання, призведе до його звуженого розуміння та застосування.

Це ж саме стосується і частини третьої цієї статті, в якій вказано, що на цій цінності⁵ мають ґрунтуватися стосунки в академічному середовищі.

Частина перша статті 2 законопроекту містить посилання на Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), ухвалених Міністерською конференцією в Єревані 14-15 травня 2016 року. Проте цей документ, на відміну від міжнародних договорів України, має іншу процедуру легітимізації та носить рекомендаційний характер.

В гірших традиціях законотворення частина друга цієї статті вказує, що законодавство про авторське право та суміжні права застосовуються до відносин у сфері забезпечення академічної доброчесності у частині, що не врегульовані цим Законом. Така пропозиція не може бути підтримана з огляду на таке. Основоположні норми про авторські і суміжні права закріплені у Цивільному кодексі України. Тому, в силу приписів частини другої статті 4 ЦК України, для врегулювання цивільних відносин у інший спосіб, ніж це передбачено ЦК України, одночасно має бути підготовлений відповідний проект закону про внесення змін до цього кодексу.

Стаття 3 законопроекту закріплює принципи академічної доброчесності – чесність та порядність, об'єктивність, професіоналізм, взаємна повага всіх учасників, нульова толерантність до порушень, відповідальність, прозорість і публічність, законність, справедливість, академічна свобода, здоровий глузд, а також дає їх визначення.

По-перше, положення даної статті мають кореспондуватися з положеннями відповідних міжнародних документів, у яких закріплені принципи академічної доброчесності. Наприклад, у Рекомендаціях Європейської комісії від 11 березня 2005 року щодо Європейської Хартії дослідників та Кодексу працевлаштування наукових

⁴ Під урядуванням у даному контексті розуміється як правове регулювання цієї сфери так і контроль та вирішення спорів у цій сфері правового регулювання.

⁵ Термін цінність – це лише певна властивість явища (предмета), і у даному випадку не несе правового навантаження.

працівників⁶ містяться загальні принципи та вимоги до дослідників, а також принципи та вимоги до роботодавців та організацій, що фінансують дослідників.

По-друге, для освітньої діяльності також доцільно врахувати напрацювання Проекту сприяння академічній доброчесності в Україні (Strengthening Academic Integrity in Ukraine Project – SAIUP) в частині визначення принципів для викладачів⁷.

По-третє, нема потреби розкривати зміст принципів академічної доброчесності, оскільки він (зміст) знаходить свій прояв в міжнародних документах, галузевих нормативних правових актах, локальних актах закладів освіти та наукових установ, практиці їх застосування.

По-четверте, тому, при визначенні кількісного переліку принципів обмежитись зазначенням в ньому лише таких, що є загально визначеними, залишивши цей перелік відкритим.

Частини друга – четверта статті 4 законопроекту визначає органи виконавчої влади – Державну службу якості освіти України, Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти та Міністерство освіти і науки України суб'єктами забезпечення академічної доброчесності та наділяє їх відповідними повноваженнями. При цьому у частині четвертій, яка стосується МОН міститься лише вказівка на його повноваження «у межах реалізації державної політики у сфері освіти». За такої редакції визначення МОН суб'єктом академічної доброчесності носитиме декларативний характер, оскільки в силу ст. 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Як зазначалось вище, академічна доброчесність є засадою державної політики, що вказує на необхідність включення в дану статтю компетенцію органів, які виконують регулятивну функцію у цій сфері (Кабінет міністрів України, відомча нормотворчість, нормотворчість органів місцевого самоврядування).

Крім цього, необхідно звернути у вагу і на те, що і у віданні Національної академії наук та національних галузевих академіях наук перебувають наукові установи⁸. Також, відповідно до статті 22 Закону «Про освіту» заклад освіти залежно від засновника може діяти як

⁶ Необхідність врахування в роботі положень цих документів НАН України, Національними галузевими академіями наук України, закладами вищої освіти та науковими установами викладені у відкритому листі МОН № 1/9-275 від 03.05.20018 року. URL.: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/reforma-nauky/sndta94c.pdf>

⁷ Режим доступу: <https://saiup.org.ua/resursy/desyat-pryntsyypiv-akademichnoyi-dobrochesnosti-dlya-vykladachiv-tsentr-akademichnoyi-dobrochesnosti/>

⁸ Ст. 1 Закону України «Про особливості правового режиму діяльності Національної академії наук України, національних галузевих академії наук та статусу їх майнового комплексу».

державний, комунальний, приватний чи корпоративний, а відповідно до статті 7 Закону «Про наукову та науково-технічну діяльність» в Україні діють наукові установи державної, комунальної та приватної форм власності, які мають рівні права у здійсненні наукової, науково-технічної та інших видів діяльності, частина з яких віднесена до сфери управління відповідних центральних органів влади, Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування.

Стаття 5 законопроекту містить вимоги до академічного тексту, визначення якого наведено у частині другій статті 1 законопроекту. Частина її положень є такими, що підпадають під дію законодавства про право інтелектуальної власності (авторське право та суміжні права). З метою уникнення колізії норм доцільно у цій статті визначити особливості вимог академічної доброчесності стосовно створення академічних текстів здобувачами освіти і, у зв'язку з цим, у її останній частині передбачити відсилку на регулювання інших відносин законами про авторське право та суміжні права.

В підтвердження цьому наведемо висновок, розділу 4 «Академічний плагіат та плагіат з точки зору авторського права – нетотожність цих двох понять та ризики їхнього змішування» аналітичної записки «Академічна доброчесність. Аналітичний звіт та рекомендації», підготовленої 30 вересня 2018 року в рамках міжнародного співробітництва України (USAID). У ньому (висновку) вказується, що «в освітньому процесі навчання академічній доброчесності та повазі до авторського права мають йти паралельно»⁹.

В силу положень частини перша статті 9 законопроекту заклади освіти (наукові установи) будуть зобов'язані надавати достовірну інформацію про власну діяльність та діяльність педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників у відносинах із своїми засновниками, органами управління у сфері освіти і науки, іншими закладами та установами. Відсутність у цій нормі вказівки на конкретність такої інформації не дає необхідної визначеності і допускає довільне тлумачення зазначеного припису.

Частина друга статті 10 законопроекту наділяє органи, які забезпечують проведення відповідних процедур, правом встановлювати додаткові вимоги до академічної доброчесності залучених осіб.

Відсутність у даній частині переліку таких органів, а також використання словосполучення «додаткові вимоги» також не дає необхідної визначеності і допускає довільне тлумачення зазначеного припису.

Стаття 15 законопроекту закріплює види порушень академічної доброчесності – академічний плагіат, зловживання результатами

⁹ Режим доступу: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/10/Analitchna-zapyska-akademichna-dobrocheshnist.pdf>

освітньої (освітньо-творчої) або наукової (науково-технічної) діяльності, обман, фабрикація, фальсифікація та присвоєння авторства, створення академічного тексту на замовлення, несамостійне виконання завдання, порушення вимог щодо оцінювання, протиправний вплив та отримання неправомірної вигоди, неспроможність ідентифікувати порушення академічної доброчесності та протистояти цим порушенням.

Цей перелік порушень та їх визначення є дещо відмінними від переліку та визначень, наведених у частині четвертій статті 42 Закону «Про освіту».

Зазначимо, що Законом № 463-IX від 16.01.2020, тобто нещодавнім, до статті 42 Закону «Про освіту» внесені такі порушення академічної доброчесності, як надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання, а також вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника.

Натомість, не зважаючи на нещодавність внесення таких змін Законом № 463-IX від 16.01.2020, в законопроекті, у статті 20. Порушення вимог щодо оцінювання, вказано, що таке порушення полягає у порушенні вимог, визначених статтею 7 цього законопроекту.

Однак у частині першій статті 7 законопроекту вказано, що оцінювання у сфері освіти та науки має відповідати вимогам об'єктивності, валідності та справедливості, а у послідуючих частинах передбачено, що оцінювання є: об'єктивним, якщо воно ґрунтується на заздалегідь визначених критеріях; валідним, якщо воно здійснюється відповідно до критеріїв, що визначаються законодавством України або суб'єктами зовнішнього (внутрішнього) забезпечення якості освіти; справедливим, якщо воно проводиться за відсутності конфлікту інтересів, дискримінації та неправомірного впливу на оцінювача.

Таким чином, якщо склад порушення щодо оцінювання, зазначений у законі № 463-IX від 16.01.2020 побудований по принципу «дозволено, що не заборонено», то запропонована у статті 20 законопроекту модель слідує принципу «дозволено, що передбачено».

У частині другій статті 21 законопроекту закріплено такий склад правопорушення, як протиправний вплив та отримання неправомірної вигоди.

Як зазначено вище, Законом № 463-IX від 16.01.2020 внесене до статті 42 Закону «Про освіту» таке порушення академічної доброчесності, як вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника. У цій статті до порушень академічної доброчесності віднесено хабарництво – надання (отримання) учасниками освітнього процесу чи пропозиція щодо надання

(отримання) коштів, майна послуг, пілг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі.

Однак, на відміну від цього, у частині першій статті 21 законопроекту, а вона стосується протиправного впливу, вживається наряду з іншим і термін «підкуп», а у частині другій вказується лише на отримання неправомірної вигоди, тобто, відсутня така дія як, «надання», а також відсутня назва цього складу – хабарництво.

Таким чином, за статтею 42 Закону «Про освіту» діяння «(надання (отримання) ...), в тому числі і підкуп, є хабарництвом, тобто кримінальним правопорушенням, а за статтею 21 законопроекту – порушенням академічної доброчесності (декриміналізованим).

У статті 16 законопроекту записано, що академічний плагіат полягає у створенні академічного тексту з порушенням вимог частин третьої, четвертої статті 5 цього законопроекту.

Редакція даної статті також є уразливою з огляду на обґрунтування, надані до статті 5 законопроекту.

Пропозиції законопроекту щодо визначення академічної відповідальності як особливої форми¹⁰ юридичної відповідальності (частина друга статті 23), види санкцій за порушення академічної відповідальності (послідує статті розділу V та розділу VI) виглядають проблематичними.

З огляду на приписи пункту 21 частини першої статті 92 Конституції України виключно законами визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними порушеннями, та відповідальність за них.

З іншої сторони, види академічної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або *внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їхньої відповідальності* (частина сьома статті 42 Закону «Про освіту»)

У зв'язку з цим, а також враховуючи те, що академічна доброчесність містить в собі моральну (етичну) складову, то, відповідно, академічна відповідальність має розглядатись як в широкому, так і у вузькому розумінні.

Тому, вбачається, що першочерговим є розмежування відповідальності за порушення академічної доброчесності за її видами та виокремлення із таких порушень тих, які не підпадають під ознаки юридичного правопорушення. Основою такого поділу може бути, а це

¹⁰ Автори законопроекту некоректно вжили термін форма

не виключає і іншого, різновид санкцій (форми відповідальності), що застосовуються за ті чи інші види правопорушень та правова природа (галузева належність) відносин, у яких можуть мати місце такі порушення.

Результат вирішення такого завдання, а це не виключає іншого, і має бути покладений в основу написання норм і щодо кола осіб (органів), які застосовуватимуть санкції за порушення академічної доброчесності, а також порядку виявлення таких порушень у сфері академічної доброчесності та застосування відповідних санкцій за такі порушення.

ОБМАН ЯК ПІДСТАВА АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Катеринчук К. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри приватного та публічного права
Навчально-наукового інституту права
та сучасних технологій навчання
Київського національного університету технологій та дизайну
м. Київ, Україна*

Я хочу одного:
спокійного, чистого життя,
щоб не було ні обману, ні бруду, ні несподіванок.
Вадим Собко [1].

В законодавстві України широко використовується термін «обман» – це і Кримінальний кодекс України, Цивільний кодекс України, Адміністративний кодекс України та інші. Однак лише в ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту» [2] надано визначення даному терміну. Отже, обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування. Надані рекомендації Міністерства освіти і науки України (далі – Рекомендації) визначають, що до під даним терміном можна розуміти:

- 1) імітація освітньої та наукової діяльності;
- 2) неправдиве співавторство:

– приписування співавторства особам, які не брали кваліфікованої участі у дослідженні та підготовці публікації (зокрема, це стосується зарахування до авторів керівників установ і підрозділів, які

безпосередньо не брали участі у виконанні роботи, працівників чи студентів, які здійснювали лише технічну допомогу, тощо);

– не включення до співавторів осіб, які брали активну кваліфіковану участь у дослідженні та підготовці публікації, зокрема у постановці цілей та завдань роботи, формулюванні її висновків, розробці алгоритмів, аналізі результатів експериментів та розрахунків, написанні тексту тощо;

– свідоме викривлення посилань на джерела, свідоме викривлення інформації, що міститься у джерелах, на які зроблені посилання (у деяких випадках це може також бути академічним плагіатом);

– проходження процедур контролю та оцінювання результатів навчання підставними особами;

– продаж, поширення, постінг або публікація курсів лекцій, роздаткових матеріалів, записів або іншої інформації, наданої викладачем, а також використання їх для будь-яких комерційних цілей без письмового дозволу викладача;

– симуляція погіршення стану здоров'я, хвороби з метою уникнення контрольних заходів;

– отримання копії екзаменаційних білетів, питань чи завдань раніше, ніж буде дозволено викладачем;

– недозволене співробітництво, зокрема при виконанні студентських проектів, що подаються як результати самостійної роботи; використання недозволеної допомоги під час виконання індивідуальних та контрольних завдань;

– повторне подання здобувачами освіти письмових робіт, які вже подавалися як звітність з інших дисциплін, без дозволу викладача (іноді це розглядають як різновид самоплагіату);

– підробка підписів в офіційних документах (залікових книжках, актах, звітах, угодах тощо);

– надання відгуків або рецензій на наукові або навчальні роботи без належного проведення їх експертизи;

– надання закладом вищої освіти або його співробітниками недостовірної інформації про заклад, його освітні програми, систему оцінювання, результати навчання, конкурси тощо;

– неправдиві повідомлення здобувачів освіти про події, які вимагають припинення освітнього процесу, перенесення контрольних заходів тощо (техногенні аварії, стихійні лиха, загроза вибуху тощо);

– інше (п. 2.7. Основні види академічної доброчесності Рекомендацій) [3]. Отже, з вищезазначеного випливає, що перелік форм обману не є вичерпним. Хочеться звернути увагу, що термінологія та їх дефініції, що містяться у Рекомендаціях часто заміщають одне одного. Насамперед, визначено, що: «окремим випадком «обману» є «самоплагіат» (п.п. »З» п. 2.2 ч. 2. Основні види академічної доброчесності Рекомендацій); по-друге, «імітація освітньої та наукової діяльності» (прояв нечесності – включення до списку авторів наукових,

начальних видань або виконавців проекту осіб, які не брали участь у підготовці (написанні) та в отриманні наукових результатів) [4] співпадає з одним із видів «неправдивого співавторства» (приписування співавторства особам, які не брали кваліфікованої участі у дослідженні та підготовці публікації (зокрема, це стосується зарахування до авторів керівників установ і підрозділів, які безпосередньо не брали участі у виконанні роботи, працівників чи студентів, які здійснювали лише технічну допомогу, тощо).

У тлумачних словниках української мови при визначенні даного терміну, як правило визначають, що «обман» вчиняється шляхом дії. «Неправдиві слова, вчинки, дії і т. ін. Невідповідність істині; те, чого немає насправді; брехня» [5]. Однак, на нашу думку, можливі форми і бездіяльності, наприклад, «не включення до співавторів осіб, які брали активну кваліфіковану участь у дослідженні та підготовці публікації, зокрема у постановці цілей та завдань роботи, формулюванні її висновків, розробці алгоритмів, аналізі результатів експериментів та розрахунків, написанні тексту тощо». Тому у визначенні «обман» доречно зазначення, що даний вид академічної відповідальності може вчинятися шляхом дії або бездіяльності.

Література:

1. Собко В. М. Справа прокурора Малахова. 1959. <https://nemaloknig.net/book-345964.html>.
2. Про освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39. Ст. 380.
3. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти: Лист МОН України. від 23.10.2018 р. № 1/9-650.
4. Рекомендації щодо забезпечення принципів академічної доброчесності. Науково-методична комісія 15 з організаційно-методичного забезпечення вищої освіти. Підкомісія 303 «Академічна доброчесність». 2016. 24 с. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:16YH7bihtdQJ:https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/akdo/nodo/n3.pdf+%&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=firefox-b-ab>.
5. Словник. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BE%D0%B1%D0%BC%D0%B0%D0%BD>.

ВИДИ ЕКСПЕРТИЗИ АКАДЕМІЧНОГО ПЛАГІАТУ В ДИСЕРТАЦІЯХ

Кірін Р. С.

*доктор юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник*

*ДУ «Інститут економіко-правових досліджень
імені В. К. Макутова НАН України»
м. Київ, Україна*

Протистояння у науковому середовищі, пов'язані з плагіатом у дисертаційних дослідженнях та наукових виданнях, все більше привертають увагу до питань авторства творів наукового характеру та законності наявних у них запозичень. До того ж, чинний Закон України «Про вищу освіту» [1, ст. 32] зобов'язує заклади вищої освіти (далі – ЗВО), вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності.

Крім того, ст. 69 цього закону встановлено, що ЗВО та наукові установи здійснюють заходи із запобігання академічному плагіату. Порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності визначається уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти з урахуванням вимог Закону України «Про освіту» [2, ст. 42] та спеціальних законів. У ЗВО таким органом, згідно ст. 36 Закону України «Про вищу освіту», є вчена рада ЗВО, яка, серед іншого, визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості вищої освіти (далі – ЗЯВО).

В цілому ж, система ЗЯВО в Україні складається з трьох рівнів: 1) система внутрішнього ЗЯВО – рівень ЗВО; 2) система зовнішнього ЗЯВО – рівень інституційних суб'єктів (Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (далі – НАЗЯВО), Міністерства освіти і науки України (далі – МОН), незалежних установ оцінювання та ЗЯВО); 3) система забезпечення якості діяльності НАЗЯВО і незалежних установ оцінювання та ЗЯВО – рівень державних і громадських уповноважених органів.

Поняття «дисертація» у чинному законодавстві [3] розглядається як кваліфікаційна наукова робота, яка:

- 1) відображає наукові результати досліджень автора;
- 2) представлена для здобуття наукового ступеня доктора філософії (кандидата наук) або доктора наук.

У разі виявлення текстових запозичень, використання ідей, наукових результатів і матеріалів інших авторів без посилання на джерело дисертація знімається з розгляду незалежно від стадії

проходження без права її повторного захисту. Виявлення в дисертації, авторові якої вже видано диплом доктора чи кандидата наук, текстових запозичень без посилання на джерело, є підставою для прийняття рішення про позбавлення його наукового ступеня.

Тож, логічним уявляється висновок, згідно із яким в Україні, за критерієм суб'єкта експертизи по вертикалі, передбачено три рівні проведення експертизи щодо виявлення та встановлення фактів наявності академічного плагіату: – внутрішня експертиза академічного плагіату; – спеціалізована експертиза академічного плагіату; – зовнішня експертиза академічного плагіату.

При цьому, внутрішня експертиза має базуватися на таких, передбачених законом [1, ч. 2 ст. 16] процедурах і заходах, як забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками ЗВО, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату.

Одним із сучасних напрямків експертизи академічного плагіату є його виявлення і констатація за допомогою комп'ютерних програм в мережі Інтернет та Репозитарії. При виборі рекомендованих програм необхідно звертати увагу на те, щоб вони встановлювали відсоток унікальності тексту, повноцінно підтримували українську, російську та англійську мови, легко інстальювалися і були ліцензійними (сертифікованими) та (або) вільнодоступними.

Наприклад, в роботі [4] автори, поставивши на меті оптимізувати автоматизовану антиплагіатну експертизу наукових праць відповідно до сучасних вимог та програмного забезпечення, дійшли висновку, що технічна антиплагіатна експертиза дисертаційних робіт та авторефератів на наявність плагіату проводиться програмним забезпеченням «Advego Plagi atus 1.3.1.7» та «Anti-PlagiarismNET» («Етхт Антиплагіат») для встановлення відсотків унікальності тексту у відповідності з даними інтернет-ресурсів щодо безкоштовного програмного повнофункціонального забезпечення для застосування в різних операційних систем.

В той же час, слід зауважити, що внутрішня експертиза, поруч із технічною, має передбачати й первинну наукову експертизу відповідних творів на наявність у їх текстах академічного плагіату, яка здійснюється науковим керівником (консультантом). При цьому, первинну наукову експертизу твору слід проводити перед проходженням технічної перевірки, після якої ЗВО може проводити комісійну наукову експертизу, призначену уповноваженою особою, а також колективний розгляд наукового твору.

Отже, за критерієм суб'єкта внутрішньої експертизи по горизонталі виділимо такі види : – первинна наукова одноособова експертиза академічного плагіату; – технічна експертиза академічного плагіату; – первинна наукова комісійна експертиза академічного плагіату; – первинна наукова колективна експертиза академічного плагіату

(кафедральна, міжкафедральна). При цьому, залежно від галузі знань та антиплагіатної політики ЗВО (наукової установи), зазначені види експертизи можуть утворювати як обов'язкову сукупність, так і поєднану із факультативними, а також мати статус додаткових. За часом проведення ці види експертизи належать до підготовчої стадії дисертації.

ЗВО або наукова установа, в якій виконувалася дисертація або до якої був прикріплений здобувач, проводить попередню експертизу дисертації та робить висновок про наукову та практичну цінність її результатів. Керівник ЗВО або наукової установи несе персональну відповідальність за якість, об'єктивність і своєчасність підготовки висновку.

МОН у своєму листі зазначає [5], що первинну перевірку на наявність ознак академічного плагіату мають здійснювати кваліфіковані експерти з використанням рекомендованого ЗВО (науковою установою) програмного забезпечення. Порядок підтвердження/визнання кваліфікації експерта визначається ЗВО (науковою установою). Для забезпечення єдиних вимог до програмної перевірки варто розробити окрему інструкцію користувача відповідного програмного забезпечення.

Суб'єктний склад спеціалізованого (повторного) рівня експертизи академічного плагіату обумовлений чинним порядком присудження наукових ступенів [6] та положенням про спеціалізовану вчену раду (далі – СВР) [7]. За часом проведення ці експертизи охоплюють передзахисну та захисну стадії проходження дисертації.

Попередня спеціалізована експертиза проводиться комісією (не менше трьох осіб) з членів СВР (фахівцями за профілем дисертації) з метою подання висновку про науковий рівень дисертації, відповідність її профілю ради, про кількість і обсяг публікацій та про повноту опублікованих матеріалів дисертації тощо (спеціалізована наукова комісійна експертиза академічного плагіату).

З метою забезпечення незалежності експертизи для захисту дисертації СВР призначаються офіційні опоненти з числа компетентних учених із спеціальності, за якою подано дисертацію (спеціалізована наукова одноособова експертиза академічного плагіату).

Атестація осіб, які здобувають науковий ступінь, здійснюється постійно СВР ЗВО чи наукової установи, акредитованою НАЗЯВО, на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації (спеціалізована наукова колективна експертиза академічного плагіату).

Крім того, СВР повинна провести додаткові комісійну та колективну спеціалізовані наукові експертизи дисертацій, надісланих до неї МОН для колективного рецензування, у тому числі щодо наявності чи відсутності текстових запозичень.

Суб'єктами зовнішніх видів експертиз академічного плагіату на післязахисній стадії проходження дисертації виступають: – НАЗЯВО, як колегіальний орган, та його члени; – Комітет з питань етики НАЗЯВО; – Апеляційний комітет НАЗЯВО; – МОН; – експертні ради з питань проведення експертизи дисертацій МОН та їх члени; – спеціалісти центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, експерти, міжнародні експерти, представники провідних іноземних ЗВО та/або експерти інституцій, які забезпечують якість вищої освіти в інших країнах (щодо розгляду питань, які належать до компетенції НАЗЯВО).

Література:

1. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 04.04.2021)

2. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 04.04.2021)

3. Положення про Національний репозитарій академічних текстів : постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 541 // Офіційний вісник України від 04.08.2017 – 2017 р., № 61, стор. 85, ст. 1874.

4. Хобзей М.К. Деякі аспекти первинної експертизи наукових праць на наявність академічного плагіату / М.К. Хобзей, А.Р. Вергун // Медична освіта. – 2016. – № 3. – С. 102-105.

5. Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти : лист Міністерства освіти і науки України від 23.10.2018 № 1/9-650 // Інформаційний збірник та коментарі МОН України від 11.2018 – 2018 р., № 11, стор. 41.

6. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів : постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF#Text> (втрата чинності відбудеться 01.07.2021) (дата звернення 06.04.2021)

7. Положення про спеціалізовану вчену раду : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 № 1059. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1170-11#Text> (дата звернення 06.04.2021)

АКАДЕМІЧНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Костюченко О. Є.

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. провідного наукового співробітника відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки
та розвитку юридичної освіти
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

У сучасному українському суспільстві сформовано соціальний запит на викорінення неетичної поведінки в освітянському та науковому середовищі, проте ця проблема не є суто вітчизняною. У розвинених державах світу також масштабними є порушення академічної доброчесності. «Різного характеру відхилення від стандартів академічної поведінки присутні в університетській практиці всього світу. Так, за даними соціологічних опитувань, проведених Центром Академічної Чесності США, близько 75% студентів вищих навчальних закладів зізналися в тому, що списували бодай один раз впродовж навчання, понад 80% опитаних визнали списування звичайним явищем і не вважають його серйозним порушенням» [1, с. 98]. В Україні для протидії академічній недоброчесності у вересні 2017 року прийнято Закон України «Про освіту», в якому питання академічної доброчесності знайшло своє нормативне закріплення. Водночас законодавство про освіту не дає визначення академічного правопорушення, що спричиняє низку практичних проблем у реалізації академічної відповідальності.

Для того щоб будь-яку особу притягнути до академічної відповідальності, потрібно мати нормативну підставу. В Україні такі підстави визначені Законом України «Про освіту», у ч. 4 ст. 42 якого закріплено, що порушенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат; самоплагіат; фабрикація; фальсифікація; списування; обман; хабарництво; необ'єктивне оцінювання тощо [2]. Зазначимо, що самоплагіат як явище потребує окремого глибокого дослідження, адже «оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів» [2] неоднозначно «вписується» у розуміння винної, протиправної поведінки. З огляду на таке визначення можна вважати, що кожна дисертація, захищена в Україні, є самоплагіатом, бо відповідно до вимог, що висуваються до дисертацій, її наукові результати повинні бути оприлюднені до публічного захисту. Принаймні тільки це вже викликає нерозуміння того, що саме

нормотворець вкладав у поняття «самоплагіат». Проте для нашого дослідження принциповим є той факт, що законодавство закріплює перелік академічних правопорушень, які виступають нормативною підставою академічної відповідальності. Щодо фактичної підстави академічної відповідальності – ситуація є не такою однозначною.

Закріплення в законодавстві видів порушень академічної доброчесності недостатньо для кваліфікації поведінки фізичної особи чи діяльності юридичної особи як протиправного діяння. На практиці, для притягнення до академічної відповідальності потрібно довести факт правопорушення. Проаналізуємо цей аспект проблеми через таку юридичну конструкцію, як склад правопорушення.

Традиційно у правовій науці під складом правопорушення розуміється «сукупність передбачених законом взаємопов'язаних об'єктивних і суб'єктивних ознак протиправного соціально шкідливого діяння, за вчинення якого передбачена юридична відповідальність» [3, с. 721]. До складу правопорушення входять його необхідні елементи: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт і суб'єктивна сторона. Об'єкт правопорушення – це охоронювані правом суспільні відносини, які склалися у різних їх сферах у зв'язку з конкретним елементом – матеріальним або нематеріальним благом, цінністю, предметом, інтересами суб'єктів права, яким заподіюється або може бути заподіано шкоду протиправним діянням [3, с. 722]. Об'єктивна сторона правопорушення – це зовнішній вияв протиправного вчинку. До обов'язкових елементів об'єктивної сторони належать: діяння (дія чи бездіяльність суб'єкта); його шкідливі наслідки (або загроза їх настання); необхідний причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками [3, с. 723]. Суб'єкт правопорушення – це фізична або юридична особа, яка вчинила правопорушення. Необхідна ознака суб'єкта – його деліктоздатність, тобто визнана законом презумпція спроможності особи персонально відповідати за протиправні діяння... Деліктоздатність юридичних осіб (на відміну від фізичних) виникає з моменту їх публічної легалізації [3, с. 724-725]. Суб'єктивна сторона правопорушення (вина) – це сукупність ознак, які відображають психічне ставлення особи до власного діяння та його шкідливих наслідків. Правопорушенням визнається лише діяння особи, яка є осудною. Осудність – психічний стан особи, який полягає в її здатності за рівнем соціально-психологічного розвитку і соціалізації, віком і станом психічного здоров'я усвідомлювати фактичну сторону і суспільну шкоду свого діяння, керувати ним під час здійснення і нести за нього юридичну відповідальність [3, с. 725]. Отже, для притягнення суб'єкта до академічної відповідальності необхідно встановити, чи є у його діях склад правопорушення. А сам склад правопорушення (правова модель) виступає основою для юридичної оцінки та кваліфікацій поведінки чи діяльності суб'єкта, якого підозрюють (обвинувачують) у порушення академічної доброчесності.

Застосування конструкції «склад правопорушення» до аналізу академічного правопорушення показало таке:

1. Для визначення об'єкта академічного правопорушення необхідно розуміти, на яке соціальне благо воно посягає. Об'єктом академічного правопорушення можна вважати процес навчання, викладання та провадження освітньої, наукової (творчої) діяльності. У результаті протиправного діяння цей процес спотворюється, а безпосереднім доказом порушення цього процесу є предмет правопорушення, який несе на собі прикладне навантаження. Наприклад, предметом академічного правопорушення може бути матеріальний об'єкт, що фіксується в академічному тексті або іншому об'єкті права інтелектуальної власності.

2. Об'єктивна сторона академічного правопорушення, як зовнішній вияв протиправної поведінки, полягає у діях чи бездіяльності фізичних та/або юридичних осіб. Порушник своїми діями чи бездіяльністю порушує цілісність соціального зв'язку між учасниками відносин, що виникають у результаті навчання, викладання та провадження освітньої, наукової (творчої) діяльності. Як результат шкідливості такої поведінки (діяльності) у приватній площині – не отримані здобувачем освіти знання, у публічній – неякісна підготовка спеціаліста, його некомпетентність, неправдиві результати наукових досліджень тощо. Такі наслідки академічного правопорушення мають негативний економічний та соціальний ефект. І саме соціальна шкідливість певною мірою виступила каталізатором визначення у законодавстві правил академічної доброчесності задля забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень.

3. Щодо суб'єкта академічного правопорушення, то аналіз змісту ч. 5 ст. 42 Закону України «Про освіту» свідчить, що у законодавстві про освіту фактично «виключено» або «втрачено» такого суб'єкта, як вчений. Ми знаємо, що науковою діяльністю займаються не лише педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники. І тут законодавство потребує удосконалення. Наступною не менш важливою проблемою у визначенні суб'єкта академічного правопорушення є питання про деліктоздатність здобувачів освіти. Законодавство про освіту жодним чином не дає відповіді на це питання. Якщо за законом суб'єктом академічного правопорушення визначено здобувача освіти, то необхідно встановити, з якого віку школяра можна притягти до академічної відповідальності. Щодо юридичних осіб як суб'єктів академічного правопорушення, то не тільки заклади освіти та наукові установи можуть вчинити академічне правопорушення. Будь-яка юридична особа, що працює в освітній та науковій сферах, повинна бути визначена таким суб'єктом.

4. У спробі визначити суб'єктивну сторону академічного правопорушення виявилась така проблема: який саме – психологічний чи поведінковий – підхід використовувати для її визначення.

Застосування психологічного підходу до діяння фізичної особи та його шкідливих наслідків неминуче вимагає визначення її осудності, і вік особи тут відіграє принципове значення. Для юридичних осіб варто застосовувати поведінковий підхід до визначення суб'єктивної сторони академічного правопорушення.

Наведене дає підставу стверджувати, що фактичною підставою академічної відповідальності є академічне правопорушення: (а) винна, протиправна дія чи бездіяльність, що має шкідливі наслідки; (б) вчинена фізичною чи юридичною особою; (в) яка посягає на процес навчання, викладання та провадження освітньої, наукової (творчої) діяльності шляхом невиконання (недотримання) нормативно визначеного порядку підготовки, написання, захисту, оприлюднення, перевірки та оцінювання академічних текстів та інших об'єктів права інтелектуальної власності. А отже, для реалізації академічної відповідальності недостатньо законодавчого визначення видів академічних правопорушень. Аналіз фактичної підстави академічного правопорушення показав, що така юридична конструкція, як склад правопорушення, не дозволяє охопити наявний галузевий інструментарій охорони та захисту академічних текстів й інших об'єктів права інтелектуальної власності. Зокрема, це стосується притягнення до цивільно-правової відповідальності юридичних осіб за порушення академічної доброчесності.

Література:

1. Дойчик М. Академічна чесність: данина моді чи життєва необхідність? *Академічна чесність як основа сталого розвитку університету* / Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики ; за заг. ред. Т.В. Фінікова, А.Є. Артюхова К. : Таксон, 2016. С. 93–106.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відом. Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
3. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. X. : Право, 2016. Т. 3. Загальна теорія права / редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. 952 с. : іл.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ DE LEGE LATA ET DE LEGE FERENDA

Кот О. О.

*доктор юридичних наук, професор,
Член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України,
директор
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, України*

В освітнянській та науковій діяльності під терміном «академічна доброчесність», як правило, розуміють сукупність певних моральних цінностей та чеснот, зокрема чесність, справедливість, довіру, повагу й відповідальність, а також ідеалів, яких мають дотримуватися всі учасники науково-освітнього процесу [1, с. 217].

Можна стверджувати, що академічна доброчесність забезпечує (або навіть гарантує!) довіру громадянського суспільства до сучасної науки у всіх її проявах, на всіх рівнях – від постановки мети та формулювання завдань дослідження, самого процесу наукового пошуку до формулювання наукових результатів дослідження і їх практичного втілення та впровадження. Інкорпорація академічної доброчесності в систему суспільних цінностей істотно підвищує якість та конкурентоспроможність системи освіти у державі в цілому, саме тому не тільки заклади освіти, але й держава зацікавлена у належному дотриманні принципів академічної доброчесності.

Тому цілком зрозумілим є закріплення поняття академічної доброчесності у законодавстві. Так, ч. 1 ст. 42 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII [2] визначає академічну доброчесність як *сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень*. Законом встановлені загальні підходи до дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та науковими працівниками, а також здобувачами освіти.

До порушень академічної доброчесності ч. 3 ст. 42 Закону України «Про освіту» відносить академічний плагіат, самоплагіат, фабрикацію, фальсифікацію, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання, а також вплив у будь-якій формі на педагогічного або

науково-педагогічного працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання.

Встановлені законом і види академічної відповідальності за порушення академічної доброчесності, при цьому вони різняться для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів освіти та для здобувачів освіти.

Враховуючи неабиякий суспільний запит та інтерес у забезпеченні дотримання принципів академічної доброчесності, фахівцями в галузі освіти та науки було підготовлено проект Закону України «Про академічну доброчесність» [3].

Зазначений проект закону, як зазначається в його преамбулі, визначає основні засади забезпечення академічної доброчесності у сферах освіти і науки та спирається на загальноприйняті світовою спільнотою стандарти та принципи чесності та порядності, об'єктивності, професіоналізму, взаємної поваги і довіри, нульової толерантності до будь-яких проявів порушення академічної доброчесності, відповідальності, прозорості та публічності, законності, справедливості, академічної свободи, здорового глузду тощо.

В цілому позитивно оцінюючи сам факт підвищеної уваги до проблематики академічної доброчесності у вигляді окремого нормативного акту низка рішень, запропонованих у законопроекті, потребує, на наш погляд, додаткового опрацювання.

Так, у ст. 3 проекту закону закріплюються принципи академічної доброчесності (чесність та порядність, об'єктивність, професіоналізм, взаємна повага всіх учасників, нульова толерантність до порушень академічної доброчесності, відповідальність, прозорість і публічність, законність, справедливість, академічна свобода, здоровий глузд), а також розкривається їх сутність.

Вбачається, що законодавче закріплення змісту вказаних термінів може призвести до їх обмеженого тлумачення та, як наслідок, їх звуженого тлумачення на етапі застосування вказаних принципів під час вирішення питання про дотримання принципів академічної доброчесності.

Цікавим є рішення і щодо т. зв. «самоплагіату». Передусім, слід зауважити, що у законопроекті такий термін не вживається, замість нього використовується термін *«зловживання результатами освітньої (освітньо-творчої) або наукової (науково-технічної) діяльності»*. Ч. 5 ст. 5 проекту закону «Про академічну доброчесність» закріплює обов'язок автора у разі використання власних розробок, наукових або науково-технічних результатів, які були оприлюднені раніше, зазначити це в освітньому (освітньо-науковому, науковому) творі.

Виходячи з формулювання ч. 2 ст. 16 проекту закону, невиконання (порушення) цієї вимоги, тобто зловживання результатами освітньої (освітньо-творчої) або наукової (науково-технічної) діяльності, вважатиметься порушенням академічної доброчесності, якщо воно

полягає у створенні академічного тексту з метою досягнення кількісних показників, потрібних для проходження атестації, підтвердження кваліфікації, отримання наукового ступеня, вченого звання, посади.

З практичної точки зору доволі складним вбачається можливість доведення відповідної мотивації у особи, яка зловживає результатами власної освітньої чи наукової діяльності. Тому на етапі подальшої роботи над проектом закону це положення необхідно доопрацювати з метою забезпечення можливості його реального застосування.

Література:

1. Anderson M.S., Shaw M.A., Steneck N.H., et al. Research integrity and misconduct in the academic profession. In: Paulsen MB, editor. Higher education: handbook of theory and research. New York: McGraw-Hill; 2013.

2. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

3. Проект Закону України «Про академічну доброчесність». Електронний ресурс: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/проект-закону-про-АкадДоброчесність_4.pdf

ЯКІСНІ І КІЛЬКІСНІ МЕТОДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОРУШЕНЬ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ДЖЕРЕЛА ПРОБЛЕМИ

Кохановська О. В.

*доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
професор кафедри цивільного права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Коли йдеться про виявлення випадків академічної недоброчесності, найбільш небезпечним є наявність плагіату в науковій роботі. Втім, щодо сфери права і цивільного права зокрема, слід враховувати необхідність цитування авторами точного формулювання норм законів і підзаконних актів, практично дослівне викладення матеріалів судових справ, які наводяться в статті чи іншому науковому доробку та ін., тому виявлення плагіату в подібних наукових творах складає певну специфіку.

Найбільш витребуваними у використанні виявилися на сьогодні кількісні методи порушень академічної доброчесності, які розроблені

представниками технічних галузей, але проблема полягає не тільки і не стільки в тому, щоб щось порахувати, хоча і це інколи дає вражаючий результат, а в тому, щоб за допомогою інтелекту проаналізувати той чи інший текст.

У зв'язку з цим звертають на себе увагу публікації видатного цивіліста В.І. Жукова, який у ряді своїх статей досліджував непрості питання, які можуть допомогти розгледіти справжні проблеми пошуку академічної недоброчесності у працях в галузі права.

Першим поштовхом для нас може стати питання, яким задався Віктор Іванович, який мав, окрім юридичної, ще й технічну освіту, щодо самої сутності права: «...право – це предмет науки чи мистецтва? Якщо знання про право – результат науки, то де «наші» юридичні «теореми Піфагора»? Де юридичні аксіоми (постулати) і т.п. атрибути, модуси, без яких наука як така, немислима» [1, с. 67].

Далі у своїй статті автор звертає увагу на те, що на пострадянському просторі, зокрема і в Україні, «знання у сфері права офіційно розглядають як науку. Формальним підтвердженням цього положення є наукові ступені, які присуджуються – кандидат юридичних наук, доктор юридичних наук. Тому можна стверджувати, що як у часи СРСР... знання у сфері права привінюються до знань у сфері точних наук – математики, фізики, хімії» [1, с. 67].

Це не пuste запитання, а концептуально важливе для того, щоб зрозуміти – наскільки наукова робота у сфері права загалом, і такого широкого за охопленням різних сфер життя цивільного права зокрема, має бути результатом творчості, тобто твором авторського права з усіма його ознаками – оригінальним, творчим, а наскільки інформацією – достовірною, повною тощо, яку частину її повинні складати математично змодельовані висновки, подібні точним наукам.

Перша думка, яка спадає, коли замислюєшся над цим – що це має бути якесь вдале і наперед обумовлене певними правилами поєднання усіх компонентів, яке також має містити результати виконання формальних вимог, які звичай розробляє спеціальний орган країни, який опікується стандартизацією процесу і змісту написання, подання, оцінки і захисту, затвердження результату проведених досліджень. Мають бути обговорені і прийняті «правила гри», якщо наукова робота у сфері права – не абсолютно вільний вияв творчості.

Для початку зазначимо, що дисертація повинна ґрунтуватися на достовірних, із вказанням безпосереднього джерела, даних – тобто на інформацію, яку віднайшов, проаналізував і долучив сам автор. Найкраще, якщо ця інформація буде носити характер першоджерела або чітко вказувати на джерело, з якого взято цитату чи опис з іншого твору. В цих питаннях уже може з'явитися ціла низка порушень, оскільки часто, не бажаючи докопуватися до першоджерел, дослідник задовольняється вільним переказом інформації, яку почерпнув із других, якщо не десятих уст. Більше того, посилення на першоджерело

теж не перевіряється – і так формується ланцюжок, який є результатом переказу від одного джерела до наступних, в яких може з'явитися помилка або і декілька помилок.

Особливо це стало поширеним явищем після того, як звичка ходити до бібліотеки і перевіряти правильність першоджерела, змінилася на користування інформаційними мережами, де, як відомо, далеко не вся інформація достовірна. Більше того, Інтернет на сьогодні буває одним із джерел викривлення інформації, або і надання недостовірної інформації, помилок і свідомої дезінформації. Поки уся література, або принаймні більша її частина, не оцифрована бібліотеками, які б відповідали за достовірність джерел, які у них зберігаються, ця проблема буде лише ускладнювати роботу з першоджерелами. Більш того, якщо говорити про твори як об'єкт авторського права, то повного і вичерпного «оцифрування» усіх книжок, впевненості, що нічого не втрачено, не знищено, не уникло уваги, немає і бути не може. Саме тому, окрім інших причин, авторське право охороняє форму твору, а не його зміст.

Між тим, у науковому творі у першу чергу хотілося б бачити передусім оригінальну ідею, положення новизни, які б також відрізнялися оригінальністю і неповторністю не лише за формою, але і за змістом, принаймні ті з них, які формулюються як рівень новизни «вперше». Але авторське право не охороняє ідеї, тільки їх опис, форму подання. Оскільки це дійсно складно. Для цього експерти, які оцінюють рівень новизни, мають бути надзвичайно обізнаними у тих ідеях, які роками, а інколи і тисячоліттями, висловлювалися у безлічі джерел. Можливо, це і буде одним із завдань штучного інтелекту – визначити, в яких роботах із наявних для аналізу джерел дійсно вперше була висловлена, описна ідея, і в яких вона повторилася за змістом чи за формою, відповісти – чи було удосконалення творчим, чи це лише компіляція тощо.

В умовах нинішнього потоку дисертацій з цивільного права ця робота вже явно не під силу ані людині, ані найдосвідченішій групі людей – експертів. Додамо до цього ще проблему перекладів і зрубіжних джерел, яких безліч і які так само не всі оцифровані, жодний експертний орган так само не має можливості порівняти усі джерела.

Таку роботу, в принципі, можна було б вести за прикладом міжнародного патентного пошуку, із використанням автономних роботів, а в подальшому і штучного інтелекту. Цікавим було б ознайомлення з кінцевими результатами такого пошуку, оскільки можна було б оцінити – скільки реально оригінальних ідей висунуло людство, а особливо – за часи свого існування. Наприклад, у праві, у цивільному праві зокрема – від часів перших писаних законів і трактатів до сьогоднішніх часів електронних баз даних.

А поки що повернемося до вищезгаданої статті В.І. Жукова [1] і тезисно висвітлимо коло питань, які вважав важливим він для вирішення проблеми, що його цікавила і одночасно наштотвхнула нас на

ряд думок щодо теми, яка винесена у заголовок цих тез: «філософія права» чи «теорія права» (адже знання в сфері права не прирівнюються до знань у сфері науки ані в Європі, ані у США, і не лише до числа «точних», але і до «описових»); знання у сфері права, згідно доктрини зазначених країн, «ближче до мистецтва, тобто до частини філософії («філософії права»), ніж до науки, тобто до «теорії права»; спеціаліст вищої кваліфікації у сфері права на Заході отримує відповідно титул доктора права, а не доктора юридичних наук; в радянські часи це пояснювалося тим, що марксистсько – ленінське вчення відкрило *об'єктивні закони історичного розвитку суспільства*, на відміну від буржуазного, звідси право, яке регулює суспільні відносини, – це наука, а не мистецтво; якщо це вірно і сьогодні – то яка ця наука – «точна» чи «описова»? [1, с. 67 – 68].

Вчений задає ще одне, серед низки інших, питання: «Може правом легше оволодіти на основі використання лише деяких, отриманих від «точних» і «описових» наук даних, покладаючись на *методи*, які ближче до *мистецтва, етики, моралі*?» [1, с. 68]. Незвичний ракурс, чи не так?

Усе вищезазначене має безпосередній зв'язок із проблемою, що цікавить – чим є академічна доброчесність для права загалом і для цивільного права зокрема, тому нам слідом за В.І. Жуковим важливо заглибитись у питання ознак «точних» наук і ознак «описових» наук, «зв'язків» і «співвідношень», які підлягають дослідженню в праві, методів дослідження, технологію отримання знань, «задач» і «проблем» у праві і її опис, наукової новизни і пріоритету, а також співвідношення цих понять, можливості і доцільності переходу від описової науки до точної; теоретичної цивілістики і прикладної цивілістики.

Отже, з урахуванням визначеного обсягу тез, зазначимо, що на нинішньому етапі для того, щоб розуміння академічної доброчесності набуло надійне підґрунтя, доречно визначитися попередньо у питанні чим є право сьогодні – наукою, мистецтвом, чи чимсь третім – наприклад, упорядкованим згідно з формальними вимогами комплексом різного роду інформації, в тому числі – і творчої. Останній варіант, на нашу думку, має перспективи в сучасному інформаційному суспільстві.

Література:

1. Жуков В.И. Количественные и качественные методы в методологии гражданского права./ в кн. Очерки права интеллектуальной собственности: сб. ст. / [И.В. Спасибо-Фатеева, С.А. Готов и др.; отв. ред.. И.В. Спасибо-Фатеева]. – Харьков: Право, 2018. – 488 с.

САМОПЛАГІАТ ЯК ЮРИДИЧНА ФІКЦІЯ

Красицька Л. В.

доктор юридичних наук, доцент,

*в. о. провідного наукового співробітника відділу забезпечення
інтеграції академічної та університетської правової науки
та розвитку юридичної освіти*

Київського регіонального центру НАПрН України

м. Київ, Україна

Запровадження в українське законодавство правового поняття «самоплагіат» як прояву академічної недоброчесності викликало серед правників різні підходи щодо цього явища: як підтримку «чистоти» наукової думки, так й повне несприйняття.

В межах цього дослідження вбачається доцільним розглянути сутність самоплагіату в контексті юридичної фікції як правового засобу.

Так, у ч. 4 ст. 42 Закону України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII «Про освіту» видами порушень академічної доброчесності визнаються, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат та інші дії. Академічний плагіат розглядається як оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства Самоплагіатом вважається оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів [1].

При цьому Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII «Про вищу освіту» не вживає такого терміну, як самоплагіат, передбачаючи, що заклади вищої освіти зобов'язані вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності (п. 1 ч. 3 ст. 32 Закону України «Про вищу освіту») [2].

В юридичній літературі під самоплагіатом (англ. self-plagiarism) розуміють повторну публікацію самим автором значних за обсягом і ідентичних (або дуже близьких) за формою та змістом наукових текстів без вказівки на те, що ці тексти вже були опубліковані раніше (або одночасно) [3, с. 216].

О. І. Ульянов, Г. О. Ульянова пропонують самоплагіатом визнати порушення етичних норм наукових публікацій, суть якого полягає у передруку одного й того ж матеріалу (як в оригінальному варіанті, так і в

незначній переробці, яка не змінює його суті) у декількох виданнях без виправданої мети, лише задля збільшення кількості публікацій [3, с. 217].

Визначимося з сутністю самоплагіату з позиції його сутності як правового засобу-певного інструментарію, запровадженого в правовий обіг. Чи можна взагалі публікацію автором своїх матеріалів з використанням його ж власних думок та пропозицій вважати порушенням академічної доброчесності?

Необхідно зазначити, що ще в XIX ст. Д. І. Мейєр у своїй науковій праці «О юридических вымыслах и предположениях, о скрытых и притворных действиях» зазначав, що юридичний побут знайомить нас з ухиленнями від нормального порядку: визначення, розраховані на відомі факти, одержують силу, хоча останніх ми й не вбачаємо. До таких ухилень, зазвичай, відносять наступні випадки: 1) вигадане існування факту, про яке відомо, що він зовсім не існує або існує в іншому вигляді: належать сюди так звані вигадки права – *fictines juris*; 2) існування факту не розкрито з безсумнівною, але воно більш-менш вірогідне і тому передбачається, і визначення, що належать до нього, йдуть у хід: тут висновок про факт називається припущенням, *preasumptio*; 3) існування факту виражається іншим фактом – як відомим йому або еквівалентом; 4) юридичні визначення віднесені до факту, що виставляється існуючим замість іншого факту, що власне підлягає тим юридичним визначенням [4, с. 2].

У цьому контексті самоплагіат можна визначити як вигадане існування факту, про яке відомо, що він існує в іншому вигляді, тобто є вигадкою законодавця. Бачиться, що запроваджуючи самоплагіат як правове поняття, законодавець намагається надати правову оболонку явищу, яке навряд чи можна визнати порушенням академічної доброчесності як неправомірною дією. Постійно працюючи над певною тематикою, автор може оприлюднити (частково або повністю) власні раніше опубліковані наукові результати, навіть, не обмірковуючи те, що якісь результати вже були оприлюднені, оскільки думки та погляди автора формуються як певні усталені позиції. Інколи публікація раніше оприлюднених власних результатів здійснюється з метою якнайширшого ознайомлення з певними творчими здобутками наукової спільноти, проте автор знайомить всіх з власними результатами творчої діяльності не з метою збільшення кількості публікацій, а з метою обговорення таких результатів у фаховому середовищі.

Отже, самоплагіат як правове поняття має багато спільних ознак з юридичною фікцією. У сучасній теорії права юридична фікція розглядається як техніко-юридичний прийом, за допомогою якого а) неіснуюче становище (відношення) оголошується існуючим і набуває загальнообов'язкового характеру внаслідок його закріплення в правовому приписі; б) штучно прирівнюються одна до другої такі речі, які в дійсності є різними або навіть протилежними. На відміну від прийому презумпції, який полягає в прирівнюванні ймовірного (чи

принаймні можливого) до істинного, фікція йде по лінії свідомого ототожнення істинного з неістинним. Специфіка фікцій як положень свідомо неістинних обумовлює те, що вони в основному є елементом гіпотез або диспозицій імперативних норм, оскільки фікція імперативна за своєю природою [5, с. 308].

Аналіз наведеного підходу до юридичної фікції свідчить, що самоплагіат за своєю сутністю є таким неіснуючим становищем, яке оголошується існуючим і набуває загальнообов'язкового характеру внаслідок його закріплення в правовому приписі. Бачиться, що самоплагіат доцільно все ж таки розглядати не в правовому аспекті, а в контексті етичних підходів до самоцитування, академічної доброчесності тощо.

Подальше дослідження сутності самоплагіату сприятиме створенню ефективного механізму правового регулювання відносин щодо забезпечення академічної доброчесності.

Література:

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 11.04.2021).

2. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 11.04.2021).

3. Ульянов О. І., Ульянова Г. О. Самоплагіат у науковій сфері. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 4. С. 216-218.

4. Мейер Д. О юридических вымыслах и предположениях, скрытых и притворных действий. Казань, 1854. URL: <https://www.twirpx.com/file/664060/> (дата обращения: 12.04.2021).

5. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

ПОНЯТІЙНО-ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ У ДАВНІЙ ГРЕЦІЇ: ДОГМАТИЧНИЙ ПЛАТОНІЗМ

Кучеренко Д. С.

консультант з юридичних питань

Громадське об'єднання

«Запорізький обласний центр культурного розвитку «Парнас»

м. Запоріжжя, Україна

На початку I ст. до н. е. освічене грецьке суспільство утомлюється від нескінченних спорів різних філософських шкіл та очікує від філософії насамперед обґрунтування практичного життєрозуміння. Як наслідок виникає прагнення викласти у догматичній формі (грец. *dogma* – думка; рішення, вчення, від *dokein* – вважати) всі достовірні результати, досягнуті загальним розвитком філософії та науки, підвести їм загальний підсумок. Розвивається синтез платонічних вчень із логічними вченнями Аристотеля та стоїків. Посилюються синкретична, еkleктична та схоластична тенденції. Представники догматичного (середнього) платонізму (I ст. до н. е.-II ст. н. е.) Філон Лариський, Антіох Аскалонський, Плутарх Херонейський, Максим Тірський, Альбін та ін. починають вчитися не стільки говорити, скільки читати. Форма філософської та наукової думки стає екзегетичною та алегоричною. Рефлексія спрямовується не безпосередньо на предмети, а на те, як вони тлумачаться Платоном та Аристотелем. Прихильники догматичного платонізму коментують діалоги Платона, у текстах яких намагаються віднайти теорію пізнання, вчення про поняття та визначення. Шкільний характер платонізму проявляється у формуванні догматичного набору текстів і доктринальних меж їхнього розуміння. З метою кращого засвоєння вчення Платона учнями воно оформлюється у вигляді інструктивного систематичного зводу, створюються підручники і словники платонівської філософії.

Філон (154/153-84/83 до н. е.) на відміну від Панетія та Посидонія, які реформують стоїцизм у напрямку платонізму, спрямовує платонізм у напрямку стоїцизму і, можливо, навіть аристотелізму. Спочатку він займає сувору антистоїчну позицію, визнає «утримання від судження» та «неосаяжність» [мисленням – Д. К.] опозицією стоїчному вченню про «уявлення, що осягає». Філон із скептичної позиції оспорує вчення стоїків про критерій істини, оскільки вважає неможливим абсолютно достовірне знання та осягнення речей у смислі стоїчного «уявлення, що осягає». Проте у подальшому пом'якшує свою позицію та стверджує, що хоча речі не сприймаються згідно із стоїчним критерієм, вони сприймаються відповідно до їхньої природи, чим відкриває шлях до догматизму. Філон поновлює платонівське вчення про пізнаваність речей, які є не просто вірогідними, а взяті самі по собі, є очевидними.

Для нього речі є такими, що не осягаються лише згідно розумного осягнення, мислення з необхідністю відокремлює поняття від речі. Проте вказана межа пізнавального акту ще не означає повної непроникливості речей: як дані самі по собі, а не як предметність мислення, речі очевидні і за своєю природою осягненні. Секст Емпірик зазначає: «Прихильники Філона говорять, що, оскільки справа стосується стоїчного критерію, тобто уявлення, що осягає, – речі є такими, що не сприймаються; оскільки справа стосується природи речей, вони є такими, що сприймаються» [1, с. 256]. Філон доводить, що Аркесілай та Карнеад також не мали наміру заперечувати пізнаваність речей взагалі, оскільки існує очевидність, що дає досліднику міцне, задовільне переконання, хоча вона і не досягає безумовної достовірності поняття. Таким чином, Філон шукає щось середнє між вірогідністю та знанням. Пізніше замість стоїчного «уявлення, що осягає» він починає визнавати в якості критерію «очевидність» (грец. *enargeia* – визначеність) та «узгодженість» (грец. *homologia* – відповідність) даних чуттєвого сприйняття.

Антіох (130-68 до н. е.) наступник й опонент Філона через незадоволеність пустотою академічного скептицизму приймає стоїчну доктрину достовірності (грец. *kataleptike phantasia*) внаслідок чого відроджує у традиції платонізму відкритий догматизм: «Але й Антіох увів Стою в Академію, так що про нього говорили, що він філософствує, як стоїк; насправді він доводив, що у Платона маються стоїчні догмати» [1, с. 256-257]. Він декларує повернення до істинного вчення Платона та його найближчих послідовників Спевсіппа, Ксенократа, Полемона, Аристотеля і Теофраста та називає свою школу «Давня Академія». За переконанням Антіоха Давня академія визнавала досяжність позитивного знання. Він оспорує вищенаведену скептичну позицію і доводить, що без істини немає вірогідності, а тим більше – очевидності. Якщо ми говоримо, що дещо вірогідне, то для нас це означає тільки те, що певний предмет є істинним, але не зовсім, не цілком, що він може отримати інше значення. Антіох намагається довести, що обмеженість людського пізнання, яка можливо є первинно природженою, тим не менше ґрунтується на наявності парадигматичного, тобто істинного пізнання. Сам факт пізнання свідчить про те, що істина є і вона досяжна. Очевидність пізнання ставиться Антіохом в один ряд з очевидністю речей. Таким чином, відмінності у пізнавальних оцінках спричинені особливими способами осягання та вираження істини, що внутрішньо притаманна кожному із них. Антіох вважає, що провідні філософські школи, а саме: Академія, Стоя та Лікей, єдині у своїх теоретичних засадах, тому істину необхідно шукати у тому, в чому згодні між собою всі достойні поваги філософи. Таким чином, він визначає новий тип філософствування, який спирається на тлумачення текстів авторитетних філософів, зокрема, Платона. Антіох переконаний, що ті істини, які доводив Платон, вважаються такими і для всіх інших філософів.

Цицерон вказує, що згідно з Антіохом «...існують дві найважливіші речі – критерій істини (грец. *kriterion tes aletheias* – Д. К.) та вище благо (грец. *telos agathon* – Д. К.), і не може бути мудреця, який би настільки не знав, із чого починається пізнання чи до чого воно прагне, що йому був би невідомий ні вихідний пункт, ні те, чого він має досягнути» [3, с. 107]. Сушим Антіох, як Аристотель і стоїки, визнає лише одиничне. Проте він не погоджується із тезою стоїків про те, що лише тіла належать до суцього. Вважає, що тіла складаються із сили (форми) та матерії. Форма дає тілу сутність – його якісну визначеність, що досягається у понятті. Антіох визнає, що такі чесноти як розум, пам'ять, тямовитість не залежать від людської волі, а такі як мудрість і справедливість розвиваються лише при свідомій участі людини. Цицерон повідомляє, що Антіох дотримується вчення стоїків відповідно до якого об'єкти споглядання розуму є його предметом: «Вони вважали, що знання (*scientia*) виражаються тільки у поняттях і логічних діях розуму (*animus*). І тому високо цінували визначення речей, звертаючись до них при розгляді будь-яких питань, що виникали в їхніх спорах. Вони займалися тлумаченням слів, тобто пояснювали, чому кожна річ називається саме так. Цю науку вони називали *етимологією* та використовували її результати як певні символи і знаки речей, що сприяли доказам і висновкам про те, що вони хотіли роз'яснити» [3, с. 71]. Деякі дослідники вважають, що саме Антіох передає Цицерону наступне стоїчне визначення природного закону: «Адже цей віковічний закон був розумом, який походить із природи (спонукаючи до чесних справ і відвертаючи від злочину), був розумом, який починає бути законом не тільки відтоді, коли записаний, а вже тоді, коли виник. А виник він одночасно з божественною думкою» [2, с. 62].

Плутарх (бл. 46-бл. 127 н. е.) сприймає платонічну традицію в єдності та не протиставляє платоніків і скептиків. У творі «Про загальні поняття. Проти стоїків» він критикує стоїків, які звинувачують давніх академіків у підриві філософії нібито через внесення останніми плутанини у первісні поняття та відмову від загальних понять. У стоїцизмі *первісні поняття* (грец. *prolēpsis*) – природні вроджені поняття, що актуалізуються лише у зв'язку із чуттєвим сприйняттям (ранні стоїки називають їх *парадоксальними*); *загальні поняття* (грец. *ἐπινοιας*, від *ἐπινοεῖν* – роздивитися, помислити, букв. ті, що перебувають у мисленні) – загальноновизнані поняття, що утворюються мисленням, яких дотримуються всі люди. Плутарх обертає вказані звинувачення проти стоїків, оскільки вони більше за інших спотворюють загальні поняття. У творі «Про народження душі за Тимеем» філософ зазначає: «Мислення виникає в умосяжному, гадка – у чуттєвому, та в якості посередницьких органів використовуються фантазія і пам'ять, першу з яких породжує відмінність у тотожності, а другу – тотожність у відмінності» [4, с. 77]. І далі підкреслює: «Оскільки душа відразу і практична, і споглядальна, оскільки споглядає загальне, а впливає на

одичине; мислить перше, а відчуває друге, то загальний логос (ὁ κοινός λόγος) є завжди у зв'язку із відмінністю у тотожності та із тотожністю у відмінності, намагаючись визначеннями і розрізненнями розділити єдине та множинне, неподільне і подільне, проте не може судити ні про одне, ні про інше чисто, адже ці начала були послідовно сплетені та перемішані одне з одним» [4, с. 79-80]. У творі «Про чесноти» Плутарх вказує, що моральну чесноту (грец. *ethike aretē*) необхідно відрізнити від теоретичної чесноти (грец. *sophiā*), адже перша має справу з емоцією (грец. *pathos*) в якості матерії та з розумом в якості форми, а друга стосується тільки розумної частини душі. Зазначає, що у порівнянні із моральною чеснотою соціальна або громадянська чеснота (грец. *politike aretē*) є завершальним ступенем. Таким чином, догматичний платонізм синтезує погляди на чесноти Платона, Аристотеля та Стої.

Література:

1. Секст Эмпирик. Сочинения в двух томах. Общ. ред. А. Ф. Лосева. Пер. с древнегреч. Т. 2. Москва, «Мысль», 1976. 421 с. (АН СССР. Ин-т философии. Филос. наследие).
2. Марк Туллий Цицерон. Про закони. Про державу. Про природу богів. Переклад з латини Володимира Литвинова. Львів: Априорі, 2020. 392 с.
3. Марк Туллий Цицерон. Учение академиков. Перевод Н.А. Федорова. Комментарии и вступительная статья М. М. Сокольской. М.: Индрик, 2004. 320 с.
4. Плутарх. Сочинения. Пер. с древнегреч. Т. Г. Сидаша. СПб.: Изд-во С.-Петербурга. Ун-та. 2008. 384 с.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПЕРЕДУМОВ АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Кучма О. Л.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

У законодавстві серед засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності зазначена академічна добросовісність [1], яка визначається як сукупність етичних принципів та визначених Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники

освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [2].

Порушення академічної доброчесності тягне за собою репутаційні втрати та негативні юридичні наслідки. Тому важливо покращити умови, які сприятимуть дотриманню академічної доброчесності. Одним із порушень академічної доброчесності є плагіат, який може бути допущений автором свідомо чи з необережності.

На сьогодні, в Україні відсутнє якісне вітчизняне програмне забезпечення, яке дозволить особі самостійно перевірити текст на плагіат. Якщо проводиться тривалий час дослідження, опрацьовується велика кількість джерел і кінцевий варіант неодноразово переформатовується (наприклад, змінюються місцями 2-й і 4-й розділи дисертації, а посилання на джерела були по тексту зазначені у квадратних дужках), то може бути технічно порушено нумерацію, чи мати місце неправильне посилання на джерело (без умислу автора). Звісно, незважаючи на те, що проведення дослідження є кропітким і праці можуть мати великий обсяг, автор має нести відповідальність за якість свого доробку (в тому числі, і за правильність посилань). Проте однією з цілей академічної відповідальності є якісні праці, тому варто авторів забезпечити доступними засобами для реалізації цілей, та карати тих, хто свідомо (з умислом чи недбалістю) порушує академічну доброчесність.

Створення якісного вітчизняного програмного забезпечення, яким могли б вільно користуватися всі охочі, не є надзавданням, і інші країни доводять це власними розробками у означеній сфері.

Варто звернути увагу на цей напрям розвитку програмного забезпечення, що стане відчутною підтримкою освітянам та науковцям у виявленні некоректних посилань у текстах та підвищить і полегшить контроль за якістю текстів.

Також варто звернути увагу на оформлення (фіксування) порушення академічної доброчесності, що буде підставою у подальшому вимагати відповідних юридичних наслідків. Яскравим прикладом є судовий процес у справі № 640/23574/20 у якому розглядались питання дотримання чинного законодавства при встановленні текстових запозичень у науковому доробку, дотримання Комітетом з питань етики Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти процедури при прийнятті рішення, дія закону в часі, відповідна практика Європейського Суду з прав людини та ін. [3].

На необхідності удосконалення чинного законодавства у даній сфері наголошує і Я. Тицька, зазначивши про необхідність закріплення у законодавстві таких дефініцій як «підстави академічної відповідальності», «академічний проступок», «склад академічного проступку» та ін. [4, с. 194].

Для ефективної реалізації цілей академічної відповідальності варто вжити низку заходів, серед яких розробка та запровадження доступного для всіх якісного вітчизняного програмного забезпечення, яке спростить процес перевірки текстів. Також варто визначити на законодавчому рівні чітку процедуру оформлення порушення академічної доброчесності, яке є підставою для настання академічної відповідальності.

Література:

1. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 12.04.2021)

2. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 12.04.2021)

3. Рішення від 05 квітня 2021 р. № 96013267 / Окружний адміністративний суд м. Києва. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення 12.04.2021)

4. Тицька Я. «Академічна доброчесність» та «академічна відповідальність» у забезпеченні якості освіти. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 192-195. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/11/37.pdf> (дата звернення 12.04.2021)

ІНСПРАЦІЯ ЧИ ІМІТАЦІЯ: ДО ПИТАННЯ ПЛАГІАТУ В МИСТЕЦТВІ

Левкович Н. Я.

*доктор мистецтвознавства,
доцент кафедри історії і теорії мистецтва
Львівської національної академії мистецтва
м. Львів, Україна*

Цінність мистецтва полягає в його унікальності, таланті та майстерності авторів. Фальшування та копіювання творів мистецтва має надзвичайно давню історію. В численних музеях, приватних колекціях і збірках осіло чимало підроблених творів, авторство яких до сьогодні викликає жваві дискусії серед науковців і колекціонерів. Сучасні художники також доволі часто зустрічаються з неправомірним копіюванням, тиражуванням власного мистецького доробку. Авторське право допомагає художникові зберегти право власності на свої роботи та захистити свою творчість. Механізми становлення правової охорони

інтелектуальної власності мають надзвичайно давню історію [1], першим положенням про авторське право прийнято вважати так званий «Статут Анни», виданий 1709 року [2, с. 277].

Мабуть, немає жодної чіткої формули, яку б з легкістю можна було використати для встановлення плагіату в творах мистецтва. В історії мистецтва ми маємо безліч робіт, виконаних на одну тему, за допомогою схожих мистецьких прийомів і технік, але всі вони є оригінальними. Адже ідея, тема, історичний чи релігійний сюжет не належать комусь одному, а є надбанням світової культури, а вже їх втілення є авторською працею. Авторськими можемо вважати ті роботи, в яких чітко простежується індивідуальний почерк, творчий пошук, вміння окреслювати та реалізовувати ідеї. Відповідно, «авторське право ґрунтується не на концепції абсолютної новизни, а на засадах творчої діяльності» [3, с. 75]. Авторське право на оригінальний твір мистецтва виникає одразу після його створення, і «для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей» [4].

У рекомендаціях для учасників різноманітних мистецьких конкурсів чітко прописуються визначення плагіату в художніх творах. Зокрема, у вимогах однієї з найбільших програм підтримки молодих митців Scholastic Art & Writing Awards, діяльність якої розпочалася ще 1923 року, визначено, що «Навіть якщо немає точного або буквального копіювання, але пересічна людина може помітити істотну схожість між поданою роботою та вихідним матеріалом, робота не буде вважатися оригінальною. Якщо робота трансформує вихідний матеріал, то її можна вважати оригінальною, а трансформована робота – це нова робота, яка додає значення, суттєво змінює, коментує або надає нове вираження чи значення джерелу» [5].

Водночас навіть імениті митці доволі часто запозичують чужі ідеї для своїх творів і акцій, аргументуючи це тим, що все у світі вже колись було. Варто згадати відомий перформанс Марини Абрамович під назвою «Ритм 0» (1974 р.), під час якого художниця виступала об'єктом, а глядачі, які прийшли до галереї Studio Moma в Неаполі, упродовж шести годин могли робити з її тілом що завгодно, використовуючи 72 предмети, що лежали на столі. Серед різних предметів були металеві ланцюги, ножиці, ніж, молоток, пістолет, куля тощо, ніби закликаючи публіку до жорстокої поведінки. Однак ідея перформансу Марини Абрамович відверто перегукується з низкою акцій Йоко Оно, що відбувалися значно раніше – у 1964-1965 рр. У перформансі «Відріж шматок» художниця сиділа на сцені перед ножицями, а відвідувачі мали відрізати шматочки одягу. Точною копією перформансу Валі Експорт «Кіно: натисни і помадай» (Відень, 1968 р.) є акція Міло Муаре «Дзеркальна коробка» (Дюссельдорф, 2016 р.). Відповідно якщо в перформансах Марини Абрамович можемо

спостерігати ознаки інспірації творчість Йоко Оно, то у випадку з Міло Муаре є імітація акції Валі Експорт. В сучасному українському мистецтві також можемо спостерігати подібні тенденції. Художник і мистецтвознавець Борис Лобановський 1972 року на території археологічних розкопок провів акцію «Вагон». У прориті напередодні канави було залито воду, зафарбовану червоним кольором, що мало би втілювати давній символ одухотворення предметів живою кров'ю. Схожу ідею та спосіб її реалізації використовують Олександр Нікітюк і Ганна Надуда в акції «Артерія пам'яті» на фестивалі «Fort.missia-2009».

Важливим прецедентом, пов'язаним з плагіатом у образотворчому мистецтві в Україні, є експертиза об'єктів інтелектуальної власності, яку провела судовий експерт Катерина Сопова. Експертиза стосувалася зображення твору образотворчого мистецтва «Лаванда» з колекції «Мрії про Прованс» Олени Онуфрив, створеного 2011-го та 2018 років, та зображення твору образотворчого мистецтва «Lavender» Олесі Гудими (потім назва була змінена на «Delphinium»), створеного 2019 року. При проведенні експертизи було здійснено аналіз загальних елементів досліджуваних творів: тему твору, жанр і вид живопису, сюжет, ідейний зміст твору, образну систему, а також конкретних технічних особливостей – композиційних прийомів, засобів композиції, колориту, тонових співвідношень (контраст, нюанс, перевага темних/світлих кольорів, ритм, симетричність/асиметричність тощо).

У результаті проведеного дослідження Катерина Сопова встановила, що аналізовані «твори збігаються за всіма елементами, крім манери письма та форми мазків, що можна пояснити неможливістю точно повторити оригінал, або свідомим підкресленням відмінностей у творі «Lavender» («Delphinium») від твору «Лаванда» [6]. Детальний аналіз індивідуальної творчої манери Олени Онуфрив і Олесі Гудими вказує на те, що робота «Лаванда» Олени Онуфрив виконана в притаманній для художниці манері, входить до циклу схожих робіт, натомість більшість творів Олесі Гудими є відмінними від аналізованої роботи. Експертиза довела, що робота Олени Онуфрив «Лаванда» є авторським твором художниці, виконаним 2011 року.

Олена Онуфрив є однією з відомих сучасних українських художниць, її твори експонуються у галереях Львова, Києва, Толедо, Гельсинкі, Відня, Сингапура, Чикаго, Дубаї та багатьох інших. Твір «Лаванда» належить до знакових робіт художниці, інспірований він подорожжю до Провансу, захопленням природою та квітами. Картина «Лаванда» стала своєрідним брендом художниці. Квітами, серед яких і лаванда, Олена Онуфрив розписує тканини для власних колекцій одягу Onufriv_O, порцеляновий посуд, предмети інтер'єру для Onufriv_home.

Таким чином можемо підсумувати, що плагіат у мистецтві має давню історію та «власні традиції», а проблема захисту прав художників та інтелектуальної власності постає сьогодні особливо гостро. Успішні, визнані в світі митці доволі часто зіштовхуються з неправомірними

запозиченнями своїх творів, які здебільшого виставляються з метою комерційної наживи. І тільки в окремих випадках художники звертаються до експертів і суду для захисту своїх прав.

Література:

1. Стовпечь О. Культурогенез інтелектуальної власності: соціально-філософське дослідження історичних передумов трансформації інтелектуально-правових відносин у соціальний інститут. Науковий вісник. Серія «Філософія». Харків : ХНПУ, 2016. Вип. 46 (ч. II). С. 204–213.

2. Шибяєва Л. Деякі особливості міжнародно-правової охорони права інтелектуальної власності. Форум права. 2016. № 3. С. 277–282.

3. Штефан А. Науковий плагіат: Співвідношення використання ідей та форми вираження твору». Теорія і практика інтелектуальної власності. 2016. № 4. С. 68–79.

4. Закон України «Про авторське право і суміжні права». Ст. 11. Ч. 2. 23. Від грудня 1993 року N 3793-XII

5. Scholastic Art & Writing Awards. Copyright and plagiarism. URL: <https://www.artandwriting.org/awards/how-to-enter/copyright-plagiarism/> (дата звернення 5.04.2021)

6. Висновок експерта № 55-05/20, складений за результатами проведення експертизи об'єктів інтелектуальної власності (витяг) від 20 червня 2020 р. Матеріали судової експертизи надала Олена Онуфрів.

ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Лікарчук Д. С.

кандидат політичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин

Київського національного університету культури і мистецтв

м. Київ, Україна

Особливий правовий статус органів публічної влади та їх важлива роль у регулюванні суспільних відносин обумовлюють особливу увагу до питань їх відповідальності. Реалізація юридичної відповідальності безпосередньо пов'язана з правоохоронним видом правозастосовчої діяльності. Системність права може застосовуватися у вигляді його: властивостей, принципів правового регулювання; ознак правової системи. Подібний багатоаспектний характер пов'язаний з багатогранністю самого права.

Головне завдання правового механізму полягає в розкритті способу здійснення правового регулювання відносин у суспільстві. Механізм

дозволяє спрогнозувати шляхи подальшого розвитку законодавства й правозастосовчої діяльності в області права [2, с. 118].

Суб'єкт юридичної відповідальності органів влади – це сукупність якісних характеристик, що утворюють правовий статус у вигляді повноважень, обов'язків, імунітетів [5]. Однак для точного розкриття сутності органів державної влади спочатку необхідно з'ясувати характерні риси самої влади.

В арсеналі влади знаходяться найважливіші ресурси, такі як право; методи й засоби впливу; підпорядкованість державного апарату, армії, податкової системи. У зв'язку з цим викликає занепокоєння прагнення влади до відокремлення та посилення, в тому числі й в обхід чинного законодавства. Подібна ситуація породжує необхідність наявності системи юридичної відповідальності, яка дозволяла б стримати діяльність самої влади в рамках закону.

В системі юридичної відповідальності органів державної влади виокремлюють структурні елементи:

- суб'єкт відповідальності, заходи відповідальності, їх підстави й процедуру реалізації відповідальності;

- суб'єктом юридичної відповідальності є органи державної влади та їх посадові особи;

- заходи відповідальності, які виокремлюються за вчинені юридично значимі дії органів державної влади;

- підстава відповідальності також є самостійний елемент системи юридичної відповідальності, представляючи собою обставини, наявність або відсутність яких робить можливим реалізацію заходів відповідальності;

- процесуальна складова – як елемент системи займає місце нарівні з іншими елементами, оскільки недостатнім чином закріплена в законодавстві процедура застосування заходів або взагалі їх відсутність не дає можливості говорити про вибудовану й злагоджену системи [4, с. 176].

Однією з ключових проблем, що обумовлюють складність реалізації юридичної відповідальності органів державної влади, є закріплення підстав відповідальності, юридичних фактів й їх складів, що породжують, змінюють або припиняють правовідносини в сфері юридичної відповідальності органів публічної влади [1].

Питання про відповідальність органів державної влади виступає досить значимою сферою наукового дослідження на сучасному етапі розбудови правової держави [3, с. 37]. Названі органи здатні надавати максимальний вплив на розвиток соціального життя й всього суспільства в цілому, в зв'язку з чим необхідність створення механізмів, що гарантують їх якісну роботу, виступає першочерговим завданням.

Механізм же реалізації юридичної відповідальності органів державної влади є структурним елементом системи відповідальності,

завдання якого зводиться до забезпечення функціонування названих вище елементів системи як між собою, так й з системами інших рівнів спільності. Подібний механізм може включати в себе певні стадії, завдяки яким відбувається процес взаємовпливу структурних елементів системи, що призводить до досягнення поставлених цілей.

Механізм реалізації юридичної відповідальності забезпечує взаємодію структурних елементів системи юридичної відповідальності й вибудовує їх у вигляді цілісної та функціонуючої сукупності, яка спрямована на досягнення цілей. Одночасно з цим механізм реалізації відповідальності не здатний бути домінуючим елементом, оскільки принципи його роботи обмежені рамками системи в якій він функціонує.

Література:

1. Crawford J. State Responsibility: the General Part. Cambridge and New York. Cambridge University Press. 2013.
2. De Visser J. The powers of local government. SA Public Law. 2003, 223 p.
3. Likarchuk D. The role of international organisations in the settlement of foreign policy conflict. International Relations. 2020, Vol. 5, pp. 35-44.
4. Kubbe I. Corruption and the Impact of Democracy. Crime, Law and Social Change. 2018, vol. 70, pp. 175–178.
5. Posner, Eric A., and Alan O. Sykes. An Economic Analysis of State and Individual Responsibility under International Law. U Chicago Law and Economics, Olin Working Paper. 2006, № 279.

ЧИННИКИ ЯКОСТІ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Лікарчук Н. В.

доктор політичних наук,

професор кафедри державного управління

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

У проблемному полі вивчення професіоналізму державних службовців особливо відзначається розрив між чіткими завданнями державного управління й зниженням професійного рівня державних управлінців. Державна служба – це інститут або підсистема держави, що покликані забезпечити раціональність й ефективність державних процесів.

В сучасній кадровій політиці державних службовців все більш явно проявляються такі принципи:

- відбір на державну службу кращих, здатних працювати на рівні нової управлінської парадигми;
- просування державних службовців переважно на основі конкурсу й складних іспитів;
- щорічна атестація всіх чиновників незалежними атестаційними комісіями на основі чітко визначених критеріїв;
- персональна відповідальність державних чиновників за результати своєї діяльності;
- гласність роботи апарату державної служби;
- баланс інтересів державних службовців та потреб суспільства [2, с. 20].

У світовій практиці при підборі на посади в публічному управлінні виокремився поділ двох систем підбору кадрів:

- системи видобутку Spoils system;
- системи заслуг Merit system [1].

Система заслуг передбачає практику просування та найму урядових службовців, засновану переважно на компетентності здобувача, ніж його політичних зв'язках. Наприклад, в США та Великобританії структура навчання державних службовців включає в себе співвідношення теорії й практики в пропорції 50% до 50%.

У сучасному світі проблеми, що знаходяться в компетенції органів публічної влади, вирішуються не тільки представниками державної сфери діяльності. У державному секторі економіки працює величезна кількість людей, що представляють як бюджетні організації, так й приватний бізнес. В цілому гарантії державних службовців досить чітко визначені як комплекс фінансових, організаційних, соціальних та стимулюючих заходів держави, спрямованих на забезпечення державним службовцям умов для ефективного виконання своїх обов'язків [4].

Науковці виділяють наступні елементи, що визначають компетенцію:

- нормативно встановлені цілі;
- «предмети відання» як юридично визначені сфери й об'єкти впливу;
- владні повноваження як гарантована законом міра прийняття рішень й вчинення дій [4].

Р.Марджані виокремлює три основні концепції компетенції: перша розглядає компетенцію як конкретний досвід або досягнення; друга – як організаційні здібності, тобто поведінка, що сприяє підвищенню ефективності діяльності; третя – як мінімальний рівень професійної кваліфікації [3, с. 171].

В теорії службової діяльності професіоналізм визначається як «вищий рівень психофізіологічних, психічних й особистісних змін, що

відбуваються в процесі тривалого виконання людиною службових обов'язків, що забезпечують якісно новий, більш ефективний рівень вирішення складних професійних завдань в особливих умовах» [3, с. 176].

Формування кадрового потенціалу державної служби – процес тривалий й тому не може розвиватися автоматично. Він може бути ефективним, якщо буде здійснюватися на базі науково обґрунтованої стратегії держави, орієнтованої на кадрове забезпечення державної служби, чому безсумнівно сприятиме спеціалізоване професійне навчання державних службовців, їх перепідготовка та постійне підвищення кваліфікації.

В даний час багато зроблено для становлення й реформування державної служби: укріплена її правова база; стала більш досконалою система формування й професійного розвитку кадрів; значно розширено об'єм освітньої діяльності серед працівників органів влади.

Література:

1. Karlsson, Tom S. New Public Management. Ett nyliberalt 90-talsfenomen? Studentlitteratur, Lund, 2017.

2. Likarchuk, N. Favoritism as a Manifestation of Corruption and Managerial Incompetence Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Public Administration, 11(1), 2020, pp. 17-22.

3. Marijani R. Public Service Leadership Competency Framework [PSLCF]: Is It a Holy Grail of Service Delivery? Open Journal of Social Sciences. 2017. No. 5. P. 169–184.

4. O'Riordan, J. Organisational culture and Public service. State of the Public Service Series. Research Paper No 16. Institute of Public Administration, 2015.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ «АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ» ТА «АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ» У СФЕРІ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Макода В. Є.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Інституту права Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Сьогодні в умовах розвитку ринкової економіки, науково-технічного прогресу у всіх сферах життєдіяльності людини, освіта є однією з

найважливіших умов всебічного розвитку особи і передумовою здійснення багатьох конституційних прав.

Однією з конституційних прав людини в Україні, є право на освіту, яке становить гарантовану можливість громадянину одержати загальну, середню професійну та вищу освіту в державних і комунальних учбових закладах різних рівнів акредитації.

Сьогодні кожна особа, яка має будь-яку професію має право на свободу літературної, художньої наукової і технічної творчості, які у подальшому використовуються у сфері інтелектуальної діяльності.

Згідно ст. 54 Конституції України, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [1, с. 20].

Кожний має право на результати своєї інтелектуальної, творчої, технічної діяльності, яке реалізується за допомогою різних законодавчих (нормативних) актів, якими забезпечується право на вибір і зайняття інтелектуальною, творчою діяльністю, а також забезпечуються захист прав та інтересів таких осіб, зокрема в сфері захисту авторського права та суміжних прав, а також пов'язаних з ними майнові та особисті (немайнові) права. Об'єктами права інтелектуальної власності є твори науки, літератури й мистецтва, винаходи, моделі, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції, знаки для товарів і послуг, результати науково-дослідних робіт та інші результати інтелектуальної діяльності. Ці права гарантуються тим, що будь-яка особа, без згоди автора (власника майнових прав) не може використовувати їх у будь-якій діяльності, крім визначених законом випадків та меж їх використання.

Щоб захистити права особи, яка має авторське право або майнові права на твір, зокрема, для підтвердження авторства (реєстрації твору), може його зареєструвати в офіційному державному реєстрі.

Така реєстрація передбачена ч. 5 ст. 11 Законом України «Про авторське право і суміжні права від 23.12.1993 р.» та пунктами 18, 28, Постанови Кабінету Міністрів України «Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, № 1756, від 27.12.2001 р.».

Про реєстрацію прав автора на твір видається свідоцтво, але слід зазначити, що реєстрація твору не є обов'язковою, оскільки твір охороняється з моменту його створення (оголошення).

Під час проведення навчання учнів та студентів, педагогічні працівники згідно з вимогами навчального процесу, які затверджені Міністерством освіти України та учбовим закладом мають право на

свободу вибору і використання методик навчання і виховання, навчальних посібників і матеріалів, підручників, а також методів, відповідно до яких відбувається оцінювання знань учнів та студентів.

Якщо говорити про принципи академічної свободи, то впершу чергу необхідно зазначити, що це право кожного викладача (вченого) на проведення вільних досліджень у науковій сфері, з якою він пов'язаний та викладання дисциплін, які він проводить без стороннього втручання різних осіб, в тому числі і державних органів. Також, на нашу думку, до академічної свободи можна віднести і свободу навчання студентів, вона може виражатися у різних формах (дистанційна або очна форма навчання). У залежності від проведення форми навчання перед викладачем постають різні питання та виклики, які полягають у застосуванні різних технічних засобів у навчальному процесі, проведенні належного контролю, щодо ідентифікації студента та об'єктивної перевірки результатів його знань під час проведення іспитів, заліків та захисту дисертацій.

Фактично, як показує практика, академічна свобода у більшості випадків регулюється нормативними актами держави та навчальних закладів. Як правило, у кожному навчальному закладі є деякі обмеження на академічну свободу, зокрема в області навантаження на викладача, підготовки різних спецкурсів для студентів за відповідною спеціалізацією, а також порядком призначення на академічні посади, а саме вимогами до їх проведення та осіб, які претендують на такі посади.

Академічні свободи тягнуть за собою академічну відповідальність, зокрема за використання під час проведення наукових досліджень, лекцій, наукових творів, запозичень інших авторів без дотримання вимог чинного законодавства, зокрема у сфері авторського права.

Так, на сьогодні, на нашу думку є актуальним питанням, яке пов'язано з встановленням «бар'єру», а саме відсотків «схожості» взятих запозичень з інших джерел, під час написання магістерських робіт, дисертацій, оцінки студентських робіт під час проведення Всеукраїнських конкурсів студентських наукових робіт з галузей знань і спеціальностей, зокрема у сфері юридичних наук.

Приймаючи до уваги, що у таких роботах (дослідженнях), автором, використовуються посилення (запозичення) на закони, кодекси та різні нормативні акти, які необхідні для підтвердження відповідних висновків, виникає питання, саме у визначенні такого відсотку запозичення, що дозволяє допустити такі дослідження до захисту, а не віднести до плагіату.

На нашу думку, необхідно встановити критерії допуску до захисту роботи для здобувачів, у таких відсотках: 35% схожості – висока оригінальність тексту роботи; робота допускається до захисту або (та) опублікування; 35-50% схожості – достатня оригінальність тексту роботи; робота може бути допущена до захисту або (та) опублікування (за умови ухвали такого рішення на засіданні кафедри); 50-70%

схожості – середня оригінальність тексту роботи(за умови ухвали такого рішення на засіданні кафедри);70% і більше схожості – низька оригінальність тексту роботи; робота потребує розгляду на засіданні кафедри щодо її допуску до захисту та в разі необхідності доопрацювання та повторної перевірки.

У більшості випадків, для дотримання принципів академічної доброчесності і підвищення якості освіти,вищі навчальні заклади, використовують для перевірки магістерських робіт сервіс – Unicheck(unicheck.com).

Unicheck – це сервіс з перевірки робіт на плагіат, створений українськими розробниками у 2014. Він може використовуватись як окрема програма онлайн, а також інтегруватись з навчальними системами (LMS-Learning Management Systems, як Moodle, Canvas, Sakai, Blackboard, що використовуються університетами, академіями, тощо. Більше 70 українських університетів уже використовує даний сервіс.Даний сервіс активно використовується закордоном ,зокрема у США, Іспанії, Бельгії та інших країнах.

Згідно ст. 42 Закону України «Про освіту»,академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Порушенням академічної доброчесності вважається:академічний плагіат – оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства;самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів;фабрикація – вигадкування даних чи фактів, що використовуються в освітньому процесі або наукових дослідженнях;фальсифікація – свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень;списування – виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання;обман – надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу; формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування;хабарництво – надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі;необ’єктивне оцінювання

– свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти [2].

Академічна відповідальність за дотримання принципів академічної доброчесності є особистим обов'язком кожного члена університетської академічної спільноти.

За порушення академічної доброчесності студенти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності, як повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження відповідної освітньої програми, яка не була йому зарахована; позбавлення наданих навчальним закладом пільг з оплати навчання та відповідної стипендії, а також відрахування з навчального закладу.

Як правило, види академічної відповідальності учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти.

Література:

1. Конституція України. Офіційний вісник України від 01.10.2010. С. 20.
2. Закон України «Про освіту» (ст. 42) Режим допуску: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

САМОПЛАГІАТ ТА АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Менджул М. В.

*докторка юридичних наук, доцентка,
професорка кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

В умовах наявної вимоги про обов'язкове оприлюднення результатів наукових дисертаційних досліджень, їх апробації, науковців турбують питання самоплагіату, а саме: у яких випадках повторне опублікування авторського тексту є порушенням академічної доброчесності, а також чи наступає за це відповідальність?

Закон України «Про освіту» визначає дії, які порушують академічну доброчесність і серед них самоплагіат, що охоплює часткове або повне публікування автором своїх раніше опублікованих результатів наукової діяльності як нових (ст. 42). Змістовне наповнення терміну «самоплагіат» розкривається і у листі МОН України «Щодо

рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти» від 23 жовтня 2018 р. № 1/9-650 [1]. Варто зауважити на коментарі у вказаному листі, з огляду на них самоплагіат однозначно визнається неприпустимим з позиції академічної етики та кваліфікується як порушення академічної доброчесності, у тому числі через зниження авторитетності науки в цілому, та конкретного науковця зокрема.

У той же час, не буде порушенням і не може визнаватися самоплагіатом використання наукових результатів: у перевиданні попередньої праці (при цьому необхідно зазначати, що це переведення); у новій публікації з метою їх додаткового обґрунтування чи спростування (у випадку зміни наукової позиції), за умови використання відповідних посилань на перше публікування; у монографії, дисертаційному дослідженні у випадку концентрування чи узагальнення низки наукових результатів із обов'язковим зазначенням посилання на першу публікацію.

Згідно листа МОН України «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти» від 23 жовтня 2018 р. № 1/9-650 не слід кваліфікувати як самоплагіат відтворення наукових результатів у не наукових публікаціях (соціальних мережах, ЗМІ, виступах на круглих столах і т.п.). Це доволі слушний підхід, який по суті визнає правомірним поширення наукових результатів для широкого загалу.

У 2020 році МОН також висловило позицію щодо недопустимості встановлення факту академічного плагіату та самоплагіату тільки внаслідок комп'ютерної перевірки тексту, було підкреслено необхідність аналізу тексту відповідними експертами. Варто також зауважити, що у листі МОН від 20 травня 2020 р. № 1/9-263 уточнено, що самоплагіатом є саме повторне опублікування наукових результатів, а не просто фрагментів тексту. Крім того, чітко встановлено, що так як вимогою дисертаційних досліджень, встановленою законом, є попереднє оприлюднення результатів, то відсутня така ознака самоплагіату як спроба видати за нові, раніше оприлюднені результати [2]. У той же час, ми переконані на важливості наявності відповідних посилань, які чітко показують де вперше опубліковано науковий результат дисертаційного дослідження.

Окрім ЗУ «Про вищу освіту» питання академічної доброчесності можуть регулюватися локальними актами, виданими на рівні ВНЗ та наукових установ. До прикладу, Положення про академічну доброчесність в Ужгородському національному університеті, затверджене Вченою радою ДВНЗ «УжНУ» 23 лютого 2017 р., у п. 4.4. як форму академічного плагіату визнає повторну публікацію своїх наукових результатів [3]. Не зважаючи на відсутність у положенні терміну «самоплагіат», п. 4.4 по суті передбачає саме його. У Положенні про академічну доброчесність здобувачів освіти у Національному університеті «Києво-Могилянська академія», введеного

в дію наказом президента академії від 7 березня 2018 р. № 112 чітко закріплено поняття самоплагіату та передбачено відповідальність у вигляді відрахування здобувача освіти.

Для запобігання самоплагіату окремі наукові видання встановлюють вимогу щодо можливості або неможливості самоцититування та у якому обсязі. Так, у вимогах до публікації у фаховому виданні «Економіка та право» чітко встановлено, що приймаються статті із самоцититуванням до 5% (або 1-2 джерела) для продовження дослідження або з метою скорочення тексту і використання самоцититування для розкриття змісту авторської термінології.

Можлива ситуація коли без відома автора його працю передруковує певне видання. В даному випадку порушником буде саме таке видання, на відповідальність якого буде впливати відсутність посилання на першоджерело та відсутність згоди автора і першого видавця на передрукування.

Можна погодитися з позицією, що поняття самоплагіату повинно поширюватися з огляду на світову практику не тільки на наукові результати, але і будь-які результати творчої діяльності людини [4, с. 133]. У той же час, ми не погоджуємося із позицією Олени Рижко, яка доходить висновку про доцільність використання терміну «авторське дублювання наукових результатів», запропонованого Г. Ульяновим [5, с. 147]. Заміна терміну «самоплагіат» на «авторське дублювання наукових результатів» може створити хибне уявлення про відсутність академічної відповідальності за таке явище.

Таким чином, самоплагіат є порушенням академічної доброчесності і повинен не тільки засуджуватися, але і за нього має наступати відповідальність, встановлена законом та локальних актами академічних установ. Крім того, доволі доречною видається практика окремих фахових видань щодо врегулювання можливості самоцититування у публікаціях та висунення чітких критеріїв до його здійснення.

Література:

1. Лист МОН України «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти» від 23 жовтня 2018 р. № 1/9-650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text>

2. Лист МОН України «До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності» від 20 травня 2020 р. № 1/9-263. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/do-pitannya-uniknennya-problem-i-pomilok-u-praktikah-zabezpechennya-akademichnoyi-dobrochesnosti>

3. Положення про академічну доброчесність в Ужгородському національному університеті, затверджене Вченою радою ДВНЗ «УжНУ» 23 лютого 2017 р. протокол № 3. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/12223>

4. Тараненко І. В., Новік С. М. Аналіз поняття «самоплагіат» / Академічна доброчесність: виклики сучасності : збірник наукових есе учасників дистанційного етапу наукового стажування для освітян (Республіка Польща, Варшава, 14.10 – 25.10.2019) / Польсько-українська фундація «Інститут Міжнародної Академічної та Наукової Співпраці», Духовна Академія Університету Кардинала Стефана Вишинського, Фундація ADD. Варшава, 2019. С. 131-134.

5. Олена Рижко. Поняття, види, класифікації плагіату. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2016. № 8. С. 134-150.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ НЕОБХІДНОСТІ ДОТРИМАННЯ ВИМОГ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ

Митрофанов І. І.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Полтавська область, Україна*

Сьогодні більшість науково-педагогічних і педагогічних працівників закладів вищої освіти (далі – ЗВО), здобувачів вищої освіти і представників керівництва ЗВО визнають та дотримуються цінностей (вимог) академічної доброчесності, розуміючи, що мета навчання, викладацької та наукової діяльності може бути досягнута лише в середовищі панування етичних стандартів. При цьому ще непоодинокими є ситуації, коли вимоги академічної доброчесності порушуються всіма учасниками освітнього процесу в Україні (розповсюдженням визнається плагіат). Проте такі вимоги не є чимось оригінальним для нашої окремо взятої країни.

Із метою визначення засад етичних норм в освітній сфері західних країн повсюдно використовується поняття «Academic Integrity», дослівний переклад якого означає «академічна цілісність», а при значеннєвому перекладі може звучати, наприклад, як «академічна сумлінність» і «академічна чесність». В українському освітньому законодавстві академічна доброчесність визначається як система етичних засад і визначених законом правил, якими повинні керуватися учасники освітнього процесу при навчанні, викладанні та провадженні наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Дотримання академічної доброчесності педагогічними, науково-педагогічними та

науковими працівниками передбачає: 1) посилання на джерела інформації при використанні ідей, розроблень, тверджень, відомостей; 2) дотримання норм законодавства про авторське право та суміжні права; 3) надання достовірної інформації про методики та результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність; 4) контроль за дотриманням академічної доброчесності здобувачами освіти; 5) об'єктивне оцінювання результатів навчання (ч.ч. 1 і 2 ст. 42 Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII) [1].

Відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 16 Закону України «Про вищу освіту» система забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності й якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) передбачає дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, в т. ч. створення та забезпечення функціонування дієвої системи запобігання та виявлення академічного плагіату [2]. Тобто, національне законодавство визначає не лише поняття академічної доброчесності, а й містить певні вимоги з її дотримання всіма учасниками освітнього процесу.

Незважаючи на легальну заборону, несумлінна наукова поведінка сьогодні віддзеркалюються в наявності в наукових, в т. ч. науково-каліфікаційних, працях плагіату, самоплагіату, шахрайства під час семестрових випробувань чи підсумкових атестацій, надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг або будь-яких інших благ матеріального чи нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі, несумлінна поведінка наукових експертів, рецензентів, фальсифікація одержаних даних у дослідженні тощо. Усі ці випадки несумлінної поведінки в науково-освітній діяльності не лише завдають непоправної шкоди авторитету сучасної науки, але й можуть спричинити притягнення до відповідальності порушників вимог доброчесності.

Академічна спільнота відчуває себе впевнено, коли її суб'єкти керуються цінностями академічної доброчесності. Всі випадки виявлення плагіату мають доводитися не лише до відомих зацікавлених осіб, але й усього соціуму, оскільки гласність в освітньому процесі необхідна для утвердження етичних вимог. Так, наприклад, винайдення плагіату в науковій діяльності т.в.о. Міністра освіти і науки України [3] доводить, що не можна залишати без відповідного реагування виявлений плагіат, незважаючи на посади, що обіймають плагіатори. Це необхідно для створення неприязні щодо будь-якого використання чужих текстів, а тим більше ідей, що можна умовно назвати «науковою крадіжкою», яка полягає у «таємному» викраденні чужих наукових напрацювань.

Такий підхід уможливує використання потенціалу етичних цінностей в аспекті інформування всіх громадян (не лише учасників освітнього процесу) та поліпшення різних аспектів життєдіяльності академічного середовища та його взаємин з іншими соціальними інститутами. Добročесність може укорінюватися в академічній спільноті в разі, якщо стандарти цієї спільноти відповідають фундаментальним цінностям і підтримуються політикою та практикою закладів вищої освіти. Коли в країні освітянські установи пронизані добročесністю, вони сприяють створенню сильнішої громадянської культури всього соціуму.

Вимоги академічної добročесності стосуються й юридичної наукової спільноти, хоча не так легко іноді підтримати високий рівень унікальності правничих текстів. Так, при коментуванні мною ст. 335 Кримінального кодексу (далі – КК) України, до якої були внесені зміни Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку проходження військової служби та питань соціального захисту громадян України, які проходять військову службу під час особливого періоду» від 15.01.2015 № 116-VIII, необхідно було посилатися на відповідні положення законодавства про військовий обов'язок і військову службу (Конституція України, Закони України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 № 2232-XII (в редакції Закону № 3597-IV від 04.04.2006), «Про оборону» від 06.12.1991 № 1932-XII (в редакції Закону № 2020-III від 05.10.2000), «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934-XII (в редакції Закону № 2019-III від 05.10.2000), «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-XII (в редакції Закону № 2435-IV від 02.03.2005), інші закони України, а також прийняті відповідно до них укази Президента України й інші нормативно-правові акти щодо забезпечення обороноздатності держави, виконання військового обов'язку, проходження військової служби, служби у військовому резерві та статусу військовослужбовців, а також міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України) [4, с. 187–193], що зменшило унікальність статті і вона складала близько 56%. І хоча всі посилання на відповідні нормативно-правові акти були коректно вказані, проте Вчена рада Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського «довго» не могла рекомендувати її до друку.

Зрозуміло, що всі нормативно-правові акти, на які ми посилаємося при написанні наукових текстів, розміщені на веб-сайті Верховної Ради України, а тому будь-яка програма з виявлення в науковій праці плагіату «спіймає» відповідні формулювання нормативних положень. Тому, наприклад, мною при написанні монографії «Механізм кримінально-правового регулювання» було використано прийом часткової зміни відповідних положень КК: «для всіх норм

кримінального права загальною є гіпотеза, що зафіксована в ч. 1 ст. 2 КК України, якою визначається підстава (юридичний факт) кримінальної відповідальності, інакше кажучи, умова, за якої може бути реалізована диспозиція конкретного нормативу Особливої частини КК України – вчинення суспільно небезпечного діяння, що вміщує всі елементи й ознаки складу делікту, передбаченого конкретним нормативом Особливої частини Кримінального кодексу» [5, с. 28]. Тобто, текст ч. 1 ст. 2 КК України зазнав у монографії певних змін без шкоди її смислового навантаження, що дозволило підвищити унікальність самої наукової праці (для монографій унікальність складає <85%).

Також може бути застосовано режим часткового вписування (далі виділено курсивом) положення певної статті чи частини статті, наприклад: «Примусові засоби лікування застосовуються для лікування осіб, які захворіли на психічну хворобу, тому їх обмежує не час, а винятково медичні показники перебігу захворювання. Частиною 2 ст. 95 КК України встановлено, що особи, до яких *застосовані такі засоби, оглядаються лікарями-психіатрами не рідше одного разу на шість місяців для вирішення питання щодо звернення до суду із заявою про припинення чи про зміну застосування такого засобу* (курсив мій – І. М.). Лише факт покращення психічного стану особи, стосовно якої примусові засоби лікування застосовувалися за рішенням суду, є єдиним юридичним фактом для відновлення кримінально-правових відносин» [5, с. 28]. Тобто, текстуально приховується запозичення із нормативно-правового акта (далі – НПА).

Іноді, навіть назви законодавчих чи інших нормативних актів будуть впливати на загальну унікальність тексту, наприклад: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 4 грудня 2020 року № 1074-ІХ. У тексті слід вказати, що далі використовується посилання на цей закон як закон № 1074-ІХ – в дужках вказується: далі – закон № 1074-ІХ.

Найкращим слід визнати взагалі уникнення повного запозичення із тексту статті чи частини статті (пункту, підпункту) нормативно-правового акта, обмежуючись лише вказівкою на те, що ним регулюється чи які питання в ньому вирішуються. Однак у такому вигляді, наприклад, коментар до конкретної статті НПА буде виглядати нечитабельним, а складатися із певних посилань без наведення всього нормативного припису. У зв'язку із цим необхідно дотримуватися певного балансу цитувань й опису положення, що цілком залежить від наукової зрілості того чи іншого автора. Виходячи з висловленого, слід указати на актуальність питань доброчесності, від якої залежить і авторитет конкретного вченого, і задоволення ним самим собою від отриманого результату.

Література:

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
2. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
3. Думанська М. У наукових роботах в.о. міністра освіти України знайшли плагіат. URL : <https://www.dw.com/uk/u-naukovykh-robotakh-vo-ministra-osvity-ukrainy-znaishly-plahiat/a-54898682> (дата звернення: 02.04.2021).
4. Митрофанов І. І. Окремі аспекти реалізації кримінальної відповідальності за ухилення від призову на військову службу. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2015. Випуск 2 (91). С. 187–193.
5. Митрофанов І. І. Механізм кримінально-правового регулювання: монографія. Кременчук : Видавець ПП Щербатих О. В., 2019. 480 с.

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ДАНИХ У НАУКОВИХ РОБОТАХ ЯК ПІДСТАВА АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Міловська Н. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
в.о. провідного наукового співробітника відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки
та розвитку юридичної освіти
Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Одним із факторів, що спричиняють кризу академічної доброчесності в Україні, є, зокрема, відсутність усталених процедур оцінювання наукових робіт на предмет наявності академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації та інших порушень академічної доброчесності.

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року (в редакції від 1 січня 2021 року) [1], академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Так, дотримання академічної

добросовісності педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками, а також здобувачами освіти передбачає, зокрема, необхідність посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну (наукову, творчу) діяльність (ч. 2, 3 ст. 42 Закону України «Про освіту»). В іншому ж випадку, недотримання зазначених вимог законодавства вказує на порушення академічної добросовісності.

Важливо зазначити, що академічна відповідальність, крім випадків, безпосередньо визначених законами, може передбачатися лише за конкретні порушення академічної добросовісності, які відповідають передбаченим законами видам та визначені внутрішніми регуляторними документами того чи іншого закладу [2]. Так, згідно з ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту», одним із видів порушень академічної добросовісності є фальсифікація, тобто свідомо зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень. Дійсно, на сьогодні для наукових публікацій, дисертацій, дипломних і курсових робіт студентів актуальною є проблема, яка полягає у тому, що автори вносять зміни до результатів досліджень або приховують окремі результати з метою позбавлення від даних, що спростовують або не підтверджують гіпотези, які вони захищають, висновки, які вони роблять, тощо.

У відповідності до Методичних рекомендацій для закладів вищої освіти з підтримки принципів академічної добросовісності, підготовлених Міністерством освіти і науки України, фальсифікацією може вважатися: необґрунтоване корегування результатів власних наукових досліджень чи виконання навчальних завдань (таке, що не базується на повторних чи додаткових дослідженнях, вимірюваннях або розрахунках, виправленні виявлених помилок тощо); наведення у письмових роботах здобувачів та в наукових роботах свідомо змінених літературних даних та даних, отриманих із інших джерел, статистичних даних, результатів експериментів, розрахунків чи емпіричних досліджень, фотографій, аудіо– та відеоматеріалів тощо без належного обґрунтування причин і зазначення методики їх корегування; наведення неповної або викривленої інформації про апробацію результатів досліджень та розробок [2].

Практика провідних університетів і наукових видань світу свідчить, що виявлення фальсифікації відбувається переважно експертами під час рецензування, опонування тощо, або читачами після оприлюднення публікації [3]. Втім, розвиток технологій дає змогу запровадити певні формалізовані процедури перевірки окремих складників. Зокрема, при розгляді дисертаційних робіт в спеціалізованих вчених радах варто перевіряти акти впровадження/апробації результатів дослідження на

предмет можливості здійснення такого впровадження/апробації особою, що підписала акт [4].

Таким чином, фальсифікація як вид порушення академічної доброчесності являє собою зміну (викривлення) інформації про результати досліджень (даних), матеріалів і створення помилкового уявлення про них з метою підтвердження власних тверджень, гіпотез, висновків тощо.

Згідно з ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту», фальсифікація, поряд із академічним плагіатом, самоплагіатом, фабрикацією та списуванням, є формою обману, що являє собою надання завідомо неправдивої інформації стосовно власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу. Важливо зазначити, що обманом вважається і неправдиве співавторство, тобто: приписування співавторства особам, які не брали кваліфікованої участі у дослідженні та підготовці публікації; невключення до співавторів осіб, які брали активну кваліфіковану участь у дослідженні та підготовці публікації, зокрема у постановці цілей та завдань роботи, формулюванні її висновків, розробці алгоритмів, аналізі результатів експериментів та розрахунків, написанні тексту тощо; свідоме викривлення посилань на джерела або інформації, що міститься у джерелах, на які зроблені посилання [2].

Безумовно, нормативними документами наукових установ та закладів вищої освіти повинні чітко регламентуватися як види академічної відповідальності за конкретні порушення академічної доброчесності, так і процедури встановлення і доведення фактів порушень академічної доброчесності, процедури прийняття рішень про академічну відповідальність, а також органи, що приймають такі рішення, процедури апеляції для осіб щодо порушенні академічної доброчесності. При цьому, у відповідності до Листа Міністерства освіти і науки України «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти» від 23.10.2018 року № 1/9-650 [2], академічна відповідальність не є різновидом юридичної відповідальності і не заважає притягненню осіб чи закладів (установ) до юридичної (кримінальної, адміністративної, цивільної чи дисциплінарної) відповідальності у випадках, передбачених законами.

Основні види академічної відповідальності встановлені Законом України «Про освіту». Так, відповідно до ч. 5 ст. 42 Закону України «Про освіту», до основних видів академічної відповідальності науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників належать: відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання; позбавлення присудженого наукового ступеня чи присвоєного вченого звання; відмова в присудженні або позбавлення присудженого педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади. У свою чергу, основними видами академічної

відповідальності здобувачів освіти є: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування із закладу освіти; позбавлення академічної стипендії; позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати за навчання (ч. 6 ст. 42 Закону України «Про освіту»).

Види академічної відповідальності (у тому числі додаткові та/або деталізовані) учасників освітнього процесу за конкретні порушення академічної доброчесності, згідно з ч. 7 ст. 42 Закону України «Про освіту», визначаються спеціальними законами та/або внутрішніми положеннями закладу освіти, що мають бути затверджені (погоджені) основним колегіальним органом управління закладу освіти та погоджені з відповідними органами самоврядування здобувачів освіти в частині їх відповідальності. Так, зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 6 Закону України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року (в редакції від 26 лютого 2021 року) [5], у разі виявлення фактів порушення здобувачем вищої освіти академічної доброчесності, зокрема, наявності фальсифікації, передбачається скасування рішень про присудження ступеня вищої освіти та присвоєння відповідної кваліфікації у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. При цьому Міністерство освіти і науки України здійснює комплекс заходів, спрямованих на реалізацію цієї норми. Одним з них є забезпечення доступності текстів дисертацій і кваліфікаційних робіт у Національному репозиторії академічних текстів, на офіційних сайтах та репозиторіях закладів вищої освіти (наукових установ).

У будь-якому випадку, однією з основ формування доброчесного академічного середовища повинно стати розуміння всіма його членами необхідності дотримання принципів академічної доброчесності, забезпечення відсутності академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації у кваліфікаційних роботах, переваг доброчесної поведінки, основних та деталізованих видів порушень академічної доброчесності, способів їх ідентифікації, розмежування суперечливих випадків, дотримання норм законодавства, вимог внутрішніх нормативних документів з питань академічної доброчесності, встановлення конкретних видів академічної відповідальності та процедур розгляду справ про порушення академічної доброчесності.

Література:

1. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39. Ст. 380.

2. Лист Міністерства освіти і науки України «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти» № 1/9-650 від 23.10.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-650729-18#Text> (дата звернення: 09.04.2021).

3. Academic Conduct Policy. Harvard University Graduate School of Design Resource Centre. URL: <http://www.gsd.harvard.edu/resources/academic-conduct/> (дата звернення: 09.04.2021).

4. Лист Міністерства освіти і науки України «До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності» № 1/9-263 від 20.05.2020 року. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/73710/ (дата звернення: 09.04.2021).

5. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.

ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА БРАТИ УЧАСТЬ У РОБОТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ РАД: АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЧИ АДМІНІСТРАТИВНЕ ПОКАРАННЯ?

Носік В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,*

*в. о. головного наукового співробітника відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки
та розвитку юридичної освіти
Київського регіонального центру НАПрН України
м. Київ, Україна*

Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх є однією з ЦСР України на період до 2030 року. Успішне досягнення цієї мети зумовлює до необхідності розробки і втілення у життя комплексу заходів, спрямованих на виконання відповідно до законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про наукову і науково-технічну діяльність» завдань і нормативних вимог щодо удосконалення системи, структури, змісту науково-освітньої діяльності в частині підвищення якості освітнього процесу та наукових результатів, розвитку академічної свободи, утвердження у свідомості науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти необхідності додержання академічної доброчесності та невідворотності настання негативних наслідків морально-правового характеру за порушення етичних та нормативних правил у освіті та науковій діяльності. Вбачається, що одним з таких заходів має бути завершення розпочатих перетворень у державно-правовому адмініструванні освітньої і наукової діяльності щодо ліцензування освітньої діяльності, акредитації освітніх програм, проведення

інституційного аудиту, інституційної акредитації, ЗНО, моніторингу якості освіти, здійснення громадської акредитації закладів освіти, атестації педагогічних, науково-педагогічних працівників, а також атестації здобувачів вищої освіти.

За законом України «Про вищу освіту» атестація здобувачів вищої освіти передбачає встановлення відповідності результатів навчання (наукової або творчої роботи) здобувачів вищої освіти вимогам освітньої (наукової, освітньо-творчої) програми та/або вимогам програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту. Для проведення такої атестації у вищих навчальних закладах мають бути створені спеціалізовані ради, формування та діяльність яких визначається у встановленому законом порядку. Зокрема, атестація осіб, які здобувають ступінь доктора філософії, здійснюється постійно діючою або разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на підставі публічного захисту наукових досягнень у формі дисертації. Водночас атестація осіб, які здобувають ступінь доктора наук, здійснюється постійно діючою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти чи наукової установи, акредитованою Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, на підставі публічного захисту наукових досягнень у вигляді дисертації або опублікованої монографії, або сукупності статей, опублікованих у вітчизняних та/або міжнародних рецензованих фахових виданнях, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Створені у вузах чи наукових установах постійно діючі чи разові спеціалізовані ради мають право допускати до захисту дисертації (науковій доповіді) на здобуття наукового ступеня за умови, що такі роботи виконані дисертантом самостійно. У разі, якщо у поданій до захисту дисертації (науковій доповіді) спеціалізованою вченою радою виявлено академічний плагіат, то це є підставою для відмови у присудженні наукового ступеня доктора філософії чи доктора наук.

За законом України «Про освіту» академічний плагіат є одним з різновидів порушення академічної доброчесності, юридична природа якого полягає в оприлюдненні (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства. Водночас за законом України «Про вищу освіту» виявлення академічного плагіату у захищеній дисертації (науковій доповіді) є підставою для скасування рішення спеціалізованої вченої ради про присудження наукового ступеня та видачу відповідного диплома. Відтак, відмову спеціалізованої ради у присудженні наукового ступеня чи скасування рішення спеціалізованої ради про присудження наукового ступеня та видачу диплома можна розглядати як різновиди академічної відповідальності, тобто настання для особи негативних наслідків

немайнового характеру, які тягнуть за собою неможливість одержання вищої освіти, наукового ступеня, кваліфікації, не дозволяють здійснювати право на працю шляхом участі у конкурсі на зайняття посад науково-педагогічних працівників у вузах тощо. Причому суб'єктом такої відповідальності виступає виключно особа, яка претендує на здобуття відповідного наукового ступеня, порушуючи при цьому вимоги академічної доброчесності у вигляді академічного плагіату.

Проте у законі «Про вищу освіту» передбачено, що за таке порушення претендентом на здобуття наукового ступеня негативні наслідки наступають також для інших учасників наукової атестації. Згідно ч. 2 п. 6 ст. 6 Закону України «Про вищу освіту», якщо дисертація (наукова доповідь), в якій виявлено академічний плагіат, була захищена у постійно діючій спеціалізованій вченій раді, науковий керівник (консультант), офіційні опоненти, які надали позитивні висновки про наукову роботу, та голова відповідної спеціалізованої вченої ради позбавляються права брати участь у роботі спеціалізованих вчених рад строком на два роки, а заклад вищої освіти (наукова установа) позбавляється акредитації відповідної постійно діючої спеціалізованої вченої ради та права створювати разові спеціалізовані вчені ради строком на один рік.

У цьому зв'язку постає запитання щодо правомірності розширення кола суб'єктів, для яких законом встановлюється заборона на участь у роботі спеціалізованих рад. Аде у ч. 1 п. 6 ст. 6 цього закону закріплено імператив про те, що дисертація має бути виконана самостійно. Це означає, що авторське право на дисертацію має лише дисертант, який і відповідає за обґрунтованість, достовірність, наукову новизну висновків і положень роботи. За українськими законами науковий керівник (консультант) не визнається співавтором дисертації, а відтак він не має відповідати за академічний плагіат, який допустив дисертант, якщо не буде встановлено, що науковий керівник знав про плагіат, проте легковажно розраховував на те, що цього ніхто не зафіксує і робота буде захищена у спеціалізовані раді.

Щодо офіційних опонентів, то застосування до них законом встановленої заборони брати участь у атестації наукових кадрів лише за те, що не встановили під час наукової експертизи дисертації академічного плагіату, теж викликає сумнів, оскільки опонент не може знати всі тексти наукових праць, які використані у дисертації, а також звірити текст опонованої роботи з текстами використаних наукових джерел.

Ще більше сумнівів виникає щодо правомірності позбавлення голови спеціалізованої вченої ради брати участь у засіданнях спецради упродовж двох років, оскільки за своїм статусом голова спеціалізованої ради має забезпечувати насамперед організацію роботи акредитованої спецради з атестації наукових кадрів, здійснювати контроль за роботою створюваних у спецradі комісій, проводити засідання таких рад та виконувати інші обов'язки, передбачені відповідними положеннями про спеціалізовану раду.

Подібні негативні наслідки у вигляді заборони брати участь у роботі спеціалізованих рад на два роки встановлені також і для наукових керівників, членів та офіційних опонентів разових спеціалізованих рад, де були захищені дисертації.

Науково-правовий аналіз змісту наведених вище норм закону «Про вищу освіту» щодо застосування негативних заходів впливу на учасників наукового атестаційного процесу показує, що за своєю юридичною природою позбавлення наукового керівника, офіційних опонентів, голови спеціалізованої ради, рецензентів брати участь у роботі спеціалізованих рад у адміністративному порядку за рішенням органів виконавчої влади не узгоджується з Конституцією України, оскільки спрямовані на обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина щодо здійснення права на працю, освіту без чітко визначених правових механізмів застосування до названих працівників негативних наслідків немайнового характеру, принижують професійну честь і гідність вчених, які у своїй діяльності додержуються академічної доброчесності, а відповідальність несуть за інших претендентів на здобуття наукових ступенів. Тому за своєю юридичною природою застосування до названих учасників наукової атестації обмежувальних заходів у здійсненні професійної діяльності можна розцінювати як адміністративне покарання, а не різновид академічної відповідальності.

Підсумовуючи викладене, можна зробити загальний висновок про те, що закріплені у нормах чинного законодавства про освіту і наукову діяльність в частині застосування заходів впливу немайнового характеру до учасників наукової атестації здобувачів наукових ступенів потребує проведення науково-правової експертизи для підготовки законопроекту щодо внесення змін до законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту».

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЄВИХ МЕХАНІЗМІВ ВИЯВЛЕННЯ АКАДЕМІЧНОГО ПЛАГІАТУ

Озерський І. В.

*доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії наук вищої освіти України,
професор кафедри цивільного та кримінального права і процесу
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
м. Миколаїв, Україна*

Дослідження у сфері запобігання порушенням академічної доброчесності проводились як вітчизняними так і зарубіжними науковцями, зокрема: А. Артюхов, В. Бахрушин, О. Риженок,

А. Серенок, К. Сопова, О. Чмир, В. Копанєва, М. Керолл, Г. Грабовська, Р. Дюма, Т. Коваленко, Л. Нецька, П. Репешко, Й. Сеньчило-Хлябі, К. Сміт, Р. Стендлер, М. Тайт, О. Фісс, Ф. Хатчесон, Е. Шилс та інших фахівців, які зосередили увагу на різних аспектах захисту авторських і суміжних прав. Як відомо, певні інструменти запобігання порушенням академічної доброчесності містять Конституція України та чинні Закони України «Про вищу освіту», «Про авторське право і суміжні права», а також внутрішні нормативні документи закладів вищої освіти.

Відповідно ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту» (2017 р.), академічний плагіат – це «оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості), та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства» [1]. Аналогічне формулювання містять: ч. 6 ст. 69 Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) [2], ст. 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (1994 р.) [3]. У розрізі означеного ч. 3 ст. 433 ЦПК України прямо виключає з об'єктів авторського права ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції як такі, що не повинно перешкоджати їх ідентифікації як академічного плагіату у випадках відсутності належних посилань на справжніх авторів в академічних працях [4]. Подібне визначення плагіату відображено й на шпальтах сайту International Center for Academic Integrity [5].

Тож, академічним плагіатом є [6]: відтворення в тексті наукової роботи без змін, з незначними змінами, або в перекладі тексту іншого автора (інших авторів), обсягом від речення і більше, без посилання на автора (авторів) відтвореного тексту; відтворення в тексті наукової роботи, повністю або частково, тексту іншого автора (інших авторів) через його перефразування чи довільний переказ без посилання на автора (авторів) відтвореного тексту; відтворення в тексті наукової роботи наведених в іншому джерелі цитат з третіх джерел без вказування тощо. Академічний плагіат, на думку В. Бахрушина, може стосуватися текстів, рисунків, фрагментів музичних творів, математичних моделей, виразів та перетворень, програмних кодів тощо [7].

В Аналітичній записці «Запобігання окремих проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності» доданої до Листа МОНУ № 1/9-263 від 20.05.20 року адресованого керівникам закладів вищої освіти та наукових установ, виписано, що однією з основних помилок закладів вищої освіти є встановлення факту наявності академічного плагіату та самоплагіату лише за результатами комп'ютерної перевірки текстів без подальшого аналізу виявлених текстових збігів експертами з предметної області [8]. Також, у Листі зауважено, що зазначені в рекомендаціях критерії не можуть застосовуватися до окремих видів текстів, таких, як відомі

формулювання математичних теорем та їх доведення, опис стандартних методик, фрагменти літературних творів, документи законодавства тощо [8].

І таке положення є вельми актуальним, оскільки при підготовці навчально-методичної літератури досить широко використовуються чинні нормативно-правові акти (Конституція, Закони, Кодекси, Укази, Постанови, накази, інструкції, листи тощо). Такі використання нормативно-правових актів у тексті творів при перевірці за допомогою спеціалізованих програм та сервісів виявлення запозичень тексту видається як плагіат [9]. Тому, слід зауважити, що згідно ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (1993 р.): *«видані органами державної влади у межах їх повноважень офіційні документи політичного, законодавчого, адміністративного характеру та їх офіційні переклади не є об'єктами авторського права»*. Означене відображено й у п. 1 ст. 434 ЦК України, згідно якого не є об'єктами авторського права акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування (закони, укази, постанови, рішення тощо), а також їх офіційні переклади. Отож, текст офіційного документа не визнається об'єктом авторського права та не підлягає правовій охороні, тому цитування такого тексту відноситься до правомірного запозичення [10].

Отож, висновки про наявність чи відсутність академічного плагіату мають робити кваліфіковані експерти, обізнані як у технічних аспектах виявлення академічного плагіату, так і в сучасному стані предметної області досліджень з урахуванням як результатів роботи комп'ютерних програм, так і інших даних [9]. Отримані результати обробки інформації за допомогою спеціалізованих програм та сервісів виявлення запозичень тексту, на слушну думку К. Сопової, не можуть самостійно виступати обставинами, що дозволяють робити обґрунтовані висновки про наявність або відсутність у творі науки плагіату. Крім того, спеціалізовані комп'ютерні програми можуть видавати наступні збіги фрагментів тексту [11]: цитати з інших джерел, які оформлені відповідно до правил цитування; цитати з нормативно-правових актів та офіційних документів; цитати з раніше опублікованих праць власне автора, які можуть бути наведені у творах інших авторів з відповідним їх оформленням; цитати з творів, створених при нероздільному співавторстві власне автором та іншими особами; використання стандартних зворотів, висловів, ustalених знань та спеціальної термінології тощо. Такі фрагменти текстів відносяться до правомірного запозичення і повинні оцінюватись у кожному конкретному випадку спеціалістом у сфері інтелектуальної власності [11] та фахівцем у галузі права.

Література:

1. Закон України «Про освіту». URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 28.02.2012 р.)

2. Закон України «Про вищу освіту». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 28.02.2012)

3. Закон України «Про авторське право і суміжні права». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 28.02.2012 р.)

4. Цивільний кодекс України. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 28.02.2012)

5. Why Integrity? International Center for Academic Integrity. URL : <http://www.academicintegrity.org/icai/integrity-1.php>.

6. Рекомендації щодо запобігання академічному плагіату та його виявлення в наукових роботах <http://aphd.ua/rekomendatsi-shchodo-zapobihannia-akademichnomu-plahiatu-ta-ioho-vyavlennia-v-naukovykh-robotakh/>

7. Бахрушин В. Академічний плагіат і самоплагіат в науці та вищій освіті: нормативна база і світовий досвід / Опубліковано 07.02.2018. URL : <http://education-ua.org/ru/articles/1128-akademichnij-plagiat-i-samoplgiat-v-nautsi-ta-vishchij-osviti-normativna-baza-i-svitovij-dosvid>

8. До питання уникнення проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності» та Аналітична записка «Запобігання окремих проблем і помилок у практиках забезпечення академічної доброчесності» : Лист МОН № 1/9-263 від 20.05.20 р. URL : http://ru.osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/73710/ (дата звернення: 28.02.2012)

9. Перевірка на плагіат. URL : <http://library.kubg.edu.ua/poslygy-ta-servis/dostup-do-internet.html>

10. Наукова робота без плагіату. Що рекомендує МОН? URL : <https://nim.media/articles/naukova-robota-bez-plagiatu-shcho-rekomenduye-mon>

11. Сопова К. Методи виявлення плагіату у наукових публікаціях. URL : <http://sopova.com.ua/2016/08/%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B0>

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Писаренко Н. Б.

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри адміністративного права

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

1. Категорія «академічна відповідальність» не так давно стала вживатися у національному законі [1]; впевнено, однак достатньо повільно її поняття, природа та призначення стають зрозумілими для учасників освітнього процесу.

Важливу роль в окресленні сутності згаданої категорії можуть відігравати розвідки тих науковців та освітян, яким цікаві юридичні дисципліни. Адже саме вони здатні поглянути на неї як на звичну для їх сприйняття відповідальність юридичну, розуміючи, однак, глибину її істотність відмінностей кожної з відповідних категорій.

Так, зважаючи на характеристики юридичної відповідальності, можна говорити, що відповідальність академічна передбачає настання негативних для її суб'єкта наслідків у разі вчинення ним діяння, що порушує встановлені правила. Можна також стверджувати, що підставою для академічної відповідальності є вчинення такого діяння, ознаки якого описано у законі та/або у внутрішньому положенні закладу освіти; так само і негативні наслідки можуть визначатися і законом, і внутрішнім актом закладу (див., приміром, частини 4–7 ст. 42 Закону «Про освіту», а також Кодекс академічної етики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого [2] та Положення про Комісію з академічної етики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого [3]).

Видається, що внаслідок сприйняття академічної відповідальності з таких позицій можна дійти висновку про доречність дослідження її (відповідальності) підстави з точки зору наявності в ній складників юридичного проступку, а саме, його об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони.

2. Загальний перелік підстав академічної відповідальності закріплено у ч. 4 ст. 42 Закону «Про освіту»; їх (підстави) законодавець іменує порушеннями академічної доброчесності. Кожне із визначених порушень можна схарактеризувати з огляду на наведені вище складники. Очевидно, що така характеристика вимагатиме не аби яких зусиль з боку правників, що її виконуватимуть. Однак вона, на наше переконання, потягне порушення в край важливих питань, розв'язання яких є неодмінною умовою для притягнення до відповідальності.

На підтвердження висловленої думки спробуємо, для прикладу, описати об'єктивну та суб'єктивну сторони такого порушення академічної доброчесності як *необ'єктивне оцінювання*.

3. На підставі аналізу правила, закріпленого в абз. 9 ч. 4 ст. 42 Закону «Про освіту», можна стверджувати, що ознакою об'єктивної сторони цього порушення є дія, яка виявляється у завищенні або заниженні оцінки, що формується викладачем за результатами контролю знань здобувача освіти. Відразу постає питання відносно визначення понять «завищена оцінка» та «занижена оцінка». За будь-яких умов ці поняття потребують конкретизації через встановлення чітких критеріїв, якими послуговується викладач під час контролю знань. Зазвичай, подібні критерії фіксують у кафедральних документах, які забезпечують викладання певної навчальної дисципліни. Зауважимо також, що запровадження та застосування означених критеріїв, а, головне, перевірка їх дотримання виглядають дієвими, якщо мова про оцінювання письмових робіт. Отже, припускаємо, що при притягненні до академічної відповідальності за розглядуване порушення завжди

поставатимуть питання щодо того, у який спосіб були продемонстровані знання і чи існують належним чином сформовані та затвердженні критерії їх оцінки.

4. У згаданому вище приписі Закону «Про освіту» закріплено, що необ'єктивне оцінювання – це *свідоме* завищення або заниження оцінки. З цього випливає, що суб'єктивна сторона даного проступку полягає в тому, що його суб'єкт діє умисно, а значить, усвідомлює, що порушує встановлені правила, й прагне до чітко визначеної мети – сформувати необ'єктивну оцінку знань та зафіксувати її у визначений спосіб. Помітимо, що встановлення ознак суб'єктивної сторони необ'єктивного оцінювання також вимагає застосування і запровадження згаданих раніше критеріїв, на які потрібно зважати викладачеві і про які має обов'язково знати здобувач освіти.

Література:

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n613>.

2. Кодекс академічної етики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого : затв. рішенням вченої ради Університету від 31 серпня 2018 р. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/08/kodeks_academichnoyi_etyky.pdf.

3. Положення про Комісію з академічної етики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого : затв. рішенням вченої ради Університету від 31 серпня 2018 р. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/08/Polozhennia_komisiyu_acad_etyky.pdf.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Пленюк М. Д.

доктор юридичних наук, професор,

в.о. ученого секретаря

Київського регіонального центру

Національної академії правових наук України

м. Київ, Україна

Ефективність системи освіти і якість послуг, що надаються освітніми та науковими закладами насамперед залежить від відповідального ставлення всіх учасників освітніх відносин до дотримання та виконання правових норм, які діють у сфері освіти та науки.

Юридична відповідальність є унікальним явищем завдяки якому відбувається усвідомлення ідеї права та є найефективнішим засобом забезпечення правопорядку, що покликаний утверджувати у

громадянському суспільстві фундаментальні принципи свободи та справедливості.

У свою чергу, відповідальність у сфері освіти «сприймаючи» загальні основи принципів права містить специфічний характер, який обумовлений соціальною значимістю сфери освіти і конституційним правом громадян на освіту. Усі учасники освітніх відносин, а відтак й суб'єкти юридичної відповідальності у сфері освіти та науки, мають різний але, в той же час, спеціальний правовий статус.

У вересні 2017 року Верховна рада України прийняла Закон України «Про освіту», в якому закріпила ключові положення про академічну доброчесність, основні правила її дотримання та міру відповідальності за її порушення. Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1].

У Законі України «Про освіту», зокрема в статті 42 зазначена єдина норма, яка встановлює академічну відповідальність за порушення академічної доброчесності. При цьому, звертаємо увагу, що дефініція «академічна відповідальність» в законодавстві про освіту не встановлена, на відміну від поняття «академічна доброчесність». Саме тому, на сьогодні, враховуючи формування законодавства про освіту, яке супроводжується закріпленням нових законодавчих понять та термінів, виникає питання не лише щодо сутності академічної відповідальності, а й щодо академічної відповідальності як різновиду юридичної відповідальності; окремого виду чи підвиду інших видів відповідальності та інші. Очевидно, що для відповіді на наведені питання слід додатково провести ґрунтовний теоретичний аналіз правової природи академічної відповідальності.

Як зазначено у Законі України «Про освіту» за порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти та здобувачі освіти можуть бути притягнені до академічної відповідальності. Пунктом 4 статті 42 Закону України «Про освіту» визначено перелік порушень академічної доброчесності, до якого належить академічний плагіат, самоплагіат, фальсифікація, фабрикація, списування, необ'єктивне оцінювання, обман, хабарництво. На нашу думку, в силу розвитку громадянського суспільства, необмежених можливостей Інтернет технологій тощо стверджувати про вичерпний перелік порушень академічної доброчесності є грубою помилкою. Адже як в науці, так і в практиці і, до речі, не лише в Україні, а й у світі зокрема, відомі багато інших видів порушень академічної доброчесності. Наприклад, поширення завідомо неправдивої інформації, перешкоджання роботі аспірантів, студентів, несанкціонована співпраця між студентами, аспірантами у

неподанні своїх наукових робіт, повторне надання студентами своїх робіт більше одного разу на оцінку з метою отримання академічних кредитів тощо [2].

Окремо звертаємо увагу на питання достатності та вичерпності змістовного навантаження поняття «академічної доброчесності» з огляду на виключність положень ст. 42 Закону України «Про освіту». На нашу думку, судячи з логіки щодо такого виключного переліку, види академічної відповідальності, тлумачення форм та змісту порушень академічної доброчесності повинні надаватись більш конкретизовано. В іншому випадку притягнення до академічної відповідальності через оціночне розуміння та трактування академічної доброчесності та її видів стає неможливим та не призведе до очікуваного правового результату.

Відповідно до пункту 22 статті 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями та відповідальність за них. У 2001 році Конституційний Суд України у своєму рішенні від 30.05.2001 року у справі № 7-рп/2001 встановив, що положення пункту 22 статті 92 Конституції України слід розуміти так, що ним безпосередньо не встановлюються види юридичної відповідальності. Відповідно до цього положення виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, а також діяння, що є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями як підстави кримінальної, адміністративної, дисциплінарної відповідальності, та відповідальність за такі діяння [3]. У свою чергу Міністерство освіти і науки у зверненні до керівників вищих навчальних закладів зазначило про неможливість встановлювати на локальному рівні юридичну відповідальність здобувачів вищої освіти [4].

З наведеного доходимо висновку, що вищі навчальні заклади у правовідносинах із здобувачами вищої освіти, зокрема щодо академічної відповідальності мають право діяти у тих межах, що встановлені законодавством. Кожне суб'єктивне право в разі його порушення гарантовано забезпечується можливістю його примусового відновлення або захисту. Зауважимо, що на сьогодні правове регулювання академічної відповідальності характеризується недостатньою регламентацією. У законодавстві в сфері освіти належним чином не проведено системної роботи щодо формування правового механізму відповідальності за порушення академічної доброчесності. Відтак запровадження нових категорій, що врегульовують питання якості освіти, встановлення окремих правил відповідальності для учасників освітнього процесу є не дієвими, а тому за своєю метою не призводять до правових наслідків та не формують

механізму правового регулювання застосування відповідальності у сфері освіти.

Пропонується удосконалити поняття академічної відповідальності, переглянути перелік видів порушень академічної доброчесності та доповнити його зокрема реплікацією, змовою, саботажем тощо.

Презюмується, що чіткий законодавчий підхід до розуміння академічної відповідальності формуватиме не лише уявлення про настання відповідальності за власні дії, в тому числі за їх наслідки у майбутньому, а й зумовить формування у свідомості суспільства розуміння принципів і функцій, форм реалізації та видів, витоків і розвитку академічної культури, соціальної поведінки тощо.

Література:

1. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 05.04.2021 р.).

2. Cavanillas, S. Cyberplagiarism in University Regulations. In R. Comas, J. Sureda (coords.). —Academic cyberplagiarism [online dossier]. Digithum, 2008, 10. P.19-28. URL: <http://www.uoc.edu/digithum/10/dt/eng/cavanillas.pdf> (дата звернення: 05.04.2021р.).

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Всеукраїнський Акціонерний Банк» щодо офіційного тлумачення положень пункту 22 частини першої ст. 92 Конституції України, ч. 1 ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення (справа про відповідальність юридичних осіб) від 30.05.2001 року справа № 7-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-01#Text> (дата звернення: 06.04.2021 р.).

4. Накази МОН: URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-nagoloshuye-na-neuhilnomu-dotrimanni-zakonodavstva-pid-chas-organizaciyi-osvitnogo-procesu> (дата звернення: 06.04.2021 р.).

ДО ПИТАННЯ ПРО АКАДЕМІЧНУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ

Похиленко І. С.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри політичних наук і права

Київського національного університету будівництва і архітектури

м. Київ, Україна

Останнім часом багато уваги приділяється академічній доброчесності. Такий інтерес дослідників різних країн світу та різних сфер наукової діяльності пояснюється стрімким розвитком технологій

передання інформації, розвитком науки, та необхідністю швидкого обміну новими знаннями.

Розпочинаючи дослідження в цьому напрямку слід згадати Етичний кодекс вченого України, який був схвалений на загальних зборах Національної академії наук України 15 квітня 2009 р. В цьому кодексі були визначені загальні принципи роботи вченого, відповідно до яких учений має забезпечувати бездоганну чесність і прозорість на всіх стадіях наукового дослідження та вважати неприпустимим прояви шахрайства, зокрема фабрикування та фальшування даних, піратства і плагіату. Неприпустимим є намагання керівних осіб упереджено впливати на характер отримуваних в дослідженні даних і висновків. Учений служить лише об'єктивній істині. Згодом, ці положення були відображені в положеннях Законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», відповідно до яких академічна добросовісність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень. Крім того, відповідно до ч. 3 статті 32 Закону України «Про вищу освіту» заклади вищої освіти зобов'язані вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. В зв'язку з чим виникає питання, чому не дивлячись на дисциплінарну відповідальність здобувачі вищої освіти вдаються до списування або купівлі різних робіт, які повинні робити самостійно?

З цією метою було створено анкетування. Проходило дослідження через мережу інтернет, шляхом відповідей на анкету створену за допомогою Google форми. Станом на 9 квітня 2021 року у інтернет-опитуванні взяло участь 106 осіб, з них 68 % жінки і 32 % чоловіків, це представники із 16 закладів вищої освіти, із 17 спеціальностей. Перед респондентами було поставлено ряд питань. Одне з них було сформульоване наступним чином: «Як Ви думаєте, чому студенти вдаються до списування або купівлі різних робіт, які повинні робити самостійно?»

Відповіді зображені на рисунку 1 розподілились наступним чином, 19,8 % – тому, що купити чи списати потрібну роботу дуже просто і доступно; 32,1 % – тому, що студенти не бачать зв'язку між цими завданнями та їхньою майбутньою професією; 38,7 % – тому, що у студентів немає часу виконувати всі роботи, які від них вимагають; 8,5 % – тому, що студенти впевнені, що нічого їм за списування не буде; 0,9 % – все разом.

Як Ви думаєте, чому студенти вдаються до списування або купівлі різних робіт, які повинні робити самостійно?

106 ответов

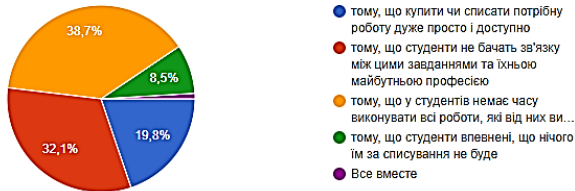

Рис. 1. Студентські відповіді, щодо можливості списати чи купити роботу

На жаль, лише половина опитаних знайомі з положеннями Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 року, а що вже говорити про лист МОН № 1/9-650 від 23.10.18 року «Щодо рекомендацій з академічної доброчесності для закладів вищої освіти» (Лист МОН, 2018). Відповідно до зазначених рекомендацій стійкою перепорою до розвитку навичок доброго академічного письма в Україні є традиція неякісних, несумісних із кращим світовим досвідом і вимогами практик академічного письма. Тиск цих традицій суттєво загальмовує поширення кращих практик академічного письма в Україні як серед дослідників і викладачів, так і серед студентів. Викладачі часто навчають студентів тих самих навичок виконання письмових робіт, якими володіють самі. Окремі курси академічного письма для студентів та аспірантів є сьогодні радше винятком, ніж правилом. Традицію навчання студентів академічного письму слід формувати, починаючи з моменту їх вступу до ЗВО. Необхідно наголошувати на різниці між шкільним письмом та письмом академічним щодо вимог, щодо оформлення думок, публічних виступів, візуальних презентацій тощо. У Київському національному університеті будівництва і архітектури цьому питанню приділяється значна увага. Так, в багатьох робочих програмах навчальних дисциплін [1, с. 39] та картах дисциплін (силабусах) [2, с. 19] прописана політика щодо академічної доброчесності. Відповідно до якої списування під час тестування та інших опитувань, які проводяться у письмовій формі, заборонені (в т.ч. із використанням мобільних девайсів). У разі виявлення фактів списування з боку студента він отримує інше завдання. У разі повторного виявлення призначається додаткове заняття для проходження тестування. Тексти індивідуальних завдань (в т.ч. у разі, коли вони виконуються у формі презентації або в інших формах) перевіряються на плагіат. Для цілей захисту індивідуального завдання

оригінальність тексту має складати не менше 70%. Виключення становлять випадки зарахування публікацій студентів у матеріалах наукових конференціях та інших наукових збірниках, які вже пройшли перевірку на плагіат. Крім того, розроблена та викладається дисципліна «Академічна доброчесність та академічне письмо» [3, с. 3], метою якої є вдосконалення академічної культури, практичних навичок усного й писемного мовлення аспірантів, необхідних для створення конкурентоздатних академічних текстів широкого профілю як невід'ємної частини системи компетенцій науковця або працівника сфери високотехнологічної індустрії.

Підсумовуючи викладене, можна прийти до висновку, що в українському законодавстві відбувається розвиток правових засад академічної доброчесності, основною метою якої є забезпечення довіри до результатів навчання та наукових досягнень. Все це характеризується поєднанням моральних і правових засад, наявністю учасників освітнього процесу, сферою застосування (навчання, викладання, наукова діяльність), за порушення якої, може бути застосована відповідальність, в тому числі специфічний вид відповідальності – академічний.

Література:

1. Робоча програма навчальної дисципліни «Адміністративне право» для студентів всіх форм навчання. Спеціальності 081 «Право», спеціалізації «Будівельне та містобудівне право»./ Розр. І.С. Похиленко. – Київ, 2020.– 45 с. Режим доступу: http://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/116892/mod_resource/content/1/robocha_programa_081_2020-21.pdf

2. Карта дисципліни (силабус) «Інвестиційне право» для студентів всіх форм навчання. Спеціальності 081 «Право», спеціалізації «Будівельне та містобудівне право»./ Розр. І.С. Похиленко.– Київ, 2020. – 21 с. – Режим доступу: <http://www.knuba.edu.ua/ukr/wp-content/uploads/2021/01/ВК-Інвестиційне-право-Си́лабус-2020-2021.pdf>

3. Робоча програма навчальної дисципліни «Академічна доброчесність та академічне письмо» для усіх спеціальностей./ Розр. Л.Ю. Дикарева, Н.П. Антоненко. – Київ, 2019.– 45 с.– Режим доступу: http://org2.knuba.edu.ua/pluginfile.php/93354/mod_resource/content/0/3Н-03_РП_Академічна_доброчесніст__та_академічне_пис_мо.pdf

ЩОДО ЯКОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Рудей В. С.

кандидат юридичних наук,

*в. о. старшого наукового співробітника відділу дослідження проблем взаємодії держави та громадянського суспільства
Київського регіонального центру НАПрН України
м. Київ, Україна*

Від часу проголошення незалежності в Україні триває поступове оновлення юридичних інститутів, спрямованих на утвердження та захист прав особи, таких як суд, адвокатура, прокуратура, нотаріат, зокрема, шляхом оновлення законодавства та приведення його у відповідність до європейських стандартів.

Ефективне функціонування цих інститутів однаковою мірою залежить від якості закону та професіонального рівня фахівців, котрі забезпечують діяльність цих інститутів. Усі особи, які отримують доступ до професії судді, адвоката, прокурора, є випускниками українських вищих правничих шкіл. Водночас зміст юридичних дисциплін, методика їх викладання, юридична наука, а також адміністрування правничих шкіл та університетів в цілому не зазнавали якісних змін, вони залишаються успадкуванням радянської системи юридичної освіти, відповідно до якої юрист сприймається як особа, покликана служити державі, а не захищати й утверджувати права особи [1].

Важливим кроком у розвитку освіти в Україні стало прийняття законів «Про освіту» від 5 вересня 2017 року [2] та «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року [3], якими було встановлено основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи освіти в країні з урахуванням стандартів та рекомендацій щодо якості освіти, ухвалених для Європейського простору вищої освіти. Водночас питання стосовно реформування юридичної освіти з урахуванням міжнародних стандартів на сьогоднішній день залишається відкритим.

Слід зазначити, що у 2017 році окремими суб'єктами права законодавчої ініціативи у Верховній Раді було зареєстровано два законопроекти – «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» від 28 вересня № 7147 та «Про юридичну освіту та юридичну (правничу) професію» від 17 жовтня року № 7147-1, якими пропонувалося встановити: правничі професії та критерії доступу до них; стандарт юридичної освіти; критерії, яким мають відповідати правничі школи; механізми гарантування якості правничої освіти тощо.

Аналіз змісту цих законопроектів дає змогу дійти таких висновків.

У законопроекті № 7147 пропонується підготовка правника в рамках магістерської вищої освіти, яка завершувалася б складанням Єдиного кваліфікаційного іспиту за спеціальністю «право». Він має бути комплексним (інтегральним) за своїм змістом і виконувати функцію «доступу до правничої професії», оскільки лише ті, хто склав цей іспит, отримують диплом магістра і в подальшому можуть претендувати на доступ до посад судді, прокурора, адвоката, нотаріуса.

Разом з цим системний аналіз чинного законодавства України ставить під сумнів доцільність складання такого іспиту, оскільки законами «Про судоустрій і статус судді», «Про нотаріат», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачено складання відповідних кваліфікаційних іспитів як однієї з вимог для зайняття посади судді, нотаріуса, а також для отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Запропонована модель підготовки юриста також не узгоджується з положеннями закону України «Про вищу освіту», якими передбачено різні рівні та ступені вищої освіти. Вона унеможливує отримання юридичної освіти особою, яка в подальшому не має наміру професійно займатися правничою практикою, а має на меті отримати вищу освіту лише для власних цілей та потреб.

Окрім того, запропонований проектом закону № 7147 підхід до підготовки правника носить корпоративний характер, обмежує право людини на отримання вищої правничої освіти задля саморозвитку і самореалізації у будь-якій сфері життєдіяльності.

На наш погляд, підготовка правників має складатися з таких етапів: загальноуніверситетська базова бакалаврська освіта (протягом 3–4 років), яка повинна надавати особі право здобути правничу освіту і в подальшому використовувати знання та практичні вміння у сфері своєї діяльності; загальноуніверситетська магістерська освіта (протягом 1,5–2 років), яка надає можливість здобути ступінь магістра у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. В той же час складання додаткового кваліфікаційного іспиту можна передбачити для допуску осіб до участі в конкурсі для зайняття посади судді та прокурора.

Незрозумілими й такими, що викликають сумнів у доцільності, є норми, викладені у ч. ч. 4, 6 ст. 21, п. п. 6, 7 прикінцевих та перехідних положень законопроекту № 7147. Аналіз їх змісту дає змогу дійти таких висновків: особами, що мають вищу юридичну освіту, будуть вважатися лише судді, адвокати, прокурори й нотаріуси; особи, які займатимуться іншою юридичною діяльністю (ч. 6 ст. 21), вважатимуться такими, що мають вищу юридичну освіту протягом 5 років від дня набуття законом чинності; особи, які мають вищу юридичну освіту, в тому числі ті, котрі мають вчений ступінь кандидата або доктора юридичних наук, але не обіймають жодну з посад, визначених у ч. ч. 4, 6 ст. 21 законопроекту, вважаються такими, що не мають вищої юридичної освіти і протягом 5 років повинні скласти Єдиний кваліфікаційний іспит за спеціальністю «право».

Це означає, що дипломи про вищу юридичну освіту, видані за часів незалежної України та у радянській період, можуть бути анульовані. На наш погляд, це недопустимо.

Враховуючи викладене, слід також зазначити, що положення проекту закону № 7147 істотно обмежують доступ осіб до юридичної професії. Ухвалення закону в такій редакції є передчасним.

Стосовно ж змісту законопроекту 7147-1 можна констатувати, що його положення не викликають істотних заперечень. Вважаємо, що надання академічної свободи та автономії юридичним школам у сфері розробки та впровадження програм підготовки правників (юристів),

забезпечення реалізації самоуправління правничих шкіл дасть можливість ефективно та своєчасно реагувати на виклики сьогодення у світлі державних та зовнішньополітичних тенденцій, адаптувати та впроваджувати новітні програми підготовки фахівців, а також налагоджувати ефективну співпрацю з професійними співтовариствами роботодавців, органами самоврядування представників правничих професій.

Підсумовуючи викладене, необхідно констатувати: положення законопроектів щодо юридичної освіти в Україні потребують подальшої наукової розробки, зміст яких необхідно обговорювати за участю авторитетних науковців, практиків, громадськості та з урахуванням досвіду провідних країн світу.

Література:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії [Електронний ресурс] // веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62613

2. Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 року [Електронний ресурс] // веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

3. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року [Електронний ресурс] // веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

САМОПЛАГІАТ ТА ОБМАН: ПРОБЛЕМАТИКА СПІВВІДНОШЕННЯ

Рябченко Ю. Ю.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України
м. Ірпінь, Київська область, Україна*

Проблематика визначення сутності порушень академічної доброчесності є об'єктом постійної уваги науковців та представників уповноважених суб'єктів правозастосування. Втім, продовжують залишатись актуальними окремі питання співвідношення порушень академічної доброчесності.

Відповідно до абз. 3 ч. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII (далі – Закон «Про освіту») [1] характеризуючою ознакою самоплагіату є оприлюднення власних наукових результатів як нових попри наявність їх опублікування. Щодо ж обману (абз. 7 ч. 4 ст. 42 вказаного Закону), то самоплагіат виступає його формою. Сутністю ж обману є надання завідомо недостовірної інформації, в даному випадку – стосовно публікації відповідних наукових результатів.

У науковій літературі наводяться таке роз'яснення самоплагіату як самостійного порушення академічної доброчесності: прагнення в такій спосіб приховати першу публікацію та створити враження, що результати дослідження публікуються вперше. Щодо ж обману у формі самоплагіату, то автори, переважно, не дають окремих роз'яснень, обмежуючись вказівкою на самоплагіат у цьому випадку як на одну з форм обману. Категорія «самоплагіат» викликає зауваження як у семантичному контексті, так і з точки зору законодавчої техніки. Зокрема, цей термін семантично визначається як професіоналізм, і на цій підставі вказується, що він не повинен міститись у нормативно-правовому акті. Крім того, вказується на іншу семантичну проблему цього терміну: не можна вкрасти у самого себе. Тому констатується, по суті, позитивістський підхід законодавця, що прагне об'єднати цим терміном окремі випадки порушення академічної доброчесності. Стверджується про доцільність виключення з положень Закону «Про освіту» зазначеного терміну та включення замість нього терміну «дублікат публікації» [2, с. 14, 15, 19]. Не заперечуючи в цілому проти позиції автора, зауважимо що вона не позбавлена певних недоліків. Так, термін «самоплагіат» вбачається ширшим за своїм змістом за термін «дублікат публікації», оскільки об'єктом самоплагіату є науковий результат як достатньо широка за своїм змістом категорія, на відміну від поняття «публікація», що є більш формально вираженим.

Є. Недогібенко вказує, що допускаючи «самоплагіат» або «дублікат публікацій», автор порушує принцип прозорості публікацій та вводить в оману суспільство [2, с. 18]. Втім, з огляду на відсутність сьогодні чіткого розмежування понять «самоплагіат», «дублікат публікацій», «обман» ці обставини можуть бути кваліфіковані й як «обман» у формі самоплагіату (абз. 7 ч. 4 ст. 42 Закону «Про освіту»), а не самоплагіат (абз. 3 ч. 4 ст. 42 цього Закону) чи «дублікат публікацій». Адже за відсутності зазначення про наявну публікацію при оприлюдненні наприклад, наукової статті у читача створюється враження про оприлюднення цієї статті вперше, і автор не може цього не усвідомлювати. Отже, у таких випадках наявне «надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності» тобто обман як самостійне порушення академічної доброчесності (абз. 7 ч. 4 ст. 42 Закону «Про освіту»).

Логічний збіг гіпотез положень абз. 3 ч. 4 ст. 42 та абз. 7 ч. 4 ст. 42 Закону «Про освіту» свідчить про необхідність не виключення терміну «самоплагіат» із положень Закону «Про освіту», а – узгодження змісту зазначених гіпотез. Основою для такого узгодження може стати наступне. Вираз «надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу» (абз. 7 ч. 4 ст. 42 вказаного Закону) логічно охоплює гіпотезу абз. 3 ч. 4 ст. 42: «оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів». Тому вважаємо за доцільне виключити норму абз. 3 ч. 4 ст. 42 Закону «Про освіту».

Виключення вказаних положень не повинно призвести до прогалини, адже сьогодні достатньо напрацьована як вітчизняна, так і зарубіжна практика щодо розуміння цього терміну, а також наявна

відповідна законодавча база. Наприклад, Законом «Про освіту» однією з засад академічної доброчесності визначається зокрема, надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну педагогічну (науково-педагогічну, творчу) діяльність. Іншою засадою визначається дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права (абз. 3, 4 ч. 2 ст. 42 цього Закону). Тому, попри наявність сьогодні різних поглядів з окремих питань визначення терміну «самоплагіат» вважаємо, що попри виключення зазначених положень воно є перспективним для подальшого застосування на законодавчому рівні.

Література:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Офіційний вісник України*. Офіційне видання від 06.10.2017. – 2017 р., № 78, стор. 7, стаття 2392, код акта 87438/2017 (із змінами).

2. Недогібченко Є. Академічна доброчесність: складові елементи. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 6. С. 13-21.

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В СФЕРІ НАУКОВОЇ І НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Смерницький Д. В.

*доктор юридичних наук,
старший дослідник, заступник директора
Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Відповідно до ст. 42 Закону України «Про освіту» та ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [1; 2].

Розглянемо складові академічної доброчесності у сфері наукової (науково-технічної) діяльності.

Наукова діяльність це – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження [3].

Наукова, науково-технічна та інноваційна діяльність у закладах вищої освіти згідно ст. 65 Закону України «Про вищу освіту» [2] є невід’ємною складовою освітньої діяльності і провадиться з метою інтеграції наукової, освітньої і виробничої діяльності в системі вищої освіти. Провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов’язковим.

Основними складовими академічної доброчесності в сфері наукової діяльності є посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей, дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права, а також надання достовірної інформації про методики і результати досліджень, джерела використаної інформації та власну творчу діяльність, що визначено для науково-педагогічних, наукових працівників та здобувачів освіти ст. 42 Закону України «Про освіту» [1].

За порушення академічної доброчесності педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники закладів освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності: відмова у присудженні наукового ступеня чи присвоєнні вченого звання; позбавлення присудженого наукового ступеня чи присвоєного вченого звання; відмова в присвоєнні або позбавлення присвоєного педагогічного звання, кваліфікаційної категорії; позбавлення права брати участь у роботі визначених законом органів чи займати визначені законом посади [1].

Оскільки академічна відповідальність включає відмову у присудженні чи позбавлення присудженого наукового ступеня то спробуємо дослідити це питання.

Так, згідно статті 5 Закону України «Про вищу освіту», доктор філософії – це освітній і водночас перший науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Третій рівень вищої освіти визначено як освітньо-науковий рівень та передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності.

Освітньо-науковий рівень вищої освіти передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення [2].

Отже, можна прийти до висновку, що доктор філософії – це освітньо-науковий ступінь. На цей час ст. 28 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3] визначає «доктора філософії» як науковий ступінь. В той же час ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» [2] відносить до ступеня вищої освіти в тому числі доктора філософії та доктора наук. Тобто, законодавець не розмежовує поняття наукового, освітньо-наукового та ступеня вищої освіти. На наше переконання, необхідно чітко визначити освітні та наукові ступені та внести відповідні зміни до нормативно-правових документів в тому числі до Закону України «Про освіту» щодо порушення академічної доброчесності.

Розглядаючи питання академічної доброчесності та відповідальності у науковій діяльності необхідно також дослідити використання під час наукових досліджень та науково-технічних розробка об'єктів інтелектуальної власності а саме винаходів та корисних моделей.

У відповідності до ст. 418 Цивільного кодексу України право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений цим Кодексом та іншим законом [4]. Тобто, це право на результат наукової (науково-технічної) діяльності, як інтелектуальної творчої діяльності, спрямованої на одержання нових знань та пошук шляхів їх застосування [3].

До об'єктів права інтелектуальної власності згідно ст. 420 Цивільного кодексу України в тому числі належать наукові відкриття, винаходи та корисні моделі [4].

Відразу необхідно зазначити, що відкриття, наукова теорія не відповідають поняттю «винахід (корисна модель)», визначеному ст. 1 Закону «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» [5].

Винахід (корисна модель) – результат інтелектуальної, творчої діяльності людини в будь-якій сфері технології, який засвідчується патентом (охоронний документ) [5]. Тобто, можна зробити висновок, що це переважно результат науково-технічної діяльності.

Не визнається порушенням прав, що впливають з патенту, згідно ст. 31 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» використання запатентованого винаходу (корисної моделі) без комерційної мети та з науковою метою або в порядку експерименту [5].

Отже, застосовувати винаходи та корисні моделі з науковою метою при проведенні наукових та науково-технічних досліджень можна. Але яким чином робити посилання на охоронний документ (патент) чи його автора?

Якщо, результати науково-технічної діяльності публікуються то твори у галузі науки є об'єктом авторського права, як визначено ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [6]. Тобто, публікуючи науково-технічні результати ми робимо посилання на відповідний патент та його автора.

Але правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі [6]. Тож використовуючи винаходи та корисні моделі у науково-технічній діяльності шляхом створення зразків технічних пристроїв, демонстраційних стендів відповідних способів виробництва технічних засобів, матеріалів, речовин та демонструючи їх на виставках, конференціях, семінарах, інших заходах публічного оприлюднення наукових здобутків в тому числі з використанням інформаційних ресурсів (інтернет, телебачення, тощо), без комерційної мети, повинна подаватися інформація (мовленнева, письмова та ін.) щодо охоронного документу та його автора.

У зв'язку з чим до основних складових академічної доброчесності в сфері наукової діяльності визначених ст. 42 Закону України «Про освіту» [1] необхідно додати дотримання норм законодавства не тільки про авторське право і суміжні права а й про об'єкти інтелектуальної власності взагалі. Це розширить і межі академічної відповідальності додавши до неї відповідальність визначену законодавством щодо порушення прав на зазначені об'єкти.

Література:

1. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст. 380.

2. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004.

3. Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 року № 848-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 3, ст. 25.

4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356.

5. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15 грудня 1993 року № 3687-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 7, ст. 32.

6. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3792-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 13, ст. 64.

ЗАПОБІГАННЯ ПОРУШЕННЯМ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЯХ СТУДЕНТІВ (ДОСВІД ЕКОНОМІКО-ПРАВОВОГО ФАКУЛЬТЕТУ ОНУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА)

Смітюх А. В.

*доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-педагогічної роботи на міжнародного
співробітництва, професор кафедри адміністративного
та господарського права
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Ця робота узагальнює досвід автора у тому, що стосується запобігання порушенням академічної доброчесності у студентських наукових публікаціях під час виконання обов'язків заступника декана економіко-правового факультету (далі – Факультет) ОНУ імені І.І.Мечникова (далі – Університет) з наукових питань у 2017–2021 роках, відповідно, наведені дані стосуються студентів Факультету спеціальності 081 «Право».

Найбільш поширеним видом студентських наукових публікацій є тези доповідей на наукових конференціях (далі – тези) за одноосібним авторством студента, які складають біля 90% всіх наукових публікацій студентів. Решта – це тези у співавторстві з викладачем або іншим студентом (для студентів правознавців – незначна частка), публікації у журналах, серед яких переважають статті у співавторстві з викладачами у наукових фахових виданнях, проте зустрічаються і самостійні студентські публікації у фахових журналах, а також поодинокі випадки участі студентів у написання окремих розділів наукових монографій у співавторстві з викладачами. Тези є оптимальним видом студентської наукової публікації у зв'язку з мінімальними вимогами до обсягу та структури тексту, проте, з іншого боку «ліберальний» режим публікації тез подекуди поєднується з відсутністю контролю за їх змістом з боку редакційної колегії, що забезпечує видання відповідного збірника.

Наукові публікації студентів вимагають більшого контролю у тому, що стосується академічного плагіату, самоплагіату та фабрикації, оскільки на відміну від більшості навчально-наукових робіт перебувають як правило у відкритому доступі.

Мотивація студента, який публікує наукову працю полягає, як правило, в очікуванні певних академічних бонусів, якими можуть бути серед іншого: отримання додаткових балів з навчальної дисципліни; отримання додаткових балів у стипендіальному рейтингу; можливість отримання диплому «з відзнакою».

Зокрема, п. 5.2. Положення про стипендіальне забезпечення учасників освітнього процесу Університету передбачив надання додаткових балів у стипендіальному рейтингу студентам – авторам наукових публікацій [1].

Введення цієї локальної норми призвело до несподіваного ефекту: серед студентів Факультету почалися перегони хто опублікує більше наукових праць протягом семестру. Дійсно, оскільки стипендію отримують не всі студенти, навчання яких фінансується за рахунок коштів державного бюджету, за рівних балів з навчання, додаткові бали за наукові публікації гарантують вище місце у стипендіальному рейтингу. Як наслідок студенти одразу стали публікувати значно більше наукових праць: до наукових публікацій стали вдаватися студенти, вочевидь не схильні до наукової творчості, студенти, які зазвичай робили 1-2 публікації протягом семестру почали публікувати від 5 до 9 робіт, а «чемпіон» цих перегонів з останньої декади вересня і до першої декади грудня, тобто за 2.5 місяці, зробив 21 публікацію.

Зрозуміло, що якість робіт катастрофічно впала: зокрема з 21 публікації студента у наведеному вище випадку лише дві не містили явних ознак плагіату, самоплагіату та фабрикації.

Оскільки стан речей став неприпустимим, на Факультеті було введено наступні правила щодо наукових публікацій студентів:

– кількість наукових публікацій, які надають студенту право на академічні бонуси обмежується трьома роботами на семестр (три тези, або дві тези і одна стаття, або одні тези і дві статті або ж три статті),

решта публікацій не враховується. Виходячи з необхідності засвоювати новий матеріал з дисциплін, що вивчаються, оскільки предметом дослідження студента кожного разу стає нова для нього галузь і він співпрацює з різними науковими керівниками, що ставлять відмінні вимоги до змісту і стилю тексту, три наукові публікації на семестр видаються тим максимумом, який здібний студент може реалізувати, якщо працюватиме з повною віддачею;

- усі студентські публікації у факультетських виданнях перевіряються на плагіат і науковими керівниками і відповідною редакційною колегією (ця новація стосувалась виключно тез, оскільки наукові статті у фахових журналах перевірялися і до цього);

- для отримання додаткових балів у стипендіальному рейтингу студентам спеціальності 081 «Право» зараховуються виключно наукові публікації за фахом, так само у факультетських виданнях студенти спеціальності 081 «Право» розміщують наукові публікації виключно за фахом (а не, наприклад, з економічних спеціальностей, які також представлені на Факультеті);

- публікація тез доповідей у конференції, яка проводиться не в Університеті, має відповідати наступним додатковим вимогам:

- конференцію проводить заклад вищої освіти (із тим, щоб виключити участь студента у «хижацьких» конференціях, у яких не здійснюється жодного контролю за змістом публікацій);

- публікація здійснюється за письмово підтвердженого керівництва викладача Факультету (щоб виключити публікації тез студентів без реального керівництва викладача, зокрема коли студент подає до публікації тези, що не були затверджені науковим керівником, або були написані взагалі без наукового керівництва);

- збірник тез конференції має ISBN (додатковий запобіжник від участі студента у «хижацьких» конференціях, які зазвичай економлять на ISBN);

- для отримання академічного бонусу робота перевіряється на плагіат особою, яка надає такий бонус;

- на одну конференцію має бути представлено не більше однієї доповіді (так само як і при врахуванні публікацій при захисті дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів).

Запровадження цих обмежень швидко виправило ситуацію на Факультеті і з одного боку усунуло нездоровий ажіотаж навколо публікації студентами наукових праць, а з іншого – істотно підвищило їх якість.

Крім того Вченою Радою Університету було затверджено Кодекс академічної доброчесності, який набув чинності з 01.09.2020 р. [2] і серед іншого, відповідно до положень п.2 ч.3 ст.32 Закону України «Про вищу освіту» [3] конкретизував передбачені законом та визначив додаткові види академічної відповідальності за порушення академічної доброчесності, а також передбачив обов'язкове викладання дисципліни «Основи академічного письма». Студенти Факультету спеціальності 081 «Право» починаючи з цього навчального року вивчають «Основи

академічного письма» на I курсі. Обов'язковим завданням для студентів, які претендують на високу позитивну оцінку за цією дисципліною є написання тез під науковим керівництвом одного з викладачів, що викладає іншу (власну правову дисципліну – «Конституційне право», «Основи римського права», «Теорія держави і права» та ін.) з використанням знань, отриманих при вивченні «Оснoв академічного письма», а також «контрольний» публічний виступ з доповіддю та презентацією на занятті з «Оснoв академічного письма» дисципліни з наступним розбором публікації, виступу і презентації.

Наведене вище дозволяє сподіватися на подальше підвищення якості наукових публікацій студентів Факультету.

Література:

1. Положення про стипендіальне забезпечення учасників освітнього процесу: затверджене рішенням Вченої Ради Одеського національного університету імені І.І. Мечникова 28.11.2017 р., протокол № 3. URL: http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/documents/polozennya/polozhennya_stypendia.pdf.

2. Кодекс академічної доброчесності: затверджений рішенням Вченої Ради Одеського національного університету імені І.І. Мечникова 26.05.2020 р., протокол № 7. URL: <http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/documents/acad-dobrochesnost.pdf>.

3. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. №1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В НАУ

Сопілко І. М.

*доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
академік Академії наук вищої школи України,*

*декан юридичного факультету
Національного авіаційного університету
м. Київ, Україна*

Відповідальність за дотримання і відстоювання цінностей доброчесності є одночасно і особистим обов'язком, і загальною справою. Кожен член академічної спільноти – кожен студент, викладач і співробітник адміністрації – несе відповідальність за захист доброчесності в науковій, дослідницькій, академічній та викладацькій діяльності [1].

Законодавець визначає поняття академічна відповідальність в п. 5, п. 6 ст. 42 Закону України «Про освіту». Академічна відповідальність може передбачатися лише за конкретні порушення, які відповідають передбаченим законами видам та визначені внутрішніми

регуляторними документами конкретного закладу. Вичерпний перелік порушень академічної доброчесності, до яких належить академічний плагіат, самоплагіат, фальсифікація, фабрикація, списування, необ'єктивне оцінювання, обман, хабарництво міститься в п. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту» [2].

З огляду на соціальну значимість сфери освіти і конституційний характер права громадян на освіту, академічна відповідальність у сфері освіти, є відповідальністю перед академічною спільнотою за порушення її етичних норм. Вона не є різновидом юридичної відповідальності і не заважає притягненню осіб чи закладів (установ) до юридичної (кримінальної, адміністративної, цивільної чи дисциплінарної) відповідальності у випадках, передбачених законами.

За порушення академічної доброчесності здобувачі освіти можуть бути притягнені до такої академічної відповідальності: повторне проходження оцінювання (контрольна робота, іспит, залік тощо); повторне проходження відповідного освітнього компонента освітньої програми; відрахування із закладу освіти (крім осіб, які здобувають загальну середню освіту); позбавлення академічної стипендії; позбавлення наданих закладом освіти пільг з оплати навчання [2, п. 6].

З метою внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти в Національному авіаційному університеті впроваджено процедури академічної доброчесності в навчальний та науковий процес. На сьогодні здійснюється обов'язкова перевірка дисертаційних робіт на наявність текстових збігів і запозичень та процедура перевірки студентських кваліфікаційних робіт згідно Порядку перевірки академічних та наукових текстів на плагіат [3].

Наказом ректора від 16.07.2018 р. 359/од введено Положення про запобігання та виявлення плагіату в Національному авіаційному університеті [4], що розроблено відповідно до Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про освіту», Закону України «Про авторське право і суміжні права» та Статуту Університету.

Виявлення фактів порушення академічної доброчесності здобувачами вищої освіти під час здійснення освітньо-наукової діяльності здійснюється передусім викладачами (в межах дисциплін, які вони викладають) та керівниками кваліфікаційних робіт.

Факт виявлення плагіату в академічних текстах здобувачів різного освітньо-кваліфікаційного ступеня призводить до їхньої академічної відповідальності (за поданням Ради з якості НАУ у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, та можливістю оскарження відповідно до законодавства), зокрема:

1. Відмова у присудженні наукового ступеня.
2. Заборона врахувати публікації, у яких виявлено академічний плагіат, як опублікований результат кваліфікаційної роботи.
3. Повторне проходження оцінювання знань чи відповідного освітнього компонента освітньої програми або зниження результатів оцінювання (підготовка та захист дипломного проєкту або дипломної роботи, виконання контрольної роботи, складання іспиту, заліку тощо).

4. Відрахування здобувача з університету.

5. Позбавлення академічної стипендії або наданих університетом пільг з оплати навчання.

6. Призначення додаткових контрольних заходів (додаткові індивідуальні завдання, додаткові контрольні роботи, тести тощо).

За порушення академічної доброчесності застосується конкретний вид академічної відповідальності з урахуванням: 1) визнання порушником провини у порушенні академічної доброчесності, усвідомлення ним неприпустимості подальших порушень; 2) факту співпраці з комісією або відмова від співпраці під час розгляду справи про порушення; 3) факту першого порушення або систематичності вчинення порушень, їх сукупності; 4) ступеню впливу порушення на репутацію університету, інституту (факультету), кафедри, наукової школи тощо; 5) ступеню впливу порушення на якість та подальші результати навчання (для здобувачів вищої освіти) та здійснення освітньої і наукової діяльності (для педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників). 6) Інших обставин вчинення порушення [4].

У разі надходження апеляції, ініціатором якої є здобувач вищої освіти, що навчається в університеті, розгляд апеляції здійснюється апеляційною комісією, створеною за наказом (дорученням) ректора у тижневий термін з наступного дня після виходу наказу (доручення) ректора про розгляд апеляції, якщо інший термін не зазначено в наказі (дорученні).

Рішення щодо застосування конкретного виду академічної відповідальності за порушення академічної доброчесності та розгляд обставин такого порушення здійснюється Радою з якості Університету. Процедура розгляду факту порушення академічної доброчесності Радою з якості складається з таких етапів: 1. Інформування особи про підозру у скоєнні порушення академічної доброчесності; 2. Проведення службового розслідування; 3. Підготовка протоколу про результати службового розслідування з висновками та визначенням виду академічної відповідальності.

Факт порушення академічної доброчесності оформлюються Радою відповідним протоколом та подаються на розгляд ректору (або уповноваженій ним особі), який приймає остаточне рішення щодо результатів розгляду порушення (призначення виду академічної відповідальності, рекомендація щодо розгляду питання про призначення виду академічної відповідальності Вченою радою, тощо).

Інформування студентів та наукових керівників про відповідальність, яку планується ввести, за нелегітимні текстові збіги та запозичення в кваліфікаційних роботах, а саме недопущення таких робіт до захисту забезпечує легковажно ставитися до наукової діяльності

Педагогічні, науково-педагогічні і наукові працівники, а також представники адміністрації мають бути самі академічно доброчесними і демонструвати сміливість заради відстоювання доброчесності, бути зразком для наслідування, здатними формувати відповідну

компетентність, і вживати заходів у випадку виявлення проступків або порушень й тим самим піднімати планку стандартів в навчанні і науковій діяльності.

Розробка та застосування певних норм і практик, такі як кодекси честі в Вишах, можуть істотно вплинути на поведінку студентів, їх ставлення і переконання щодо академічної доброчесності та особистої відповідальності. За умов системного дотримання принципів академічної доброчесності в державі формується і виховується співтовариство, яке стає джерелом звичок культурної, високоморальної та чемної поведінки на все життя.

Література:

1. The Fundamental Values of Academic Integrity. Міжнародний центр академічної доброчесності. Ред. Тедди Фишман. Університет Клемсон, 1999. URL: https://www.academicintegrity.org/wp-content/uploads/2019/04/Fundamental_Values_version_in-Russian.

2. Про Освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2145-19>

3. Додаток до наказу ректора від 13.12.2018. Система менеджменту якості. Порядок перевірки академічних та наукових текстів на плагіат. URL: <https://nau.edu.ua/site/variables/news/2018/12/poriadok.pdf>

4. Положення про запобігання та виявлення плагіату в Національному авіаційному університеті. Наказ ректора від 16.07.2018 р. 359/од URL: https://nau.edu.ua/download/Quality%20Assurance_ukr/qadobrochesnist/28_05_2020/P_pro_plagiat_zkoregovane.pdf

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ НОТАРІАТУ В УКРАЇНІ

Сулова В. І.

*студентка II курсу юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

На сучасному етапі розвитку інститут нотаріату, виступає одним з провідних інститутів. Він відіграє важливу роль в механізмі захисту прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин. Перш за все нотаріат потребує належного правового забезпечення, як і будь-яка інша система. Належне забезпечення нотаріату напряму залежить від, вдосконалення правової системи в цілому.

Якщо спостерігати реформування нотаріату, та брати до уваги досвід минулих років та сьогоднішнього, то реформування інституту здійснюється шляхом внесення змін до вже існуючих норм, або прийняття нових нормативно-правових актів, які змінюють, доповнюють або скасовують певну норму. Такі заходи викликані тим,

що існує низка проблем, які потребують вирішення або законодавчого врегулювання.

За час існування в Україні нотаріат довів свою доцільність та ефективність захисту прав людини, однак остаточного його запровадження й досі не відбулося, ключові вимоги Конституції України досі не враховані у Законі України «Про нотаріат», не вирішено широке коло теоретичних та практичних проблем організації і функціонування нотаріату в Україні на основі здобутків міжнародного досвіду і з урахуванням змін національного законодавства [1].

Ще одним чинником який спонукає до реформування нотаріату є стрімкий розвиток суспільства та всесвіту. Будь-яка правова держава не зможе повноцінно функціонувати, якщо робота нотаріату не буде добре злагоджена, адже останній є сильним регулятором правового захисту людей.

Важливою особливістю нотаріату, як відзначають більшість дослідників, є його подвійна правова природа, яка виявляється в тому, що він, з одного боку не входить в систему державної влади, а з іншого боку, виконує делеговані державою державно-управлінські функції [2].

На сьогодні проблемою, яка заважає роботі українських нотаріусів, є безліч законодавчих прогалин. Це ціла низка питань, які потребують подальшого законодавчого регулювання. Проблемою залишаються надмірна зосередженість нотаріусів у великих містах, обласних та районних центрах— це не задовольняє потреби громадян в отриманні нотаріальних послуг, наприклад, у сільській місцевості. Це очевидна проблема не лише громадян України [3].

В. Комаров, який наголошує на підвищенні значущості нотаріату та особливих вимогах, які становляться не тільки до нотаріальної діяльності, а й до особи нотаріуса. Своєю діяльністю нотаріуси реалізують основні завдання нотаріату та належать до органів, що виконують нотаріальні функції. Відносини між нотаріусом та заінтересованими особами мають довірчий характер, а тому передбачають збереження конфіденційності інформації. Професійна діяльність нотаріуса забезпечує превентивний правовий захист і унеможливорює порушення прав [4].

Однією з проблем нотаріусів є зловживання професійною діяльністю. У кожній професії, трапляються не добросовісні фахівці. На щастя, такі випадки в нотаріаті поодинокі [5]. Не менш важливим є питання, яке потребує законодавчого регулювання, є удосконалення системи підзаконних нормативних актів, якими і користуються нотаріуси у своїй діяльності [3].

Також хотілось би зупинити увагу на— запроваджені та законодавчому закріпленні електронного нотаріату в Україні. В. Марченко вважає, що впровадження цифрового нотаріату, дозволить оновити нотаріальний процес, зробить його більш зручним та розумним, надасть можливість зміцнити позиції професії[6].

Під час наукової конференції в місті Нур-Султан(Казахстан) у 2019 році доповідач Давід Імнадзе зазначив ефективність існування

електронного реєстру нотаріальних дій у Грузії. Нотаріуси Грузії мають право посвідчувати довіреності та засвідчувати підписи на заявах за допомогою відеозв'язку, а підтвердження особи відбувається шляхом доступу до бази даних Міністерства внутрішніх справ та введення індивідуального номеру особи [7].

Запровадження електронного нотаріату в Україні на дасть змогу здійснювати роботу нотаріату більш раціонально, адже працюючи з електронною базою фахівцям буде набагато зручніше віднайти необхідні документи. Крім цього, запровадження електронного нотаріату зробить його доступнішим для населення, оскільки громадяни матимуть змогу самостійно знайти необхідний для них документ та при потребі зробити з останнього копію [8]. Експерти наголошують, що основна мета електронного нотаріату – не звести його функції до механічних, а зробити його максимально доступним для громадян України і збільшити рівень довіри до цього органу [9].

Реформування нотаріальної діяльності й організації нотаріату не є самоціллю. Це реформування має здійснюватися системно. Йдеться не про втілення певного плану послідовних дій, а про комплекс заходів щодо цілісної реформи чинної правової системи. Зважаючи на реалії сьогодення, мають бити створенні передумови більш вагомого закріплення і використання потенціалу нотаріату у сфері цивільного обороту, забезпечення охорони та захисту прав й інтересів громадян та юридичних осіб [10].

Український нотаріат ще перебуває на етапі розвитку, тому що це постійний і невідомий процес самовдосконалення. Нотаріат розвивається і перетворюється в напрямі професійності, стабільності та фінансової незалежності [11].

Отже, проведення реформ змін, перегляд законодавства стосовно нотаріату, добре вплине на його подальший розвиток. Обмін досвідом з іншими країнами та запозичення їхніх принципів діяльності, також може добре вплинути на систему нотаріату нашої країни. Посилення нагляду з боку держави за професійною діяльністю, спонукатиме нотаріусів до кращого виконання своїх службових обов'язків. Що напруму буде забезпечувати його розвиток та кращу роботу.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96. (зі змінами і допов.) *Відомості Верховної Ради України*. 2019, № 38, ст. 160.
2. Радзівська Л.К. Нотаріат в Україні. Юрінком: Інтер 2001. 528 с.
3. Денисяк Н.М. Особливості проблематики та шляхи реформування системи нотаріату в Україні: *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. Т. 1 2017. С. 46-48.
4. Комаров В.В. Український нотаріат: перспективи розвитку. *Бюлетень Міністерства Юстиції України*, № 5. 2012. С. 153-161.
5. Шишленко В. Щодо реформування нотаріату в Україні: Форум права 2012. С. 1091-1099.

6. Марченко В.М., Желтухін Є. Нотаріат у фокусі реформ. URL: <http://yur-gazeta.com>
7. Біднякіна О. Цифрові технології в сучасному нотаріаті. URL: <https://npu.rg/ua>
8. Маркович Х.М., Павлюк Н.М Сучасні проблеми інституту нотаріату в Україні: *Юридичний науковий електронний журнал* , № 5 2019. С. 78-81.
9. Майбутнє українського нотаріату: коли зявиться система E-ntar. URL: <https://internetua.com>
10. Баранкова В. Перспективи реформування нотаріату України: *організація та процесуальний аспекти*, 2009. С. 24-25.
11. Бережна І. Нотаріально-процесуальний кодекс повинен стати головним регулятором порядку вчинення нотаріальних дій. URL: www.berezhnaya.com.ua

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ – НЕОБХІДНА УМОВА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ КОНКУРЕНТНОСПРОМОЖНОСТІ ВИПУСКНИКІВ ПРАВНИЧИХ ШКІЛ

Хлистік М. А.

*старший викладач кафедри права
ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права»
м. Луцьк, Україна*

Проблема оновлення вищої освіти в Україні, і юридичної зокрема, назріла вже давно. Щороку національні вузи видають тисячами дипломи новоспеченим фахівцям у галузі права, а випускники вирушають в пошук першого робочого місця. За даними статистики серед безробітного населення у 2018 році майже 10 відсотків не були працевлаштовані після закінчення навчальних закладів [1]. Велика конкуренція на ринку праці серед випускників юридичних факультетів, і в той же час відсутність у них належного рівня практичної підготовки, невідповідність отриманих знань потребам сьогодення є одними з причин низького відсотка працевлаштованих молодих юристів за фахом.

У жовтні 2018 року Міністерством юстиції України було презентовано результати аналітичного дослідження «Знання та навички випускників юридичних факультетів та закладів вищої освіти через призму відповідності потребам ринку праці», що базувалося на даних, отриманих за опитуванням юридичних фірм, адвокатських об'єднань та органів державної влади. Отримані результати підтвердили тенденцію, що рівень випускників правничих шкіл залишається низьким [2, с. 3]. За результатами аналізу даних державної служби зайнятості та огляду спеціалізованих ресурсів з пошуку роботи зроблено висновок, що

кореляція між вакансіями та особами, що шукають роботу становить приблизно 1 до 7 [2, с. 5].

Саме тому на сьогодні гостро постало питання модернізації юридичної освіти, оскільки такий стан справ вимагає системних та комплексних змін.

Наразі вже впродовж кількох років правничою спільнотою обговорюється проєкт Концепції розвитку юридичної освіти (далі – Концепція), розроблений робочою групою вітчизняних фахівців за підтримки Програми USAID «Нове правосуддя».

Основною проблемою, яка відповідно до Концепції потребує розв'язання, є невідповідність змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах. А одними з основних проявів вказаної проблеми, зокрема, є недостатній рівень теоретичних знань та практичних навичок у значної частини випускників правничих шкіл України та низький рівень працевлаштування випускників правничих шкіл [3].

Розробники Концепції пропонують вирішення вказаних проблем шляхом створення умов для модернізації змісту юридичної освіти, за яких освіта відповідатиме сучасним очікуванням і викликам суспільства, конкурентоспроможність випускників правничих шкіл на ринку праці підвищиться, формуватимуться ґрунтовні теоретичні знання та практичні компетентності правників та ін. Для цього необхідно провести комплексну реформу юридичної освіти, включаючи навчання впродовж життя, що полягатиме у системному підході до зміни структури, змісту, організації та методів навчання, суттєве посилення в освітніх програмах практичної складової. Тобто одним з основних напрямків модернізації юридичної освіти на сьогодні має бути переміщення акцентів з процесу накопичення знань студентами-правниками у площину набуття ними здатності ефективно застосовувати отримані знання у практичній професійній діяльності, бути конкурентноспроможними. Недарма Стандартом першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право», затвердженого і введеного в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 р. № 1379, визначені наступні цілі навчання: формування здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання у сфері права з розумінням природи і змісту його основних правових інститутів, а також меж правового регулювання різних суспільних відносин [4].

Звідси логічною є переорієнтація ідеології навчання на суттєве збільшення прагматичної складової, коли в організації освітнього процесу значна увага приділяється формуванню необхідних професійних навичок, без яких неможливо здійснювати покладені на юриста обов'язки.

Безумовно, як зазначає Н. Артикуца, стратегічною метою реформування й модернізації вищої освіти і науки в Україні є створення ефективного інноваційного освітнього середовища у вищих навчальних закладах через сприяння прогресивним нововведенням, упровадження найсучасніших технологій і моделей навчання. Навчальний процес у закладі вищої освіти повинен здійснюватися з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій навчання та орієнтуватися на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, здатної до постійного оновлення наукових знань, професійної мобільності та швидкої адаптації до змін у соціально-культурній сфері, системі управління та організації праці в умовах ринкової економіки [5, с. 1].

Трансформація вищої юридичної освіти в першу чергу передбачає актуалізацію її змісту, вдосконалення традиційного освітнього арсеналу та впровадження нових, сучасних форм та методів навчання. Принцип академічної свободи дає можливість викладачам бути не лише ініціаторами оновлення підходів до організації освітнього процесу, а й безпосередніми їх втілювачами.

Епоха суцільної комп'ютеризації та глобальних перетворень розкриває широкі можливості для запровадження інновацій в освітньому процесі. Сьогодні як ніколи існує безліч можливостей для творчості й самореалізації як науково-педагогічних працівників, так і здобувачів освітніх послуг.

На нашу думку, удосконалення методики викладання правничих дисциплін на основі узагальненого передового педагогічного досвіду та збільшення практичної складової навчального процесу є одними з основних напрямків модернізації вітчизняної юридичної освіти. І значне місце у процесі оновлення відводиться, звичайно, закладам вищої освіти та безпосередньо викладацькому складу, які, використовуючи класичні методи та технології навчання в комплексі з інноваційними, прогресивними, зможуть забезпечити формування у майбутніх юристів того необхідного обсягу практичних компетентностей, яких потребує від них ринок праці.

Література:

1. Статистична інформація «Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2018 рр.». URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/rp/ean/xls/brnpr_rik_u.xls (дата звернення: 11.04.2021).

2. Статистичне дослідження «Стан юридичної освіти» станом на 01 січня 2019 року. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/03/18/20190318171622-46.pdf> (дата звернення: 11.04.2021).

3. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/08/06/20190806143601-83.pdf> (дата звернення 11.04.2021).

4. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право»,

затверджений і введений в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 р. № 1379. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/zatverdzeni-standarti-vishoyi-osviti> (дата звернення 11.04.2021).

5. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті / Н. Артикуца. – 2005. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2424/Artikutsa_Inov.pdf (дата звернення 11.04.2021).

ЮРИДИЧНИЙ АБСУРД ЯК КАТЕГОРІЯ У НАУКОВО-ОСВІТНЬОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОДАВЧОГО ПОНЯТТЯ – «САМОПЛАГІАТ»)

Цимбалюк В. С.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
м. Кременчук, Полтавська область, Україна*

*Визначившись у поняттях люди вирішують половину своїх проблем
(народна мудрість)*

Однією із тенденцій реформ державного управління у сфері науки та освіти, а отже і науково-освітнього права новітньої незалежної України є декларування її інтеграції у європейський науково-освітній простір та запровадження європейських науково-освітніх стандартів.

У процесі законодавчих новацій щодо науково-освітнього права України визначилися ряд проблем. Серед них звернуто увагу на складових таких нових публічно-правових інституцій науково-освітнього права як академічна доброчесність та академічна відповідальність, зокрема у контексті такого легалізованого предмета делікту, що отримав назву «самоплагіат».

Практика українських реформ засвідчила, що для імплементації права Європейської Співдружності, його спільного надбання (*acquis communautaire*, *acquis*), у науково-освітнє право України, замало просто перекладу українською нормативно-правових актів ЄС. Як свідчать дослідження, при цьому виникає множина юридико-когнітивних питань, що у поспішності пошуку на них відповідей, породжують юридичний хаос, а з цього невизначеність рефлексії у поведінці суб'єктів науково-освітньої сфери України. Таке слід розглядати і у контексті ознак загроз Національній безпеці України.

Окремі аспекти багаторічного дослідження розвитку науково-освітнього права України відображені у ряді публікацій. Серед них пропонується зазначити декілька [1-8].

Теоретико-методологічна складова дослідження базується на наукових публікаціях таких вчених як: І.В. Арістова, Л.О. Васечко, Ю.П. Битяк, М.В. Загірняк, А.В. Іванов, Р.А. Каложний, В.В. Костицький, Н.С. Кузнецова, В.В. Латишева, В.А. Ліпкан, В.В. Локтіонова, А.А. Митник, І.І. Митрофанов, В.Я. Настюк, С.В. Петков, В.Г. Пилипчук, О.В. Плєскун, Т.Б. Поясок, В.Ф. Сіренко, Д.І. Сирота, В.Л. Скрипник, Т.М. Слободяник, В.Я. Тацій та інші.

У ході дослідження визначилися наступні узагальнення, що пропонуються на публічний розгляд.

В українському суспільстві існують неоднозначні суб'єктивні оцінки багаторічних реформ науково-освітньої сфери нинішньої України. При всіх позитивних та негативних оцінках основним критерієм їх, у різних вимірах, є відображення у комплексі, взаємозв'язку, добробуту більшості громадян, їх спільнот, суспільства, держави. Одним із таких вимірів є визначення місця держави в узагальненому показнику бідності серед інших країн. За цим показником Україна визнана найбіднішою країною Європи. З цього, з урахуванням часу змін та їх наслідків, екстраполюється і питання: а чи ті, чи належні, реформи проводяться в Україні, перш за все у сфері науки та освіти?

Беззаперечно, що успішність євроінтеграції України у значній мірі залежить від багатьох чинників. Їх умовно можна поділити на дві складові: визначні (ключові, основні, рушійні, першочергові) та вторинні (супутні, другорядні). До визначних можна віднести належне фінансування з державного бюджету науково-освітньої сфери України відповідно до євростандартів та запровадження академічної свободи. Як свідчать дослідження, ці чинники реформаторами ігноруються. Все їх увага концентрується на «реформах» вторинних чинників, якими покладають на науковців та освітян лише додаткових обтяжень, що обмежують творчість, свободу поширення наукової інформації на свій розсуд і засобами. Тим самим чиновниками дискредитується ідея євроінтеграції України у науково-освітній сфері, що змушує талановитих науковців та освітян виїжджати для подальшої праці і проживання за кордон і підвищувати добробут у тих країнах. А в Україні фактично продовжується зворотна селекція суспільства, витік талантів, геніїв, творців, підприємців у інші країни, де їм створюються належні умови для роботи і життя [9].

При аналізі окремих новел у науково-освітньому законодавстві звернуто увагу на таке поняття як «самоплагіат» у структурі академічної доброчесності та академічної відповідальності. Правова алогічність цього законодавчого терміну була розглянута у окремій публікації, у контексті питання: як людина може вкрати сама у себе щось? [6]

Законодавча легалізація самоплагіату наштовхнула на думку про необхідність визначення у теорії права та галузевих юридичних науках такої міжгалузевої інституції дослідження з умовною назвою – «юридичні абсурди». Вона безпосередньо екстраполюється з такими інститутами як юридичні казуси, юридичні фікції, нікчемні юридичні норми тощо. Сутність юридичних абсурдів ґрунтується на філософському розуміння поняття «абсурд» (від лат. *absurdus*) [10, с. 5] у кількох аспектах.

Юридичний абсурд – це прояв діяння суб'єкта правовідносин, що позбавлений юридичного сенсу.

У нормотворчій діяльності, у тому числі у законотворенні, в силу різних обставин суб'єктивної ентропії (невизначеності), переважно юридично-когнітивних чинників, спостерігаються абсурди у сенсі недоречності, неадекватності, й інколи, безглуздості, чи нісенітничі у визначенні форми і змісту окремих понять, категорій, термінів, формулювання правових норм, У практиці прояви юридичних абсурдів неминуче мають ознаки правової нікчемності, або того, що в теорії права має назву «мертві юридичні норми», що не можуть бути реалізовані. До таких можна віднести і категорію «самоплагіат», її місце в структурі інституції академічної доброчесності, та, відповідно, академічної відповідальності.

Адаптуючи філософське значення поняття «абсурд» [10, с. 5] з точки зору філософії права, юридичний абсурд – це смисловий антипод понять логічної обґрунтованості, раціональної осмисленості форми і змісту правової норми або діяння суб'єкта права, сумірності зі змістом вихідних принципів права (науково-правових аксіом, постулатів, доктринальних положень тощо), конкретної, науково-обґрунтованої теоретичної системи або певної історичної парадигми, системи юридичних знань щодо певного явища у суспільстві в цілому.

Юридичні абсурди спостерігаються і тоді, коли до державного управління, а отже і нормотворчого процесу в державі, через різні обставини, залучаються особи, які мають низький рівень правової культури, слабку юридичну освіту у силу свого невігластва, нецтва, недоумства тощо (незалежно від того, у якому закладі освіти «були» ті особи).

Як прояв конформізму, зокрема із розробниками якогось проекту нормативно-правового акту, спостерігається тенденція і з боку окремих науковців, у тому числі і правознавців: замість того, щоб вказати на певний юридичний абсурд, «науково-практично обґрунтовується», коментується, логічними методами «зведення до абсурду» (*reductio ad absurdum*).

Інституція «юридичний абсурд» у правознавстві має методологічні джерела у математиці та логіці, зокрема, як прояв внутрішньо суперечливого судження, твердження, позбавленого сенсу в межах якоїсь теоретичної системи (концепції, парадигми). При цьому не всі мають здатності визнати абсурд.

В державному управлінні також можна спостерігати прояви політичних абсурдів – безглузді, нерозумні, суперечливі твердження і діяння окремих можновладців, їх вислови, що позбавлені сенсу. У цьому аспекті інституція юридичного абсурду має тісний зв'язок і з правовою психологією, як результат прояву процесу публічного мислення, що призводить до позбавлення раціонального смислу тверджень, висловів, що засвідчують наявність алогізму.

Юридичні абсурди пропонується розглядати, як прояви окремих суб'єктів у суспільних відносинах з ознаками нелогічності, дивацтва, як феномен, котрий не має правового сенсу, що породжує протиріччя. Нівелювання впливу абсурду на практику правовідносин: зупинитися, послухати інших, подумати.

Література:

1. Цимбалюк В. С. Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства. Монографія. – К. : «Освіта України». 2011. – 426 с.

2. Цимбалюк В. С. Науково-освітнє право України: методологічні, концептуальні, доктринальні положення до стратегії державної політики розвитку країни // Інформація і право. 2016. № 2(17). – С. 173-180.

3. Цимбалюк В.С. Поєднання академічності та креативності в сучасній теорії права, у контексті науково-освітнього права // Публічне право. 2017. № 3(27). – С. 65-72.

4. Цимбалюк В.С. Чи є Сократ науковцем і освітянином за публічним правом України // Публічне право. 2019. № 3(35). – С. 131-139.

5. Цимбалюк В.С. Функції наукового часопису університету як інституція науково-освітнього права // Університетські наукові записки. 2019. Том 18. № 3(71). – С. 7-20.

6. Цимбалюк В.С. Законодавче визначення самоплагіату як інституція публічної влади у науково-освітній сфері // Правові засади організації та здійснення публічної влади. Збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. – С. 424-435.

7. Цимбалюк В.С. Концептуальні проблеми розвитку науково-освітнього права України. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки. Матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму. – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила. 2020. – С. 407-411.

8. Цимбалюк В.С. Конструктивна критика окремих положень стратегії розвитку вищої освіти в Україні (у контексті актуальних проблем науково-освітнього права) // Актуальні проблеми юридичної науки та практики в XXI столітті. Збірник матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф. Ч. II. – Рівне : МEGУ ім.С.Дем'янчука; Гельветика. 2020. – С. 87-91.

9. Бізнес-міграція. Українці масово стають польськими підприємцями. https://lb.ua/world/2021/04/01/481246_biznesmigratsiya_ukraintsi_masovo.html

10. Бичко І. Абсурд //Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. – Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. – 742 с.

НАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИМОГ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ У НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Шумило М. Є.

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
член-кореспондент НАПрН України,*

*в. о. головного наукового співробітника відділу забезпечення інтеграції
академічної та університетської правової науки
та розвитку юридичної освіти
Київського регіонального центру НАПрН України
м. Київ, Україна*

Інститут юридичної відповідальності за правопорушення регулюється публічним правом; він пов'язаний з державою, яка покликана забезпечувати його безумовну і точну реалізацію. Як відомо, цей вид відповідальності настає за порушення норм закону, коли уповноваженим органом держави констатується відповідний юридичний факт. Згаданий інститут має надійно захищати справне функціонування упорядкованих суспільних відносин від діянь, котрі можуть або завдають їм реальної шкоди. Разом із тим він є одним із вагомих соціальних засобів стимулювання правомірної поведінки особи.

У правовій державі юридична відповідальність являє собою результат певним чином організованої юридичної діяльності *матеріального і процесуального* характеру, здійснюваної в рамках належної правової процедури. Остання має бути належною гарантією від можливих зловживань владними повноваженнями з боку тих, хто виявляє правопорушення і ухвалює юрисдикційні рішення. Тому слушно стверджують автори академічного курсу «Теорія держави і права. Академічний курс: підручник» «юридична відповідальність – це застосування в особливому процесуальному порядку до особи, що вчинила правопорушення, засобів державного примусу, передбаченого санкцією правової норми»[1]. У зв'язку з цим у структурі діяльності з притягнення правопорушника до юридичної відповідальності можна виокремити два змістових аспекти – *матеріально-правовий і процесуальний*. Існування першого з них пов'язано з тим, що однією із

важливих передумов для застосування норм даного інституту являється вчинення особою діяння, яке має ознаки правопорушення. Воно повинно бути, *по-перше*, протиправним, тобто таким, що порушує норми права, які визначають конкретні юридичні обов'язки і заборони і, *по-друге*, суспільно-небезпечним, тобто шкідливим для охоронюваних суспільних відносин. Далі треба підкреслити, що обов'язковою ознакою правопорушення є усвідомлена вина суб'єкта діяння. Юридичною ж підставою відповідальності є доведений в рамках належної правової процедури встановлений законодавством склад правопорушення.

В цьому плані принциповим є те, що у ст. 58 Конституції України вказується «*Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення*». У науковій літературі також зазначається, що ознаки конкретних правопорушень з погляду їхнього юридичного значення поділяються на три групи: (а) кваліфікаційні, тобто ознаки, заведені до складу діяння і впливають на його кваліфікацію; (2) ознаки, котрі впливають на вибір санкції і її розмір, тобто обтяжуючі й пом'якшувальні обставини; (3) юридично безвідносні або юридично індивідуальні [2].

На мій погляд, викладені вище загальні правові положення є концептуальною основою для формування інституту юридичної відповідальності за порушення вимог академічної доброчесності. І тут треба прямо визнати, що на шляху до реалізації даної мети є чимало питань, які належить вирішити. В першу чергу треба дати відповідь, які соціальні цінності підлягає юридичному захистові. Якщо з цією метою звернутися до змісту ст. 42 Закону «Про освіту», де дається визначення академічної доброчесності, то серед ознак цієї дефініції присутня вказівка на порушення *етичних засад*. Проте зрозуміти з тексту даної норми, про які саме конкретні засади йдеться не відомо. А це вже чіткий сигнал того, що вести серйозну мову про можливість настання юридичної відповідальності за порушення нормативно не визначених принципів, м'яко кажучи, проблематично. Йдемо далі. В ст. 1 проекту закону «Про академічну доброчесність» у числі її складових також згадується про сукупність етичних засад, до яких відповідно до змісту ст. 3 законопроекту належать засади чесності, порядності, поваги до учасників надання освітніх та наукових послуг, справедливості, здорового глузду. Проте – хоч як це дивно – з тексту ст. 15 законопроекту випливає, що недотримання вимог етичних засад його проєктанти не розглядають як порушення академічної доброчесності. Ця ситуація має цілком раціональне пояснення, оскільки в рамках юридичних узвичаєнь типологічно ці правопорушення мають бути чітко визначені в законі, спираючись на добре знану юристам конструкцію *складу правопорушення*, встановлення якого й слугуватиме підставою дисциплінарної відповідальності. Проте треба зауважити, що ця класична парадигма сьогодні вже не виглядає аж так непорушно. Звернімося, наприклад, до змісту п. 3 ст. 106 «Підстави дисциплінарної відповідальності судді» Закону «Про судоустрій і

статус суддів». У ньому згадується, зокрема, «про допущення суддею поведінки, що порочить званні судді, або підриває авторитет правосуддя, зокрема в питаннях моралі, чесності, непідкупності... інших норм суддівської етики та стандартів поведінки...». Іншими словами кажучи, тут вже фіксується відхід законодавця від наявності складу правопорушення як основи для настання юридичної відповідальності. Ця лінія чітко простежується в рішенні ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України». В ньому зазначається, що суд погоджується з тим, що «підстави для дисциплінарної відповідальності можуть бути сформульовані *загально*». Але в такому разі, як впливає з його змісту, мають бути опрацьовані відповідні «керівні принципи та практика, які б встановлювали послідовне та обмежувальне тлумачення» загальних формулювань.

Як слушно розмірковує А. М. Мірошніченко «без використання загальних формул для опису дисциплінарних проступків створити скільки-небудь ефективний механізм дисциплінарної відповідальності неможливо» [4]. Такий підхід щодо дисциплінарної відповідальності суддів запроваджений у ряді європейських країн, а саме Німеччині, Ірландії, Швеції, Литві, Болгарії, Угорщині, Польщі, Словаччині [5]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що притягнення до дисциплінарної відповідальності за порушення академічної доброчесності можливо і у разі, коли правопорушення в законі окреслюється лише в загальних рисах, абстрактно.

На мій погляд, в ч. 2 і 3 ст. 42 Закону «Про освіту» треба послідовно розмежувати вимоги щодо дотримання академічної доброчесності залежно від конкретних сфер діяльності, а саме, наукової, науково-педагогічної і освітньої, з тим, що вони мають свої суттєві конструкційні відмінності передовсім в об'єктах, меті і засобах. Іншими словами, опрацьовуючи інститут юридичної відповідальності треба передовсім визначитися з об'єктами правоохорони, а також з колом суб'єктів, котрим або ще не завдано шкоду від суспільно небезпечного діяння, або ж коли вони зазнали її від діянь, які ще не визнано протиправними [5]. Мало того, унормовані в цій частині правила несуть в собі неабияку частку юридичної невизначеності. Приміром, серед згаданих правил зазначено «дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права». Проте в закон «Про авторські і суміжні права» містять п'ятдесят три статті, але недотримання їхніх приписів не завжди буде трактуватися як порушення вимог правил академічної доброчесності. У ч. 4 даної статті викладається перелік порушень академічної доброчесності, до числа яких у сфері наукової діяльності відносяться; академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, обман. У проекті закону «Про академічну доброчесність» пропонується доповнити згаданий вище перелік зловживанням результатами освітньої (освітньо-творчої) або наукової (науково-технічної) діяльності; привласнення авторства; створення академічного тексту на замовлення; несамостійне виконання завдання; порушення вимог щодо оцінювання; протиправний вплив та

отримання неправомірної вигоди, неспроможність ідентифікувати порушення академічної доброчесності та протистояти цим порушенням.

Запропоновані доповнення переліку протиправних діянь у царині академічної доброчесності вимагають проведення їхньої «юридизації», а саме : запровадження їхніх нормативних визначень, визначення переліку кваліфікаційних фактів, а також окреслення кола обставини, на які юрисдикції треба зважати, застосовуючи відповідні типи покарань (стягнень).

Відтак хотів би звернути увагу на те, що в ч. 5 ст. 42 Закону «Про освіту» викладено санкції, які накладаються на правопорушника в разі притягнення останнього до академічної відповідальності. На жаль, вони не мають адресної прив'язки до відповідних видів порушень з урахуванням їх кваліфікуючих ознак. Також видається сумнівним твердження п. 7 даної статті про те, що юридична академічна відповідальність крім спеціального закону визначається також і внутрішніми положеннями закладів освіти.

Потребує також і уточнення змісту п. 8 ст. 42 Закону «Про освіту», в якому зазначається, що «... порядок виявлення та встановлення фактів порушення академічної доброчесності визначається уповноваженим колегіальним органом управління закладу освіти з урахуванням вимог цього Закону та спеціальних законів». Погоджуючись з тим, що виявлення випадків академічної недоброчесності може бути покладено на уповноважені органи освіти в порядку визначеним законодавством, у той час коли юридична констатація даних фактів має здійснюватися відповідно до правил судового методу кваліфікованими комісіями у певній галузі науки.

На мій погляд, щоб опрацювати ефективні критерії юридичної відповідальності за порушення вимог академічної доброчесності треба створити дві групи фахівців-юристів. Перша з них (матеріалісти) має поратися конструюванням складів юридичних правопорушень у цій сфері з їхніми кваліфікаційними ознаками; друга бо (процесуалісти) – опрацюванням належної правової процедури їхнього виявлення та юридичної констатації.

Одночасно хотів би спеціально наголосити, що вживати лише одні заходи юридичної відповідальності означає не що інше, як гатити з канон по горобцях, бо це контрпродуктивна боротьба з наслідками. Куди як важливіше є вживати заходи, спрямовані на запобігання таких протиправних діянь. Тому в першу чергу, на мою думку, доцільно створити нормативні еталони (стандарти) – даруйте тавтологію – науковості наукового продукту. Наприклад, у правовій сфері – це аналітичні висновки здобувачів щодо нормативної, наукової та емпіричної складової дослідження, які б забезпечували приріст наукового знання.

У зв'язку з цим пропонується налагодити ефективний експертний контроль за дотримання даних критеріїв та відповідальність за неналежне виконання покладених обов'язків.

Спеціально хотів би зазначити, що ніщо не завдає великої шкоди авторитету науки, як ганебна практика написання так званих «дисертаційних досліджень» за гроші – на замовлення. Переконали, що тут мають наставати практично всі різновиди юридичної відповідальності – від адміністративної до кримінальної. Суб'єктами юридичної у даному разі мають бути як замовники, так і самі виконавці. Треба подумати й про можливість зміни архаїчної – в широкому сенсі – процедури написання і захисту дисертаційних досліджень, зокрема, встановити правило, згідно з яким результати дисертаційного дослідження мають оприлюднюватися в публікаціях не в останній рік перед захистом, а пропорційно : по кандидатських дисертаціях протягом чотирьох, а докторських дисертаціях п'ятьох років. Безумовно потребує радикального перегляду й інститут опонентів, рецензентів, наукових керівників і консультантів.

Література:

1. Теорія держави і права, Академічний курс: підручник / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. 1 лоп.-К. : Юрінком Інтер. 2008. – С. 502.
2. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення» / Колектив авторів. Відп. ред. ред. Ю. В. Баулін. Донецьк: ПП ВД «Кальміус», 2013. С. 39).
3. Мірошніченко А. М. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів): наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. С. 32).
4. Мірошніченко А. М. Суддівський розсуд, судова помилка та суддівське свавілля (через призму юридичної відповідальності суддів): наук.-практ. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2020. С. 34-38.
5. Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. К.: Паливода А. В., 2011. С. 161.

АКАДЕМІЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

матеріали Міжнародної науково-практичної конференції

м. Київ, 15 квітня 2021 року

Матеріали друкуються в авторській редакції.

*Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр,
прізвищ тощо несуть автори.*

Підписано до друку 20.04.2021. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 8,14. Тираж 150. Замовлення № 0521-145
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.